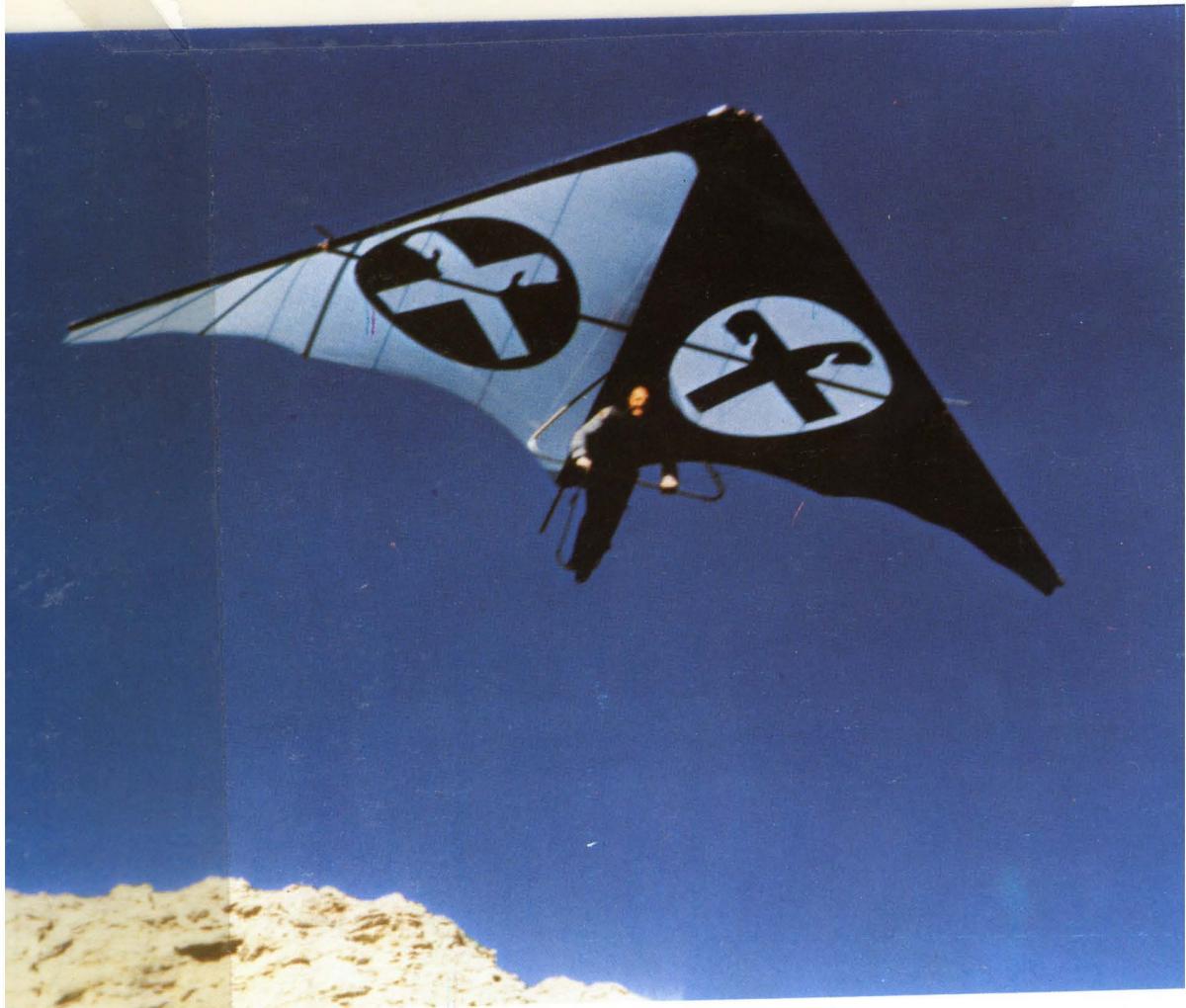

calënder ladin

19 + 83

**CASSA
RAIFFEISEN
DLA VAL BADIA**

calënder ladin

i ० + ८ ३

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d' Badia y Marô*

Stamparia PRESEL - Strada Castel Mareccio 3, Balsan - Tel. 41192

Dötes les fotos a curusc é de Giuvani Pescoller - S. Martin

1983

L'ann 1983

- é n ann scëmpl cun 365 dis
- l'aisciüda mët man ai 21. de merz ales 5 y 39 min.
- l'isté mët man ai 22. de jügn da mesanöt y 9 min.
- l'altonn mët man ai 23. de setember ales 15 y 42 min.
- l'invêr mët man ai 22 de dezember ales 11 y 30 min.

Dis de festa y prezet é:

dötes les domënies dl'ann, spo Nanü, Santa Guania, Pasca, l'Assënza (Palsacrusc), Pasca de mà, les Antlês, santa Maria dal Ciüf, Gnissant, l'Immaculata y Nadé.

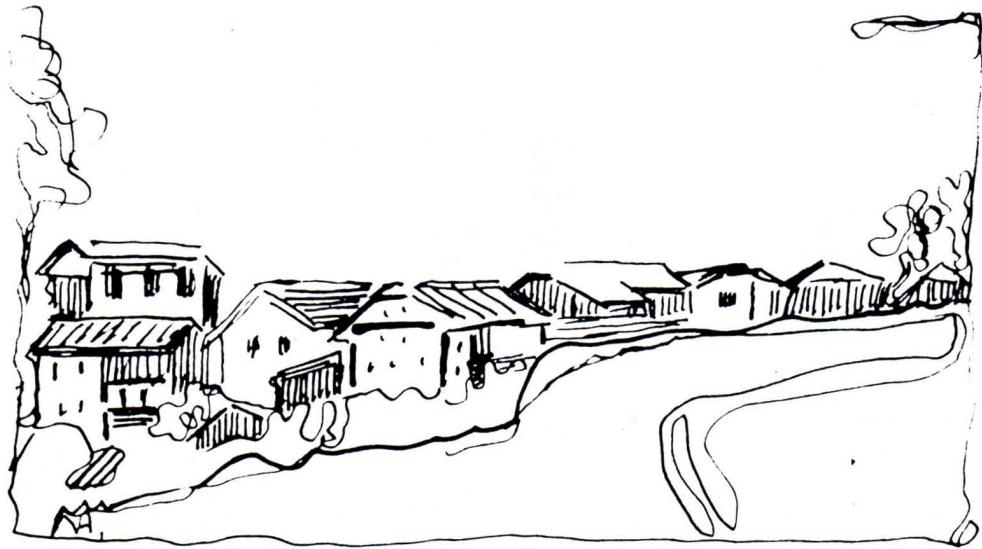
Les festes de Santa Guania, dl'Assënza y dles Antlês vëgn zelebrades t' Italia la domenia dò. S. Ujöp, S. Pire y S. Paul n'é nia plü festes de prezet.

☆ ☆ ☆

Capiun é ai	16. de forà
Pasca é ai	3. d'aurì
l'Assënza é ai	15. de mà
Pasca de mà é ai	22. de mà
SS. Trinité é ai	29. de mà
les Antlês é ai	5. de jügn
Festa dl SS. Cör de Gejù é ai	12. de jügn
1. dom. d'Advënt é ai	27. de novëmber

☆ ☆ ☆

L'ann 1983 él döes scürëzes dl sorëdl, na totala y na parziala y mà la parziala é da udëi ai 4. de dezember.

lener - Jenè

1 Sabeda	SOLENITÈ de s. Maria, Uma de Dî
2 DOMËNIA	SOLENITÈ de s. Guania/Bonia
3 Lönesc	Genofefa, Odilo, Irmina
4 Mertesc	Mario, Roger, Angela da Foligno
5 Mercui	Emilia, Emiliana, Telesfor (Milena)
6 Jöbia	Caspar, Marciun, Baldesè, Pia
7 Vëndres	Valentin da Maran, Raimund, Kund
8 Sabeda	Severin, Erhard, Gudula
9 DOMËNIA	FESA dl Bato de Gejù, Iulian, Alicia, Alix
10 Lönesc	Gregöre X, Paul d'Egito
11 Mertesc	Paolin (Pawlo), Teodojio, Werner, Igino
12 Mercui	Ernesto, Hilda, Stefania, Tatiana (Tania)
13 Jöbia	Ilario, Heldemar, Iuta Gottfried
14 Vëndres	Felize de Nola, Engelmar, Reiner, Berno
15 Sabeda	Romedio, Paul eremit, Maoro
16 DOMËNIA	2. dl'ann, Marezelin, Honorat, Dietbald
17 Lönesc	Antne dai tieres, Gamelbert, Beatrize
18 Mertesc	Prisca, Ulfrid, Regina, Odilo
19 Mercui	Mario, Faustina
20 Jöbia	Bostian, Fabian
21 Vëndres	Agnese, Meinrad, Epifano
22 Sabeda	Vinzenz, Gaudenz, Teodolinda
23 DOMËNIA	3. dl'ann, Ildefons, Hartmut, Emerenziana
24 Lönesc	Franzesch de Sales, Vera
25 Mertesc	conver. de s. Paul, Wolfram
26 Mercui	Timoteo y Tito, Paula da Betlem, Alderich
27 Jöbia	Angela Merici, Iulian, Devota
28 Vëndres	Tomesc d'Acuin, Carlo I Gran, Manfred (Freddy) ☺
29 Sabeda	Ujöp Freinademetz, Valerio, Gerard
30 DOMËNIA	4. dl'ann, Martina, Iazinta, Serena
31 Lönesc	Jan Bosco, Ludwiga, Eujebio

Jené-iener

Chësc mëis de iener é l' dër mëis da d'invêr. La natüra é sciöche morta, ara palsa.

Döt cant, ñi che à vita, dess palsé al monn. La jënt à bujëgn da palsé y inèc i tiers y cìnamat les piante.

Imprüma de döt él jënt che à gran bujëgn de palsé. Pur palsé à cherié Chëlbel di imprüma de döt la nöt. Chësc é bele inscio tla natöra dla jënt y inèc tla natöra dla maiù pert di tiers. Can che al vëgn scûr, ciafun sonn y chël é n sëgn che l' corp ô palsé y à debujëgn da palsé. Sc'al ne ti vëgn sponia dé la dërta palsa y pêsc, spo s'un tolel na ria y al pô cìnamat s'amaré. Sanbëgn che an n'à aldédaincò tan tröc che fesc fora dl dé la nöt y fora dla nöt l' dé. A durmì van da duman y a lauré sola sëra. Mo dërt n'él nia; al é val'cuntra la natöra.

Inèc i tiers adora so tëmp da palsé y

chël dess la jënt i lascé, zënza ne fejni laur che ai dess fa.

Insciö él inèc les piante che adora so tëmp da palsé y purchël à Chëlbel di cherié l'invêr, olà che la nëi stopa i prà y i bosc, che ai pôis pasé pur ester bugn da d'aisciüda indô da gnì fora danü y da dé ca les sostanzes che la natöra i à dé. Chël dijöi bele zacan, che n ann da nëi porta plü frùc co n ann zënza nëi o cun pücia nëi.

Vigni porsona adora süa palsa y sües vacanzes, olà che i fistidi y l' laur da vigni dé, les fadies, les crusc y les tribulaziuns desfej tla natöra dla jënt, mëss la jënt indô arjunté y mët pro cun la palsa dles vacanzes.

Y plü vedli ch'an vëgn y plü gonót che an adora feries y tëmp da palsé, purchël él dërt, ch'an che ai à na zerta eté, ch'ai pô jì in punsiun. Sanbëgn inèc l' tëmp dla punsiun dess gni adoré dërt y dessigü cun na zerta ativité, scenó dürel dër püch dî. Movimënt y ativité fej a düc bun y dagnora bun.

Forà

1 Mertesc

2 Mercui

3 Jöbia

4 Vëndres

5 Sabeda

6 DOMËNIA

7 Lönesc

8 Mertesc

9 Mercui

10 Jöbia

11 Vndres

12 Sabeda

13 DOMËNIA

14 Lönesc

15 Mertesc

16 Mercui

17 Jöbia

18 Vëndres

19 Sabeda

20 DUMËNIA

21 Lönesc

22 Mertesc

23 Mercui

24 Jöbia

25 Vëndres

26 Sabeda

27 DUMËNIA

28 Lönesc

Sigbert, Brigitte

Festa dla Prejentaz. dl Signur

Blaje, Ansgar, Oscar, Hadelin

Gilbert, Christian, Veronica, Joanna (Janette) ☺

Ingenuin, Albuin, Agata, Elche, Aeidelinde

5. d'ann, Paul Miki, Dorotea (Dora), Armando

Richard, Ava, Nivard

Iarone Emiliani, Milada

Apollonia, Lambert, Gottschlk, Rinaldo

Scolastica, Brun, Wilhelm (jöbia grasa)

s. Maria da Lourdes, Dietwert, Anselm

Gregöre II, Reginald

6. d'ann, Castor, Herlinde, Gisela

Zirilo y Metodio, Valentin

Sigfrid, Trutmar, (carlascè)

de capiun, Iuliana, Filipa, Faustin, Iovita

i 7 Fundadüs di Serviti, Benigno

Sciomun, Simonette, B. Angelico

Cunrad da Piacenza, Irmgard

1. de CARSËMA, Eleuterio, Amata, Falco

Pire Damiano, Germano, Irene

Catedra de s. Pire, Isabella, Margarita

Policarp, Otto, Odo, Romana

Ethelbert, Ida, Irmengard

Walburga, Adeltrud

Dionijio, Metilde

2. de CARSËMA, Gabriele Possenti

Roman, Lupizino, Silvana

Forà.

Chi che à lit vign'ann l' Calënder ladin, à pudü se n'anadé, che chisc articli di mëisc te chësc calënder tratâ vign'ann den n'ater argumënt y ai se dô inèc vign'ann val'istruziun o dutrina pur la vita da vigni dé.

Sciöch'i adorun vigni dé spëisa pur l' corp y inèc spëisa da forza, insciö adorunse inèc vigni tant spëisa pur l' anima y pur l'spirit y pur la vita spirituala da vigni dé. «An ne vir nia mâ de pan», stal scrit tl liber di libri, y al é vëi, al é propi veramënter vëi y chëstes parores dessun plü gonót se recorde.

Vigni persona adora la palsa. Insciö unse aldi, tl'articl dl mëis de iener.

Vigni porsona adora inèc l' divertimënt, dër dessigü.

Döes cosses, nanter les atres, va bun tla vita y chères é l' rì y l'pité (i marôi dij «bradlé»). Chi che n'é mai bugn da ri, n'é nia sagn y chi che n'é nia bugn da pité, à ciámó plü da sufri co chi che pô pité dër gonót. Gonót ài bele aldi da porsones, che n'é nia bunes da pité, sce al n'un muri magari un de

ciásia, che ai se stô tan mal y s'amara cinamai.

Insciö é inèc l' divertimënt dër val' de bujëgn tla vita de vignun. Bele i mituns adora la blëita, l' divertimënt y ai l'adora ciámó cotan plü lunch co i gragn. Ai l'adora pur svilupé süa fantasia y l'amur y la ligrëza al laur.

L'divertimënt adora spo sanbëgn la jënt jona. Ai impara insciö de adoré dërt l' temp liber, de se adaté ales diverses situaziuns tla sozieté, da imparé da cunversé cun i atri, side pa ëi co ères. Ai impara da cunësce n grüm de jënt y düc cun n n'ater caracter. Ai impara insciö inèc da se cunësce se instësc.

Sanbëgn él spo dër important da sa-vëi da desfarenzié nanter divertimënc che educhëia y fesc bun al caracter de na porsona y divertimënc che é bugn da ruviné completamënter na porsona. Purchël él vëi chël proverb che disc: «Dime cun che che te vas y iö te tiji chi che t'es»

Dlunch ôl cster na mosöra y insciö spezialmënter tl divertimënt, zënza pôl porté tan de legremes y cunseguënces pur generaziuns alalungia.

Merz

1	Mertesc	Aldino, Albina, Roger, Suitbert
2	Mercui	Carlo I Bun, Agnese da Praga
3	Jöbia	Cunigunda, Liberat, Friedrich (Ferdy)
4	Vëndres	Casimir, Luzio, Rupert
5	Sabeda	Dietmar, Oliva, Jan Sepe
6	DUMËNIA	3. de CARSËMA, Fridolin, Nicoletta, Ezio ☺
7	Lönesc	Perpetua y Felisita, Volcher
8	Mertesc	Jan de Dî, Eddo
9	Mercui	Franziska da Roma, Domene Savio
10	Jöbia	I 40 martiri, Milio, Gustav
11	Vëndres	Terejina Redi, (Rosina), Auria (Aurora)
12	Sabeda	Max, Beatrize, Almud
13	DUMËNIA	4. de CARSËMA, Paolina, Rosina, Gerold
14	Lönesc	Metilde, Evelina (Evi) ☺
15	Mertesc	Clemens Maria, Loise
16	Mercui	Heribert, Gummar
17	Jöbia	Patrisch, Gertrud, Dietmut, Conrad
18	Vëndres	Zirillo, Eduard, Eros
19	SABEDA	SOLENITÈ DE SANT' OJEP
20	DOMËNIA	foscia, 5. de CARSËMA, Wolfram, Irmgard
21	Lönesc	Christian, Absalon (Axl)
22	Mertesc	Elmar (Elco), Lea, Linde
23	Mercui	Toribio Mongrovejo
24	Jöbia	Elia, Flavia, Catarina, Eliona
25	VËNDRES	SOLENITÈ DL'ANUNZIAZION
26	Sabeda	Liudger, Emanuele, Larissa, Lara
27	DOMËNIA	dl'ori, 6. de CARSËMA, Haimo, Frowin
28	Lönesc	Guntram, Grundelind
29	Mertesc	Helmut, Ludolf
30	Mercui	Gherino
31	JÖBIA	SANTA, Beniamino, Guido, Cornelia

Merz.

Tla vita pôñ osservé che döes cosses é spezialmënter dër de ütl pur l' corp y pur l' spirit y chëstes döes cosses é l' pité y l' ri.

Tl articl dl mëis de forà él gnü scrit che vigni porsona, pici, gragn y vedli, adora l' divertimënt. Al i dà forzes nöies y coraje a na porsona.

Mo tla vita de vignun àldel inèc l' sacrificize. Sc'al é dagnora bel tëmp, ne crëscel inurcheltan nia plü y sc'al é dagnora bur tëmp, spo él döt che va in rô y al lascia inèc de crësce, purchël dess l' bel y l' bur tëmp se baraté jö. Insciö éra inèc tla vita. Dô l' Carnescé vëgnel dagnora la Carsëma. Chësta ota mëtera man scialdi adora, bele a mez forà.

La Carsëma se recorda l'sacrificize, la crusc y l' jaiun. Tan important éle ch'i gnuñse bele da pici insö ausà ai sacrifici, al savëi da soporté inèc l' pëis y l' ri tla vita, ciudi che vigni vita porta inèc chësc y sc'i ne sun nia ausà, spo

deventunse de püri cosci, che ne sarà apëna bugn de s' la cavé. Insciö suzéderá mefo spo che tan de jënt se dà ala delinquëenza, ciudi che ai n'é nia stà ausà a soporté l' pëis y l' laur dla vita.

Sterch é chël che é bun da gorné l' liun; plü sterch chël che é bun da gorné l' monn, mo ciámó plü sterch é chël che é bun da se gorné instëss.

La Carsëma recorda spo inèc l' jaiun. Chësta é inèc na parora che jënt d'aldédaincö n'ô nia plü dër cunësce y reconësce. La gran abundanza dla jënt à fat, che jënt ne cunësc nia plü cunfins tl mangé y tl bëire y da chël vëgnel spo tan tröpes maraties. I duturs savess chilò da se cunté n gröm de stories, mo plü ion co fa jaiun y dî n iade de no a nostes goles, tolunse ite scatûres de pilores y medejines al'edema.

L'jaiun che vëgn scrit dant da la Dlijia, n'é nia pur tichiné la jënt, mo pur la sanité dla jënt y pur s'ausé a se gorné se instësc.

Tla vita de vignun àldel purchël l' sacrificize, la crusc y l' jaiun.

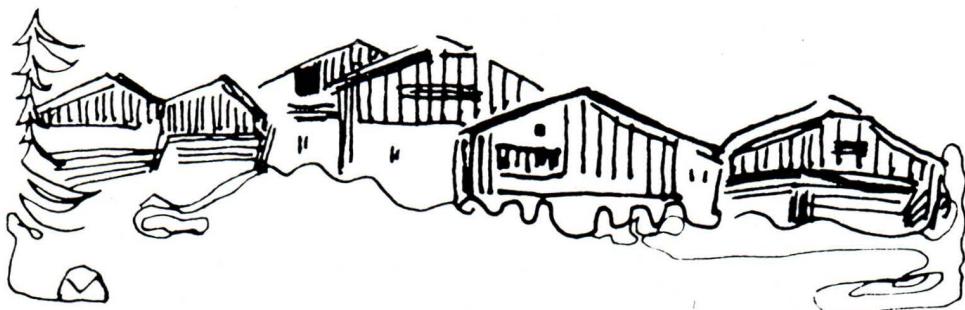

Aori

1 VËNDRES

2 SABEDA

3 DUMËNIA

4 LÖNESC

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vëndres

9 Sabeda

10 DOMËNIA

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vëndres

16 Sabeda

17 DOMËNIA

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vëndres

23 Sabeda

24 DOMËNIA

25 LÖNESC

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

29 Vëndres

30 DUMËNIA

SANĆ, Hugo, Irene (Irina)

SANTA, Franzesch de Paula, Sandrina

SOLENITÈ DE PASCA, Richard

DE PASCA, Ijidoro

Vizenz, Iuliana, Creszenzia

Sisto I, Pire

Jan bat. de la Salle

Walter, Menegold, Beata

Waltraud, Maria Cleofa

BLANČIA, 2. de Pasca, Engelbert, Ezechiel

Stanislao, Gemma Galgani, Rainer

Zeno, Herta, Iulio I

Martin I, Paul, Ermenegild, Ida

Valerian, Lidwina, Ernestina

Huna, Nitgar

Ciascian, Vegile, Bernardette, Benedict

3. de Pasca, Rudolf, Eberhard

Apollonio, Agia

Leo IX, Gerold, Otbert, Werner

Hildegund, Odette

Anselmo, Conrad da Parzham

Caio y Soster, Wolfhelm

Iorz, Adalbert, Zivco, Gerad

4. de Pasca, Fidelis

DE PASCA, Merch, Erwin, Franca

Cleto, Ratbert, Conſuelo

Pire Canijio, Zita, Marianna

Pire Chanel, Germano, Hugo

Catarina da Siena (Katia, Karin), Roswita

Pio V, Heimo, Rosmunda, Gherino

Auri.

L'aisciöda à bele metü man ai 21. de merz. Les prömes vidunderes vägn datrai bele denant. L'ann passé n'än bele udü ai 16. de merz, mo spo se n'éres indô stades pur n strüf pur gnì cancalé a sté döt isté chilò da nos.

Auri se porta la plü gran festa dl'ann, Pasca, y l'edema dan Pasca é l'edema santa. An i disc edema santa, ciudi che ara se recorda i avenimènç plü importanç dl cristianesim y de nostra santa fede, la pasciun, mort y resurezion de nosc Signur Gejù Crist. Y chësta virité se disc ince tan tröp a nos. Te nostes èases, dô chi trûs, fora pur nostes campagnes y sö pur les munts èina sönsom les pizes plü altes di crëp udunse cristè y crusc, l' sëgn de nostra salvëza. L' fi de Dì che fesc döt pur i atri.

Mo, co stara mo aldédaincö cun la jënt, no cun döta, mo cun tanta, cun l' fa dl bëgn ala jënt? Indô él la gran abundanza üna dles prömes gaujes dl

gran egoism dl monn modern.

I sun tan ausà aldédaincö de se fa avarëi düc i dërc, ch'i minun d'avëi, mo de lascé i dërc ai atri, ah, chël n'unse degüna urëdla. Al é propi vëi, ch'i urun mâ tó y nia dé.

I s'un desmentié, ch'i sun dependënc un da l'ater sciöche i membri dl corp é dependënc un da l'ater y can che un à mé, é döt l' corp che s'un sënt. La plü picia spina tl plü pice dëit se fesc la ria löna, mo sce nosc vijin mëss sufri, spo se n'él a nos anfat. Insciö é l' monn deventé egoist y mal-cuntënt.

In realté sunse nos anì tla gran morona dla sozieté y un n anel mëss tigni l'ater y in chël momënt che un n anel ne tégne nia plü, él döta la morona che ne tégne nia plü.

Al foss pa tan plü pêsc y concordia tles families, tles vijinanzes, ti païsc y ti stati, sce la jënt se daidass plü fora, impé de se tichiné.

«No fa ai atri, ci che te n'ös nia che vägnes fat a te», insciö stal scrit tla Scritöra.

Mà

1 DOMËNIA	5. de Pasca, Uöp laurant, Arnold
2 Lönesc	Atanajio, Mafalda
3 Mertesc	Filipo y Iaco ap., Alexander I, (Sandra)
4 Mercui	Florian, Guido, Verena
5 Jöbia	Angelo, Godehard, Iuta
6 Vëndres	Marcuard, Antonia
7 Sabeda	Helga, Gisela (Silche), Flavia
8 DOMËNIA	6. de Pasca, Induberga, Evodia
9 Lönesc	Beatus, Volcmar, Catarina
10 Mertesc	Epimaco, Gordian
11 Mercui	Gangolf, Mamerto, Ignazio
12 Jöbia	Nereo, Achille, Pancraz
13 Vendres	Servaz, Imelda
14 Sabeda	Matia ap., Bonifaz, Christian
15 DOMNËNIA	SOLENITÈ DL'ASÈNZA, Sofia (sonia)
16 Lönesc	Nepomuzeno, Ubald
17 Mertesc	Pascal Baylon
18 Mercui	Jan I, Erich, Felize
19 Jöbia	Zelestin, Cuno, Ivo
20 Vëndres	Bernardin, Valeria, Elfride
21 Sabeda	Hermann Josef, Erenfrid
22 DOMËNIA	SOLENITÈ de PASCA DE MÀ, Iulia, Rita
23 LÖNESC	DE PASCA DE MÀ, Jan de Rossi, Wigbert
24 Mertesc	Ester, Dagmar, Maria dl'aiüt
25 Mercui	Beda, Gregöre VII, Urban
26 Jöbia	Filipo Neri, Marianna
27 Vendres	Agostin, Bruno, Oliver
28 Sabeda	German, Rodar, Wilhelm (Wilma)
29 DOMËNIA	dla Ss. Trinitè, Maximilian, Irmtrud
30 Lönesc	Joanna d'Arc, Ferdinand, Reinhild
31 Mertesc	Aldo, Petronilla, Hiltrud

Mà.

Indô él gnü mà, l' plü bel mëis de döt l'ann. I dis é gnüs lunç, les nöts cörtes. L' surëdl scialda ci ch'al é bun, la näi s'un tira sö pur les munts y cajö él döt vërd y da flûs y da vita, döt vita che se lascia udëi dlunch olà che an va. Ai mituns i sàl indô bel da salté, ai jogn y a l'atra jënt madüda i sàl bel. I amarà ciafa ince indô speranza, sc'ai pô se scialdé tl ciatl dl surëdl de mà y i vedli disc: I ti l'un fata ia indô pur n invêr, y ai à indô speranza de vire n pez.

La vita é bëgn n gran bëgn y düc chir la vita y sciampa dala mort. Vigni rumun se para dala mort y chir la vita y ô s'ingeneré pur porté vita inant.

Y sce l' granel mör te tera, spo él mà pur ti de vita nöia a d'atri grani.

Éra ince inscio cun la jënt? N'é nia la jënt la plü bela y perfeta creatöra?

Sce, al é vëi, vignun chir la vita y ciara de defëne la vita a vigni moda. Apëna ch'al fala n pü de val', saltun dai duturs y mangia scatures de mede-

jines. Mo, porvunse bëgn ince de ciaré dla vita di atri? S'un fejun ciamó val' d'infora, sc'an lì o alda vigni dé de tan de desgrazies sön strada, söl laur o tl divertimënt?

Sön strada van aldédaincö tan debota cun motors o auti y ne pënsa nia, ch'an mët al prigo de vita se instësc y d'atri. Él mâ nosta vita che vël y chëra di atri nia?

I savun bëgn da cundané les veres che n'à copé tan tröc. O püri ipocriti ch'i sun! I ne pordun gnanca na parora de tan de vitimes dla strada y di milions y milions de pici mituns ch'al vëgn copé aldédaincö vign'ann. De picces vites vëgnel desfat, che n'é nia buñes da se defëne. I savun bëgn da cundané re Erode, mo i n'urun nia cundané les tan tröpes Erodianes modernes. Ailò unse n gröm de vertures y plü l'abundanza ch'i un y plü vertures ch'i ciafun. Pür'monn che n'à plü degun respet dla vita. Ne pòn nia se punsé, che la jënt d'aldédaincö va tres plü adincuntra ala desfata!?

L' mëis de mà se recorda de ciaré de nosta vita y dla vita di atri.

Jügn

1 Mercui

2 Jöbia

3 Vënders

4 Sabeda

5 DOMËNIA

6 Lunesc

7 Mertesc

8 Mercui

9 Jöbia

10 Vëndres

11 Sabeda

12 DOMËNIA

13 Lönesc

14 Mertesc

15 Mercui

16 Jöbia

17 Vëndres

18 Sabeda

19 DOMËNIA

20 Lönesc

21 Mertesc

22 Mercui

23 Jöbia

24 Vëndres

25 Sabeda

26 DOMËNIA

27 Lönesc

28 Mertesc

29 MERCUI

30 Jöbia

Iustin. Luitgard

Marzelino. Pire, Armin, Eugenio, Ermaso

Carlo Lwanga

Franzësch Car., Crista, Werner, Clotilde

SOLENITÈ DLES ANTLÈS, Bonifaz

Norbert, Bertrand

Robert, Dieter

Engelbert, Medardo, Helga

Efrem, Primo, Felizian, Cinzia (Diana)

Heinrich da Balsan, Diana, Gerlach

Barnaba, Adelheid, Florina

FESTA DL CÖR DE GEJÙ, Leo, Odulf

Antone da Padua, Rembert (Antoniella)

Burchard, Gottscalch

Vî, Lotar, Gebhard, Bernd

Benno, Gherino, Luitgard

Adolf, Eufemia

Merch y Marzelino

12. d'ann, Romuald, Gervaso y Protasio

Adalbert, Deodat, Florenzia

Luije, Aldan, Radulf (Ralf)

Paulin, Jan F., Tomesc Morus

Edltraud

Nade de s. Jan bat. Iwan

Wilhelm, Eleonora, Doreta

13. d'ann, Jan y Paul

Hemma da gurk, Iudita y Salome

Ireneo, Diethilda

SOLENITÈ DE s. PIRE y de s. PAUL

I martiri da Roma, Otto

Jügn.

Atira dô l'méis de mà é dessigü l' méis de jügn l' plü bel. Jö ales basses sanbëgn é jügn bele n méis dal d'isté, mo chilò da nos éle ciámó n méis dl'aisciöda. Da Balsan sö cína a Purseenù àn bele oramei ruvé de sié y ai ultimi de jügn vëigun bele cogoi de siara y de furmënt da Tluses y da Balsan ite y plü dadí, cína che nos studiân, ince bele a Purseenù.

Jügn é ince n bel méis, ciudi che al se porta döes tan de beles festes, les Antlês y la festa dl Cör de Gejù.

Vignun à d'atri gusti, mo a me me sà chères döes festes dles plü beles dl'ann, magari ince pur gauja dles belles prozesciuns che vëgn ciámó tignides, pur furtüna, te nüsc paisc.

Al é vëi, che al sarà magari ince la-prò impü de folclore, sciöche valgügn ô se tó a dì, mo chël folclore, che é pro chères prozesciuns é dessigü n mëinder chic co zertes zeremonies che vëgn fates aldédaincö pro val'nozes o pro val' mësses dai supermoderns. La musiga, les bandires, i cunfaruns, i bì guanc da festa, ince l' stlopeté, sciöche an è ausà y al savô bel da vedlamenter

incà, alza mâ l' sintimënt y l'caracter dla festa y tan de jënt à bel cun chësc plü devoziun y ala fin di fac è ince de té cosse manifestaziuns de feder. Chël momënt ch'i lasciun chëstes cosse, spo toma les festes instësses. Al é bele gñü fat tan damat te nosc stato, che an à metü chëstes beles festes ala domënia, impè de les lascé olà che ares aldì. I atri stati nia tan dlungia Roma, à tres ciámó chëstes beles festes olà che ares alda.

Dodé se podunse!!

Dodé se podunse ince nos ladins, che al é gnü sö l'usanza de jì vistis les domënie y les festes sciöche n dé da gnidè o da jì a marcé.

Can che al vëgn fat val' «Umzug» in ocajiun de na festa «campestre» o de val' segra o de val' bal, spo àn udü te val' post dla valada ères col guant da festa y l' gormel de sëda, mo a mëssa na festa de dlilia vàn coi medemi burduns, ch'an tol da jì a marcé. Chësc ô dì rosedé düc i valurs y desfà les plü beles festes.

I arati che i ladins à gran ora de punsé sura y de mudé na mentalité che n'é dessigü nia dërta. Tignide altes les festes, zënza desdrüjëis ince l' bun inom di ladins.

Iuli - Messè

1	Vëndres	Dietrich, Teobald, Gallus
2	Sabeda	Martiniano
3	DOMËNIA	14. dl'ann, Tomesc ap., Oreste
4	Lönesc	Ulrich, Elisadetta, Berta, (Dolorico)
5	Mertesc	Antone M. Zaccaria, Letizia
6	Mercui	Maria Goretti, Tarejia Lodoh
7	Jöbia	Willibald, Edelburg, Claudio
8	Vëndres	Chilian, Adolf, Amalberga, Amalia
9	Sabeda	Veronica Giuliani, Agilulf
10	DOMËNIA	15. dl'ann, Olaf, Erich, Alma, Sascia, Sandra
11	Lönesc	Benedict, Olga, Rachele, Oliver
12	Mertesc	Jan Gualbert, Fortunat, Hermagora
13	Mercui	Heinrich, Cunigunda, Sara (haico, Haiche)
14	Jöbia	Camillo, Franz Solan
15	Vëndres	Bonaventura, Egino (Egon), Waldimir
16	Sabeda	Maria dl Carmelo (Carmela), Carmen
17	DOMËNIA	16. dl'ann, Alejio, Axel, Alex
18	Lönesc	Friedrich, Arnold, Radegund
19	Mertesc	Bernold, Aurea, Iusta, Rufina
20	Mercui	Margarita, Elia, Berndt, Wilmar (Margot)
21	Jöbia	Laurenz da Brind., Daniele (Denia)
22	Vëndres	Maria Madalena, Elvira
23	Sabeda	Apollinare, Brighita, Liborio
24	DOMËNIA	17. dl'ann, Cristof, Cristina, Loise, Siglinde
25	Lönesc	Iaco ap., Thea
26	Mertesc	Iachin y Ana, (Anita, Nadia, Anica, Anja)
27	Mercui	Lucano, Pantaleon, Natalia
28	Jöbia	Inozenz, Benno, Nazario, Zelso, Beato
29	Vëndres	Marta, Olaf, Luzilla, Flora, Ladislaus
30	Sabeda	Pire Crisologo, Faustin, Ingeborg, Beatrize
31	DOMËNIA	18. dl'ann, Nazio da Loyola, Germano

Messé-Iuli

Ah, sëgn bëgn sunse pa inèc nos tl plü bel isté. Bele l'ultima edema de jügn udôn i paurs fora pur chi prà cun la majinn o la falc da sié y sön strada mëtel man da rodé tres deplü auti y no mâ i nüsc, mo feter de vigni na-zuun.

La nëi se n'é trata sö cina sönsom les munts y al é dlunch bel vërt. N té dé da d'isté é dessigü dér val' de bel. I dis é lunè, lunè y l'aria buna cialda y gonót él de iuli inèc tan cialt de nöt che an ne pô nia cis durmì. Fora de n bel gran cialt saltel pa spo inèc fora datrai de dërtes dramades de plöies y inèc tëmporai cun tonn y trani, che é tan da tumëi. Tan de iadi àldun pa y lîn pa, che l' tonn à impié ciases y majuns y viles intieres, o che l' tonn à copé famëis de munt o jënt che è söl laur sólo campagna o sö pur chi crëp.

N iade él mefo inèc n té müt ten bosch ch'al vardâ les vaçes, ch'al ê gnü n dér tëmp cun tonn y trani y al ê sciampé sot n lëgn. Can che al è sot chël lëgn, se recordâl, che l' maester ti â dit te scora, che an ne dô mai sté sot

n lëgn, can che al tonâ. Ci àl pa spo fat chël müt? Al é jü sö pur l' lëgn sö, spo n'él nia plü sot l' lëgn.

Sön nostes munts vëigun tres manco tiers. Ciudi pa chël? Imprüma de döt ciudi che i vedli famëis de munt mör fora y i jogn n'ò nia plü fa famëis. Aldédaincö stan plü ion te na ciasada-fuchi cialda a lavé jó taïs y fanes.

Davagné davagna pa bëgn inèc i famëis de munt nia püch te chi duí o al-plü trëi mëisc, sanbëgn ch'al é val' sacrifisc y responsabilités pro l' laur da famëi, mo spo àl pa bëgn inèc dér de bì dis, y aldédaincö n'él pö n té famëi nia plü tan su co plü dadî, ciudi ch'al passa tres jënt, cis da bel tëmp, olà ch'al roda tan de turisc. N n'atra gauja di püè famëis de munt é pa bëgn chëra, che al mancia sön munt scialdi düc i divertimënc y zënza divertimënc, pêle, che ara ne vâis plü y spo él l' laur da famëi nia cis n laur modern y ci che n'é nia modern, chël n'é mefo nia plü chirì.

Ara é insciö! Sciode! Mo fa ne pôn nia. Che él pa che capësc döt chësc patuc? La moda, inèc la plü mata, guerna, adöm coi scioldi y l' sport, l' monn.

Agost

1	Lönesc	Alfonjo, Pire Faber, Speranza (Nadia)
2	Mertesc	Eujebio, Maria di Angeli, Gundecar
3	Mercui	Lydia, Benno, Burchhard
4	Jöbia	Jan Maria Vianney d'Ars, Sigrid
5	Vëndres	s. Maria dla nei, Oswald, Domenica
6	Sabeda	Festa dla Trasfigurazun de Gejü, Prasede
7	DUMËNIA	19. d'ann, dla Porziuncola, Sisto II, Caietan
8	Lönesc	Domone, Ziriach
9	Mertesc	Roman, Altmann
10	Mercui	Laurenz, Astrid, Laura
11	Jödia	Clara, Susanna, Filomena
12	Vëndres	Ciascan, Ipolito, Merch, d'Aviano, Jan b
14	DOMËNIA	20. d'ann, Maximil. Kolbe, Eberard, Meinhard
15	LÖNEC	SOLENITÉ DE S. MARIA DAL CIÜF, Tarzijo
16	Mertesc	Stefo, Rosso, Teodor, Alfred (Ferdy)
17	Mercui	Iazinto, Carlmann
18	Jöbia	Elena, (Ilenna, Heliana), Claudia
19	Vëndres	Jan Eudes, Sebald, Sighert
20	Sabeda	Berner, Samuel, Hugo
21	DOMËNIA	21. d'ann, Pio X, Balduin, Graziela
22	Lönesc	s. Maria Regina, Sigfrid
23	Mertesc	Rosa, Rosmarie (Romy), Richilde
24	Mercui	Berto ap., Michaela, Candido, Isolde
25	Jöbia	Ludwig, senese, Ujöp Calas.
26	Vëndres	Margarita da Faenza
27	Sabeda	Monica, Zejario, Gebhard
28	DOMËNIA	22. d'ann, Agostin, Elmar, Adelinde
30	Mertesc	Heribert, Amadio, Felize
31	Mercui	Raimund, (Ramon), Paulin (pawlo)

Agost

Çi che iuli ne cösc nia, ne pô agost nia apraté. L' gran çialt é sté de iuli, mo inçè l' mëis d'agost pô çiamó se scialdé la goba mâ bel assà. Chël àn udü l'ann passé. 26 çina 28 gradi pudôn li jö dal termometer y chël nia mâ dui o trëi iadi, mo edemes. Sanbëgn, sc'al mët na ota man da tämpie, spo pôl pa defata inçè gnì frësch y an disc pô che da S. Laurënz (10.8.) él la pröma nëi che ciara sura i jûs ca y les plöies da san Berto ne lascia nia dô zënsa stopé i crëp cun na picia cûtra de nëi. Mo al vëgn inçè dit, che sce la nëi vëgn mâ jö çina a mez l' crëp, spo ne vëgnel nia tan atira bel, mo sc'al nëi mâ impü sönsom i crëp o çina a pè di crëp, spo vëgnel bel docà.

D'agost él te nostes valades plëgn de furesti, de vigni naziun y de vigni cun-tinënt. Al é l' tëmp che la maiù pert dla jënt à les feries o vacanzes. La parora ladina pur vacanzes o feries n'unse nia, dea che nüsc antenaç ne cun-sciô nia da té patüc.

Al é inçè ladins, che i disc «sciori» ai furesti. I diji «sciori», ciudì che ai va dé y nöt a ti tò i funguns, les granëtes y les dlasenes ai paurs? Y inscio

n'él tan tröc che se davagna i scioldi da se paié les vacanzes. Ne fossel nia plü dërt, che nosta jënt pudess se cöi chël patüc y se davagné val? N'él nia nüsc paurs che à pur cënè y cënè agn paié les cûtes pur sü bosc y pur döt ci che crësc laite? An ne disc pô nia, sce i furesti se cöi sö val', can che ai va a spazier, mo can che al n'é tan tröc che vëgn mâ adalerch pur fa afari y se fa i scioldi cun la roba di atri, spo mëssun bëgn mëte man da dauri la boëcia. Da l'autorité dessel inçè chilò gnì fat de dërtes leges, sciöche ai à te d'atri posc.

De iuli à nüsc paurs gran laur cun l' fëgn y d'agost cun i prà da munt. An ciafa la ria löna, sc'an vëiga tan tröc prà che ne vëgn nia plü sià tles Dolomites.

Cinamai prà da çiasa ne vëgn nia plü sià, spezialmënter da Fodom ite y d'Ampëz ia, o che prà da çiasa vëgn mâ sià n iade, che ai pudess gnì sià dui y plü iadi. Y spo, sc'al é n pér de dis la plöia, vëgnel bele lamenté y scraié ch'al vëgnes porté l' corp sant, y deperpo ne vëgnel nia cuiü sö y tut la grazia de Dî, che al lascia crësce tan abundantemënter! N'él nia da punsé ch'i gnu n bel dé castià dassënn cun la meseria, da lauré inscio?

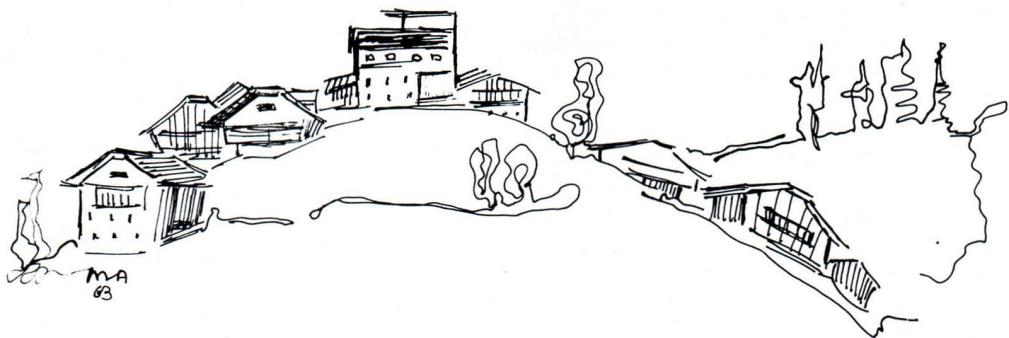

Setëmber

1	Jöbia	Egidio, Verena, Ruth
2	Vëndres	Margarita, Nonnosus, Ingrid
3	Sabeda	Gregöre I gran, Sofia (Sonia)
4	DOMËNIA	23. dìann, ANGELI CUSTODI, Rosalia, Candida
5	Lönesc	Laurenz Iustin., Roswita
6	Mertesc	Magnus, Alex, Beata
7	Mercui	Regina, Madlberta, Adula, Grato
8	Jöbia	NADÈ DE S. MARIA, Adrian, Sergio, (Adriana) ☺
9	Vëndres	Corbinian, Pire Claver
10	Sabeda	Consacraz, dl dom da Porsenù, Micorà
11	DOMËNIA	24. dìann, Protus, lazinta, i martiri dl Japan
12	Lönesc	Nom de s. Maria (Marica), (Marion), Guido
13	Mertesc	Jan crisostomo, Notburga
14	Mercui	ESALTAZION dla s. Crusc
15	Jöbia	s. Maria dai 7 dolurs, Dolores
16	Vëndres	Cornelio y Ziprian, Eufemia, Edith
17	Sabeda	Robert Bellarmin, Hildegard
18	DUMËNIA	25. dìann, Lambert, Ujöp de Cupertino
19	Lönesc	Genaro, Teodor, Igor
20	Mertesc	Eustachio, Fausta, Franzesch
21	Mercui	Mateo ap., Iona, Dedora
22	Jöbia	Moriz, Tomesc da villan
23	Vëndres	Tecla, Lino
24	Sabeda	Rupert, Virgile, Hermann, Gerhard (Gert)
25	DOMËNIA	26. dìann, Claus da Flühe, Firmin
26	Lönesc	Cosma y Damiano, Iustina, Eugenia
27	Mertesc	Vizenz de P., Hiltrut
28	Mercui	Wezeslaus, Lioba, Ditmar
29	Jöbia	Michiel, Gabriel, Rafael
30	Vëndres	Iarone, Urs, Vitorio

Setember

Pu ehee, dijôle, al ne jô döt cantnia, i jun mefo indô cuntra la ria sajun. Insciö vara ann sö, ann jô y l'ora dl têmp y dles sajuns ne se lascia nia fa sté chita.

Ara n'é mefo nia sciöche un cuntâ n iade. Ester ciarâl mefo massa ion tl gote y inçè massa gonót, spo inurchëltan ne butâra nia plü cis cun la sanité, tan che al â messé jì dal dutur y l' dutur i â spo dit: «Sce te bëires insciö inant, spo ne vëgneste pa ved». Y chël paziënt respogn: «Ah, signur sutur, chël ài bëgn ion, spo resti dagnora jônn».

Ah, mo ara n'é nia insciö ne, l' têmp va inant, sc'i urun y sc'i n'urun nia.

«Làscela mâ gracé», dijôl chël ater, «che an vir pu mâ n iade».

«Sanbëgn», respognô spo tan bel lassura chël vedl Tobias, «sanbëgn che an vir mâ n iade y sce t'as pozéré tüa vita n iade, n secundo iade ne la ciâfeste pa plü, purchël ciara de fa dërt l' pröm iade». Rajun âl bëgn chël püre Tobias verc y zot.

Setember mostra bele dassënn cuntra l'invêr. I dis é bele de bun döes

ores plü cûrc y sc'al é ciámó bur têmp laprò, spo pôl bele inçè gnì frëit y frësch mâ bel assâ. Mo sc'al é bel têmp, spo pô l' mëis de setember ciámó ester dër n bel mëis y al vëgn ciámó schires de furesti, spezialmënter dal nord y jënt vedla a se gode l' bel têmp tlér de nüsc païsc.

Impü la ria löna ciafun mefo sëgn de setember sce an va datrai fora pur chi bosc o inçè zënza dô chi trusc y an vëiga n bel gran scich incérch: bossi, scarnüç, goti de papier, bôzes rotes, plëgn de spidli incérch, chi fazurì de paier da snortli vigni dui metri dô chi banè y dlungia chi trûs, sportules y tasces de vigni sort de material y insciö inant... Nia val' de bel, mo dër val' de burt.

La nëtizia te nostes ciases, spezialmënter incér nostes ciases y te nostes vijinanzes lascia ti ladins dër da dejidré! Vëi élé, sc'urëis o no, vëi élé! Impé de salté da na betula a l'atra les sabedes, pudess nosta jënt romené sö dër bel incér nostes ciases y insciö i fa na buna impresciun ai furesti. Nia cun de gran reclams ne i fajunse impresciun y ne tirunse adalerch i furesti, mo cun i traté bëgn y cun i prejënté ciases nëtes, trûs nëç, plazes nëtes, bosc y munts nëtes. Vëi ele!

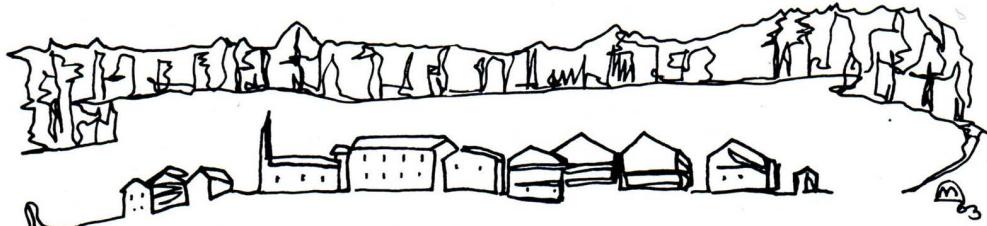

October

1	Sabeda	Tarejia, Remigio, Emmanuel, Werner
2	DOMËNIA	27. d'ann, FESTA DL ROSARE, Angeli cust.
3	Lönesc	Ewald, Gerhard, Ewald
4	Mertesc	Franzesch d'Assisi
5	Mercui	Plazido, Mainolf
6	Jöbia	Bruno, Renato (Renè)
7	Vëndres	s. Maria dl'Rosare, Merch
8	Sabeda	Sciomun
9	DOMËNIA	28. d'ann, Dionijio, Jan Leon., Sara, Eman.
10	Lönesc	Franzesch Borgia, Bertrand
11	Mertesc	Gutmar
12	Mercui	Max, Edwin, Oreste, Serafin
13	Jöbia	Eduard, Columan, Aurelia
14	Vëndres	Calisto, Alain, Fortunata, Hildegunt
15	Sabeda	Tarejia d'Avila, Aurelia
15	DOMËNIA	29. d'ann, Soleñ, dla Consacr. dles dlijies
17	Lönesc	Nazio d'Antiochia
18	Mertesc	Lüca ev.
19	Mercui	Jan Berdeut, Paul dla Crusc, Laura
20	Jöbia	Wendelin, Vitalis
21	Vëndres	Ursula, Hilarion
22	Sabeda	Contardo, Salome, Cordula, Floriana (Marisol)
23	DOMËNIA	30. d'ann, Jan da Capestr., Roman, Oda
24	Lönesc	Antone, Maria, Claret
25	Mertesc	Crispin, Crisant y Daria
26	Mercui	Evarist, Sigibald, Amando
27	Jöbia	Wolfhard, Sabina
28	Vëndres	Sciomun y lüda Tadeo ap., Alfred, Elio
29	Sabeda	Feruzio, Hermenelinde
30	DOMËNIA	31. d'ann, Alfonjo Rodrig., Dieter
31	Lönesc	Wolfgang, Cristof

October

Tan ch'i me recordi èiamó chël bel têmp d'otober dan da püç agn, cun n cil tan bel bröm, cun i crëp y les munts tan beles tleres, un n dé söl' ater.

Cun n cumpagn jônse a mez otober zirca ia dô Col dai Bos jó pur na té risa, n dé ch'i ên stà a corëc, da sëra, can che l' surëdl flurî y intënjô al plü bel côce trasparënt Lagació, les pizes de Fanes y de Conturines y i gragn crëp dles Tofanes. Dlunch olà che al ê èiamó cortesc, flurîl l' bel enzian d'altonn cun sües beles gran flûs cun n bröm tan sterch, che messâ trà nosta atenziun. Sanbëgn ch'i s'un cuiòn y s'un metôn söl ciapel, l'ultimo record dles flûs de munt che pudô da n dé a l'ater gnì stopades dala nëi frëida y crödia. Mo l' têmp â èiamó tignì codî y i ân pudü se gode èiamó n n'ater dé chë belëza söla sëmena ia dô Setsas contra Col de Lana, inçè indô da jì a corëc sön chë para de Richthofen.

Döt de beles recordanzes, che an à, sce an à albü la furtüna y la orienté de jì gonót fora pur nostes munts.

October é l' bel mëis dl'altonn, plëgn de curûsc sciöche de mà y datrai ciámó plü co de mà. Y sc'an à chi agn dl'altonn dla vita che sumëia a l'otober, spo pënsun pa bëgn zruch a l'isté y sc'an à salpü da se gode dërt l'isté – inçè l'isté dla vita – spc sàl bel da se di: I à udü chë munt y chë atra munt, i sun sté sön chël crëp y sön chël ater, i à fat chël iade y chël ater, y insciö inant...

Tan gonót pôn osservé aldédaincö jënt jona, pur furtüna nia düc, che tol so auto y l' ciuvirëia tan lunc ch'al é strada y spo ite tl fûm de val' betula y ailò magari sboacé ores alalungia y spo indô ite t'auto y in slalom cuntra ciasa o te val' taverna a la trà inant cina da duman, dla domënia o dl lönesc. Spo passa la vita y al passa i agn zëenza avëi cunesciü y udü les plü beles cosses de nosc païsc. Y spo vëgnel l'altonn dla vita y an uress ruvé sön chël crëp y sön chë munt, mo... an ciafa la berba blançia y la iama stanciá y an n'é nia plü bugn y an s'à insciö indurmidi ia l' têmp liber di plü bi agn y ci che é passé, ne vëgn nia plü. I dessun adoré dërt l'isté, ch'al vëgn pa l'altonn.

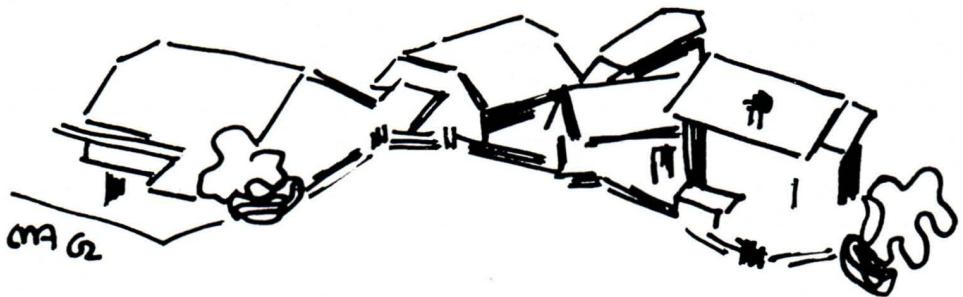

Novëmber

1 MERTESC	SOLENITÈ DE GNISSANT, Harald
2 MERCUI	DÈ DLES ANIMES, Willibold
3 Jöbia	Martin, Hubert, Willibold
4 Vëndres	Carlo Borr., (Charlotte) Reinhard
5 Sabeda	Zacaria y Elisabela, Emerich (Mirco)
6 DOMËNIA	32. d'ann, Libert, Rudolf, Modesta
7 Lönesc	Willibrord, Engelbert, Ernst, Gisbert
8 Mertesc	Gottfried, (Ferdy), Gregöre
9 Mercui	Consacr. S. Jan tl Lateran, Roland
10 Jöbia	Leo l'gran, Andre d'avellino
11 Vëndres	Martin de Tours, Mennas
12 Sabeda	Iojafat, Didaco (Diego), Milio
13 DOMËNIA	33. d'ann, Stanislaus Costaca, Eugenio
14 Lönesc	Veneranda, Sidonio
15 Mertesc	Albert l'gran, Leopold
16 Mercui	Margarita, Gertrud, Otmar
17 Jöbia	Florino, Elisabeta, (Ilse), Hilda
18 Vëndres	Consacr. S. Pira y S. Paul Vatic., Odo
19 Sabeda	Davide d'Augsburg
20 DOMËNIA	SOLENITÈ DE CRISTO RE, Cordinian
21 Lönesc	Prejent, de s. Maria, Gelasio
22 Mertesc	Zezilia
23 Mercui	Clemente, Columban
24 Jöbia	Crisogono, Flora, (Jasmine), Florinda
25 Vëndres	Catarina d'Aless., (Cheti, Carin)
26 Sabeda	Conrad. Linert da Portom.
27 DOMËNIA	1. d'Advént, Modesto, Oda
28 Lönesc	Günter, Berta
29 Mertesc	Iolanda, Iuta
30 Mercui	Andre ap., Folchard

Novëmber

Ah, sanbëgn, al vëgn l' altonn y i bì curûsc d' october döra pa manco dî co i curûsc de mà. Novëmber mët bele man cun la ria löna. L' dé dles animes recordunse pö nota jënt che à messé lascé chësc monn pur dagnora y inscio ince la domënia dles animes y döt l' mëis de novëmber.

Mo i ne dessun nia mä recordé nüsc morè l' mëis de novëmber, mo impü döt l' ann. Te nostes valades él feter dlunch la curtina incér la dlilia ia y chël é val' de bel. Vigni iade che jënt va a mëssa, passi fora pur curtina y se téggn sö püch o tröp dan la fossa de na porsona morta, mo amada, y chësc é dër val' de dërt. Olà che les curtines é dalunc dala dlilia, ailò ài pa bëgn scialdi la pêsc i morè, ai ne vëgn dî ne nia tan recordà co olà che les curtines é dlungia la dlilia. Sanbëgn ch'al é païsc, olà che ai é sforzà de fa la curtina defora dal païsc, ciudi che tl païsc n'él nia plü lerch.

L' caracter de na popolaziun cunësciun dër tröp dala curtina.

Savëise co che n gran sciché à n iade dit? Al à dit inscio: «Sce t'ös cuñesce l' caracter de n païsc, spo va madér te curtina de chël païsc y te chël post, olà che düc mëss jì a pè, ince l'imparadù».

La curtina ordinada é l' sëgn che al è ordine tl païsc. Na ciasa che à l' WC paz, é na ciasa cun püch ordine y cun jënt frada.

Dea ch'i sun bele ausà de li perdi-ches te chisc articli di mëisc te chësc calënder 1983, dessun mä ince te chësc aldi n pü la virité. Ai ne sarà pa nia düc a üna cun chëstes idees, mo chël é mä bel anfat.

Chilò ne stunse nia a sciuré peres al pièiadù, mo al picé.

Sce an va inscio datrai a na sopoltü-ra, spo vëgnel inmënt che jënt fesces propi gara de mostré süa superbia cun l' numer dles gherlandes y cun la grandëza dles gherlandes. Miliuns vë-gnel sponü pur chël.

Iö me damani: Ci à pa l' mort dainciarà? Al é vëi, na gherlanda é l' sëgn d'amur che an ô ciámó i mostré al mort, mo avëi n'ál pa purchël nia dainciarà. Ne fossil nia plü dërt de fa zënza val' buna opera pur l' bëgn dl' anima dl mort o dla morta? Y sc'al vëgn ince fat val' de té, ciudi mëssel pa spo atira gnì scraié fora?

N'ë nia ince chël indô mä n at de superbia? I crëi, ch'al bastass, sce l' parenté l' sà, co che d'atri ô fa dl bëgn a l'anima de n defonto.

«La man ciampa ne dess nia savëi ci che la man dërtà dà».

Dezember

1	Jöbia	Eligio, Blanca, Natalia, Nadia
2	Vëndres	Luzio da Chur, Bibiana
3	Sabeda	Franzesch, Saverio, Gerlinda
4	DOMËNIA	2. d'Advënt, Berdora, lessica, Jan ☺
5	Lönesc	Anno, Gerald, Saba
6	Mertesc	Micora
7	Mercui	Ambrojo, Gerhard
8	JÖBIA	SOLENITÈ dl'IMACOLATA, Edit, Conzeta
9	Vëndres	Liborio, Valeria
10	Sabeda	Pire Fourier, Angelina
11	DOMËNIA	3. d'Advënt, Damaso I, Artur, Davide ☦
12	Lönesc	Hartmann, Joanna, Franzesca
13	Mertesc	Lizia, Idoch, Otilia
14	Mercui	Jan dla Crusc, Bertoldo
15	Jöbia	Christina (Nina), Wunibald
16	Vëndres	Ado, Adelheid (Heidi, Elche, Heideline)
17	Sabeda	Lazaro, Iolanda
18	DOMËNIA	4. d'Advënt,
19	Lönesc	Berard, Conrad
20	Mertesc	Eugenio
21	Mercui	Pire Conijjo, Hrgar
22	Jöbia	Mariano, Franzesca Cadr., Iuta
23	Vëndres	Jan da Cracau (canzio), Vitoria, Ivo
24	Sabeda	Adamo y Eva (Evi, Eveline)
25	DOMËNIA	SOLENITÈ de NADÈ dl SIGNUR, Anastasia
26	LÖNESC	Festa de S. Stefo ☺
27	Mertesc	Jan ap., Fabiola (Ivan)
28	Mercui	Dè Fantù
29	Jöbia	Tomesc Bechet, Davide re, Tamara
30	Vëndres	Felize I, Germar, Lotar
31	Sabeda	Salvester, Melania, Catar, Laboure

Dezember

Y inscio sunse ruvà a l'ultimo mëis dl'ann y chësc dezember dl 1983 cunfinéia bele indô cun l' 1984. Insciö vara ann pur ann, cina che al sarà l'ultimo ann pur me... pur te... pur nos düc. Al é mä anfat y al è cinamai dërt che ara sides inscio! Al n'un vëgn pa bëgn indô d'atri docà... cun düt che ai se copa jö tan tröc vigni ann.

L' mëis de novëmber vëgn araté l' mëis plü scûr de döt l'ann. La maiù pert n'él nia ciámó la nëi, i dis é cùrc y tan gonót da plöia y da nio y da frëit.

Dezember é bele döt atramënter. L' Advënt se dà bele danfora la saù da Nadé. Spo vëgnel de dezember bëgn ince scialdi la nëi y dea che ara é blancia, n'él nia plü tan scûr. D'Advënt junse a Guldaomt, s'arjigun ca pur Nadé y l' tëmp passa pa tan debota che an ne se n'anadà apëna. Les catter domënies dl'Advënt passa sciöche n sofl y t'un iade él Vëia de Nadé y Nadé chilò.

Un di plü gragn pinsiers da Nadé éle da punsé ales scincundes da Nadé. Ci dessun pa cumpré? Ci pôn pa cum-

pré. Oh, nos mëssun pa bëgn i dé val' de miù ai mituns co l' vijin nos! Dea ch'i sun nos! Chël vijin cun süa mëseria no ne pô i dé de té scincundes ai mituns!

Insciö vëgnel tan gonót punsé y ince baié. Mâ da paié les cûtes, ehee, ailò pô bëgn ince l' vijin paié... al pô bëgn, al à pa bëgn...

De fa l' gran savunse düc canè. Vigni müsc sà da spizuré les urëdles!

Iö arati impò ch'i dessun dër punsé sura y mëte averda, ci scincundes ch'i urun ti dé ai familiars.

Mai ne dess la superbia acumpagné nüsc pinsiers, scenó devënta nostes scincundes n sach öt.

Da Nadé spo vëgnel metü sö l' «Christbaum» y te val' stües ince ciámó la cripele. Sc'i podess inscio baié cun i ladins, spo uressi i damané: Ci à pa n maiù significat da Nadé: l' Christbaum o la cripele? I arati che la gran pert dijess: la cripele. Ne fossel nia indô dërt y na scora d'educaziun de mëte indô ite te nostes stües la cripele da Nadé. Al é, adöm cun la crusc, l' sëgn dl Nü Testamënt y l' sëgn dla salvëza.

Bun Nadé y bun ann a düc.

Marcià

JENÉ

ai 3. a Bornech - ai 25. a Tlüses

FORÀ

al 1. a S. Laurènz - ai 15. a Badia - ai 21. a Bornech - ai 24. a Tlüses

MERZ

ai 11. a Longega - ai 14. a Bornech - ai 22. a Al Plan - ai 24. a S. Laurènz - ai 26. a Tlüses

AURÌ

ai 5. a La Illa - ai 7. a Longega

MÀ

ai 3. a Tlüses - ai 9. a Longega - ai 11. a Bornech - ai 14. a Corvara - ai 26. a Pederoa

JÜGN

ai 4. a Corvara - ai 7. a S. Martin de Tor - ai 23. a Longega - ai 25. a Bornech

IULI

ai 22. a Bornech

AGOST

ai 9. a Bornech

SETÈMBER

ai 12. a Bornech - ai 14. a Tlüses - ai 21. a Al Plan - ai 26. a S. Martin de Tor

OTOBER

ai 4. a Badia - ai 7. a S. Laurènz - ai 17. a Longega - ai 24. a Pederoa - ai 26.-27.-28. a Bornech

NOVËMBER

ai 8. a S. Martin de Tor - ai 11. a S. Laurènz - ai 18. a Bornech

DEZËMBER

ai 5. a Bornech

SALÜC LADINS

*Bun dé y bun ann
se dijun vign'ann
l' dé de Nanü.
Al mët man n ann nü.
Ai pici y ai gragn,
ai püri y ai sagn,
ai stersc y ai debli.
ai jogn y ai vedli,
a vign'artejàn
y vigni scrivàn,
a chi ch' mëss comané,
a chi ch' mëss olghé,
a chi ch' va a scora
y chi che laora
furtüna y benedisciun
te vigni piz y ciantun,
laprò gran ligrëza,
laur y baldëza,
respet y onur
y tres tröp amur.
Chësc ô s'auguré
dé pur dé,
indlunch, zënza fin,
l' Calënder ladin.*

Col'nom de Dî urunse indò mëte man n ann nü, l'ann 1983.

«Salüè ladins» stal scrit sönsom, mo no ch'i poduns' pa s'imaginé, che ai sides atramënter co i salüè di nia ladins. Chël n'uressun pa gnanca ne. Ai vëgn mefo diè tl lingaz ladin y chël é dërt, mo i savun pa bëgn inèce da saludé te d'atri lingac. Plü impurtant éle che nüsc salüè vëgnes dal cör y ch'al sides vëi ci ch'i saludun y ci ch'i augrun.

Vintun iadi vëgnel fora l' Calënder ladin y al à fat so iade feter te vigni fa-

milia dla valada y te tröpes families fora dla valada. Cun vintun agn de ventân plü dadî madüs. Aldëdaincö pêle, ch'an side bele madüs cun dejidot, mo vëi n'él mine. Al é bëgn mä indò impü na trapola dla politiga, che ô mefo inèce dagnora oje l'ega sön so murin. Plü dadî dijòn inèce, che l' tiroler gnô madü cun 41 agn... aah, sëgn sài bëgn, ciudi che an madurësc bele

cun 18 agn..., i n'urun mine plü ester tiroleri ne, mo americagn y africagn; chël cunësciu bëgn al guant ch'i portun y ala musiga ch'i aldiun...!

Bëgn, bëgn, sëgn éra na ota insciö! Ci che l'ann nü se porta, ne savuns' nia y al é mä bun: Döes cosses, mini ö, che al é dër dërt ch'i portunse tl'ann nü: Impröma de döt la buna orienté de fa l' dërt y l' iüst tla vita y spo la buna orienté de fa dl bëgn ala jënt. Olà che chësta buna orienté fala, él döt che fala y degünes leges y degünes normes n'é bunes de i dé la pêsc y la cuntentëza ala jënt.

Sc'i dijun che düc fala, spo n'é chël nia val' da nü, chël él dagnora sté y chël saräl dagnora; mo can che an ô l' mal, spo é la malvagité chilò. Ciudi pa urëi l' mal? Al vëgn pa bëgn impò! Can ch'i sun gnüs batìa, él gnü dit ch'i ên fis dl luminüs y no fis dl scür. Purchël dessun porté luminüs al monn y no scurité. Chësc augüra ince l' Calënder ladin a düc i ladins! De ester portadüs dl luminüs. L' scür é l nemich dla jënt.

Nostes valades à na cultura vedla y bëgn fondada sön la fundamënta de nüsc antenaç. Al n'é nia na cultura che s'a formé da incö an doman, mo ten gröm de cënç agn. Adöm cun i vijins dles valades plü granes, che à bëgn n n'ater lingaz, mo l' medemo carater, l' medemo punsé, les medemes usanzes, l' medemo guant, la medema spëisa, i medemi marcià, l' medemo stil dles ciases, da tröc cënç agn la medema autorité.

Vigni popul é capaze dla cultura trasmetüda dai antenaç. Él dërt che nos ladins mëtun man da gó sö cultures nia nostes, cultures y mentalités y usanzes dl'America, dl'Africa y dla China? É dërt? se sàl dërt a os? Punse de mo impü dô.

Che chësc ne suzede nia, chël augüra ai ladins l' Calënder ladin.

Sc'an alda che jënt se copa, se mar-torjëia, se fej mé y se tichinëia a vigni

moda, che umes copa da ion sües creatöres, spo sàl burt y da dodé, ch'al vëgn da pité. Aldédaincö, ch'i urun ester tan zivilisà... n'él nia da dodé?

Che chësc ne suzede nia, che la jënt ladina, jogn y jones, ne rüves mai y mai te chi vari, chël s'augüra l' Calënder ladin.

Aldédaincö unse dötes les comoditès. Döt va sauri, o cun scioldi o cun majins. Degun pëis n'urunse plü porté, sön degüna crusc se lascé mazé. Vigni pice desplajëi se fej pité, lamenté y desperé. Da vigni laur urunse sciampé, ciudi ch'al se sà da stufé. Dì dijòl n iade un: «Da lauré me stüfi tan y n n'ater laur n'él nia».

Al é vëi, tla natüra dla jënt y de vigni vita él de sciampé dal burt y dal rí y da chirì l' bel y l' sauri. Mo i savun che vigni vita sana dla jënt mët man col pité. Da gnì sön chësc monn él düc che pita, sc'ai é sagns; y sc'ai ne pita nia, spo s'un vái indô defata. Mo degügn ne pita da s'un jì da chësc monn y cina ch'ai pita, ne s'un vái nia.

Tl monn él flûs y bel tëmp, al é vëi, mo atira dlungia él néores fosces, tonn y tranì y tëmpesta. Zënza plöia degünes flûs y zënza vëindres sanç degüna Pasca. Ne stal nia scrit tl liber di libri, che l' granel mëss muri te tera, sc'al ô porté d'atri frùc?

Purchël augüra l' Calënder ladin a düc i ladins y spezialmënter ince ala jënt jona n gran «spirito di sacrificio», sciöch'an dij pur talian, o «Opfergeist», sciöch'an dij pur tudësch. Pur ladin ne cunësci degüna parora che foss buna da significe l' medemo, mo üna na cossa sài, che, sc'i n'un nia chësta cossa, spo sunse o gnuñse de püri cosci.

Aldédaincö vëgnel gonót dit y scrit de «gran parores» y de gran frases. Fetter vigni plata n'en sà de nöies, frases che pô ester vëi o no vëi, mo che tira l'atenziun dla jënt. Insciö vëgnel ince dit, ch'i viun tl'epoca dl consum. Al é

vëi, al vëgn consumé ci che i caprizi de jënt tégny an ne sà nia plü da sparagné. Cuntra les cûtes vëgnel brunturé; sc'al é da fa n laur publich, vëgnel protesté y zënya la lasciun gracié zënfunz y zënya cunfins, bel anfat sc'al fesc bëgn o sc'al fesc mal.

*Savunse pa nos ci che à da gni?
Minuns' dagnora che döt väis sauri?
N'ô nia prësc niusc edli se dauri
y udëi ite che l' vire pô gni ri?
Purchël ô l' Calënder ladin auguré,
che i ladins sàis prësc da sparagné.
Al pudess pa n dé ester massa tert
y tan tröc se fajess pa spo tan ert.
Adora assà dessun sparagné
y punsé gonót ince a l'ater dé.*

Ah, y spo me recordi, laota ch'i è ciámó a ciasa, s'él abiné na sëra düc i patrunz dla vijinanza a fa fora, can che ai urô deburiada dortoré sö l' tru de dlijia y i atri trus de vijinanza. Al è gnü destiné l' dé y al se n'è abiné adöm 12 omi y jogn, düc cun badis y picli, manarins y siguns... y sciöch'ai se porvâ. Ai n'adorâ degun comando a ciaré sura. Da misdé i udôn düc adöm sentà ch'ai se mangiâ les balotes o la pulëinta fora de na condl o fora de n bosse. Pur l' secundo dé da misdé ési indô stà cuncia sö i trus y düc s'un jô cuntenc a ciasa.

Döt chësc gnô fat de buna man y degügn ne brunturâ y al gnô fat du iadi al'ann.

Aldédaincö ne vëgnel nia plü fat inscio, mo an alda dijòn: «Iö no ne feji l' tru ai atri». Y sce valgûgn l' fesc impò, spo vëgnel dit: «Ci mëss pa chël

se fiçè ite te chël tru? Ôl propi s' l fa so?»

Mo sön chësta uressi ti auguré ai ladins na gran orienté de daidé fora i vijins y ince i atri, olà che ai vëgn pro. Tan gonót adorunse pa nos aiüt dai atri! La comunità é na morona d'anì, olà che vigni anel mëss tignì l'ater, sc'an ô che la morona tégnes y ne väis nia in toc. An dij cun rajun: «Üna na man laa l'atra».

L' prezet dl'amur dl proscimo é pö na norma che vëgn da la natöra. L' gran egoismo d'aldédaincö é un di plü gragn nemisc dl' cristianejimo, dla cunvivëza, dla pêsc y dla iüstizia.

«Bun, bun sëgn, scrivan dl Calënder ladin! Lascia mä ince inurchèltan gnì l'Amen tla perdica».

«T'as rajun, bel jônn, sëgn ài bëgn perdiché assà, mo nia düt! Mo sc'i lii ciámó n iade jö döt cant, spo me vëgnel inmënt, ch'i àis mä auguré döt de bunes cosses ai ladins pur l'ann 1983.

L'ann passé, pudunse di, é sté dër n bun ann y la crise che é tl gran monn, n'unse apëna sinti. Insciö s'augurunse ince, che Chëlbeldi se lasces avëi n bun ann 1983. Mo sc'i urun chël, ne podunse pa mä sté cun les mans inrusciades, mo i mëssun ince nos se porvé de vigni vers. Un ciafé i «talenti» y cun chi mëssunse lauré. Al é pa n bel dé l' patrun che se chërda a dé cunt.

Ince tl'ann che vëgn n'en saràl de chi che vëiga Nanü l' pröm iade y de chi che l' vëiga l'ultimo iade. La roda dla vita mëss rodé.

Ciamó n iade urunse ji tl'ann nü col'inom de Dî y cun nosta buna orienté.

Nia pur mal y de bi salüç da chël che dëida scri l' Calënder ladin.

L'aiscīða.

Regules dl tēmp

MERZ

Merz süt y da vënt
dess ester bun pur tiers y jënt.

☆ ☆ ☆

Merz süt, aurì mol y frëit l' mà
dà vin y fëgn assà.

☆ ☆ ☆

Sce i vici se mët a cianté dër adora,
da l'invér lunch pôn ciamó avëi pôra.

AURÌ

Chël àn dagnora aldi,
ci ch'al fesc l' mëis d'aurì:
can él burt y spo indò bel,
can plöiel o graniëiel.

☆ ☆ ☆

Vëgn l'aurì cun frëit y nëi,
dàl ca püch fëgn y püch trafëi.

Da S. Iorз (23.4.) dessun ciamó udëi
i corf tla siara.

☆ ☆ ☆

Sc'al plöi in vëindres sanç,
à da laur l' paür y i fanç.

MÀ

De mà mai plöia assà.

☆ ☆ ☆

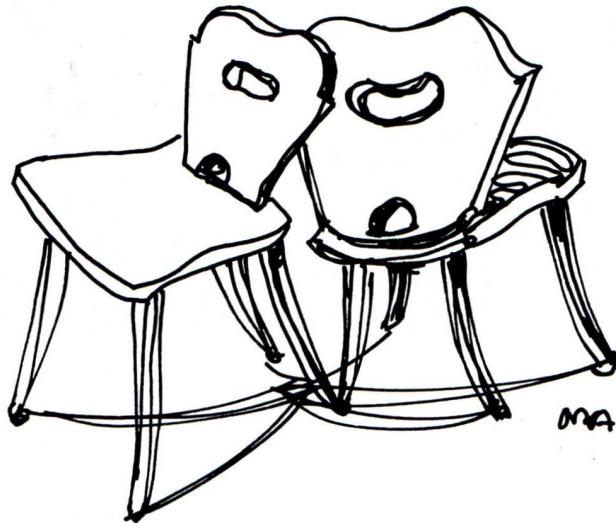
Sc'al é süt y cialt de mà,
n'an nia erba y farina assà.

☆ ☆ ☆

Sc'al ton a tröp de mà,
dàl ca da vire assà.

☆ ☆ ☆

De mà, chël sàñ sigü,
i sanç dal frëit porta, ai vëgn sigü.

DLUNGIA TRÙ

(Storia che cunta deplü stories suzedüdes te nostra valada y ai cunfins de nostra valada. I païsc descriè corespogn düc ala realté, mo nia dô l'inom o les porsones. Al n'é nia dôt suzedü te n dé, te n mëis, te n ann, mo te plü agn; al suzed' ciámó).

*Lascia mâ vire, düc à debujëgn.
Vita y laur é pur düc n gran bëgn.
No fa ferides, mo unsc cun anghënt!
Ciara dla vita y dl bëgn dla jënt!
Dötes les operes, pôste araté,
toma sigü indô scialdi sön te!*

Tles ores dla pröma mesa nöt dla gran nöt da Nadé, olà che al n'é ciámó degügn che roda dô chi trûs y fora pur chères plazes y strades, olà che nostra jënt y uncé i furesti che é te nostes ciases, é daite tl bun ciált y se lascia

scialdé l' cör y l' corp dal lëgn da Nadé, dala cripele y da dôt ci che é incëria de bun y de bel; bel a chères ores m'él passé dan da mi record n dé de mia vita, che me restarà vi tl'impresciuñ ciña che i edli de mi corp y de mi spirit sarà bugn da capì y da udëi.

Nia tröp denant che les ciampanes dla gran nöt da Nadé cherdass adalerch gragn y pici da vigni val y da vignu munt, adalerch ala gran ligrëza dles Maduines, nia tröp denant êl n gran chít tl païsc, sciöche i foss mâ sté

su impè y döt l' paîsc durmiss. Y impò savôi dessigü, che la maiù pert aspetâ mâ y ne durmî nia.

Chi momënè plü chìc dla nöt santa y chîta, olà che an alda mâ toman i floç dla nêi jö sö l' atra y olà che an alda mâ i boç dl cör de so corp o dl corp de na porsona amada, sce ara n'é nia massa dalunc; chi momënè dla nöt de Nadé, denant che les ciampanes ne rumpiss chël gran chît pur cherdé la jënt a s'abiné tles dlijies luminoses a sinti la ligrëza dl Gloria; chi momënè tan chìc me fajô punsé a chël dé de mez novëmber dl medemo ann, a chël dé ch'i mëss punsé plü gonót.

Iö vëighi te chësc record plülera la facolté de podëi tó pert al séntimënt y ala vita d'atri.

I ne sun pö mine mâ susc al monn. I sun pö anì plü o manco gragn, plü o manco riç, plü o manco sagns, plü o manco bì, plü o manco scicà, plü o manco stersc tla gran morona dla corona dla creaziun. Mo aldissun da ester anì che é bugn de capì, aldi y intëne les usc incér nos ia, anì che é bugn de lié y tignì toch ci che é bun y de bëgn pur döta la morona.

Cun l'auto dla Posta, sciöche an i dijô laota, êi jü dlâfora.

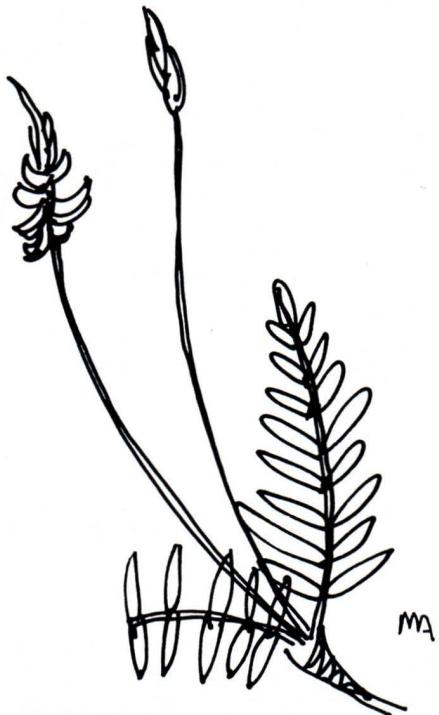
La nöt denant àl fat n té rí blauch y in chël dé savôl da frëit y al ê da ciarü da insom les muts jö cina tla val. Veramënter n dé sciöche ai é feter dûc de novëmber, scûr, frëit y dala ria löna.

La jënt t'auto, al n'ê zirca döes desënes, scutâ scialdi chita, o baiâ dér da plan, tan ch'i pudô aldi pitân na jona fomena, che ê séntada dlungia n' n' atra, che somiâ dér a véra, sôi scagns dan da me. Codì ài pudü la osservé insciö pitân, mo ci che l'atra i dijô bindeçé, ne pudô nia intëne.

Col tëmp à inçe d'atri metü l'edl lassura y al ê gnü tan chît t'auto, che an pudô capì l' cuntegnü de ci che ares se cuntâ chères döes ères jones.

«No mâ no tan pité», dijô la prôma

ia purmez al vider, «al se mët pa bëgn döt da jì bun. An ne pô mai perde la speranza. To om é ciámó jônn, al tégna forá tröp.»

L'ëra che pitâ, è stada buna da se tignì ite n püch, mo cun la usc rota y dlun süstàn dijôra a l'atra: «Aih, tan rí che al é pa pur me. I sun impormó dui agn maridà. Trami dui ciámó tan jogn... t'un iade ciasel na té burta maratia... i à pa bëgn damané dô, ci ch'ál à. Al à pa n té bel curù y tan la buna löna... y sëgn podaran s'aspeté da n momënt a l'ater...», y spo mëtera indô man da pité tan dassënn, che döta chë jënt ciarâ mâ plü a chë püra ëra y s' la menâ piçé.

An savô feter de ci che ara se tratâ. Ciámó plü avisa ên gnüs a savei döta la storia, can che na té mëda ailò defrunt l'à damanada. L'om jônn de chë püra fomena à ciafè na maratia nia

plü da varì y ara savô sciöche ara stô. Degüna morvëia sce ara pitâ tan das-sënn.

Mo l' monn va inant y inèc l'auto va inant, dlungia lëgns y brüsces y prà ia.

Na pert s'un fesc val' d'infora, sc'ara i va mal a valgûgn; d'atri indô à mâ da ciaré y da scuté pro, mo nia da partì. Ara ne toca nia a vëi y i atri dess ciaré de la trà inant. Cun val' legrema minun da stopé les legremes di atri.

Passun inèc dlungia ciases ia y al n'en vëgn tres deplü. Ares pê ötes y desertes y frëides y stlütes sö. Degun ciüf ne i dà plü vita y ligrëza y so curù é frëit grisc y scûr, üna sciöche l'atra y i passun dlungia ia zëenza tan les cun-scidré.

Novëmber é l' mëis scûr y inèc les cosses dla natöra à feter dötes l' medemo curù. Al é pô l' luminùs che intënj la creaziun y zëenza luminùs n'él gnan-ca l'or che slumina.

Pro düc chisc pinsiers ne me n'ài aspëna anadé, che l'auto ê ruvé te n païsc. Al è sté chít pur lascé gnì fora jënt y n' en lascé senté d'atri.

Fora n plaza êl' na uma cun n té pice söl brac y chël pice pitâ tan das-sënn, ch'al me menâ picé, ch'i ess plü ion pité impara. Can ch'i vëghi pitân de té pici mituns, me sangunëiel l' cör. Püres pices creatüres, me pënsi, che n'é nia bunes y ne sà nia da se defëne y inèc vëres sënt l' mé, inèc sce ares ne l' à nia dagnora tan ria co i gragn.

An pô pô osservé, cun ñi sau, che de té pici mituns pita y al me vëgn in-mënt, ch'i mëssass pité impara y i tò jö legremes, che rogor jö pur l' bel pice müs inozënt.

Atira cunesciun, sce de té pici mi-tuns pita mâ pur n caprise o tl sënn, o sce val' mé dl corp o dl spirit i drüca.

Mo sciöche ara é sön chësc monn, l' monn ne se tägn sö nia, al va inant y inèc l'auto jö inant tl tüme y tl mez

Segra da Jù-S. Martin-ai 25.9.1932

familia da Coldetlames - Zacan

scür dl ciarü che pesâ pesoch sólo natoria, che n'à nia plü ciüf y erba frësca da lascé udëi.

Te chi ciamp a man dërta y a man ciampa êl döt porsones vedles, n té berba y na té mëda, che römâ te n ciamp, mo no che an ess cunesciü, ci che ai fajô, tan fit ê l' ciarü, che i curî. Al messâ ester frëit, dea ch'ai â manëces; chël cunesciôn.

Plü inant te n té ciamp a man ciampa dla strada udôn n paur che braisciâ cun dui ciavai y te vigni súc ch'al fajô, ti jorâl dô dui corf, che arà ciasfè chefri y val' rumuns da cõi sö.

Da n momënt a l'ater essun messé udëi la cité, olà ch'i urô ruvé, sc'al ne foss sté tan da ciarü, y cun i pinsiers a ci ch'i â da fa te cité, ne me n'ài apëna anadé, che l'auto stô chít y i ên ruvà a post.

Bel chitamënter êl la jënt che lasciâ

l'auto. Un o l'ater saludâ l' ciafér, mo dô la rata no tröc. I â l'impresciun che al ê scialdi mâ jënt vedla y cunesciüs col sciafér, che l' saludâ.

Defora êl düc che se tirâ plü toch l' mantel o la sciarpa o la ciuria o l' ciapèl. L' tämpê è cröde y inscio êl vignun che se n tirâ, un ia y un ca, secundo che ai â da fa.

Iö ciari söl'ora y vëighi ch'i sun ciámó massa adora pur jì te chël post destiné y purchël vai a me bëire val' de cialt. Spo vai a cunscidré na dlijia restaurada danü. Chë dlijia, ch'i cunesciô denant sciöche dër scöra y da sté ert, ê gönüda luminosa, da sté sauri y inçé da perié sauri.

I me mëti ia te na proca y spo vëighi impormó ia da l'atra përt n n'ëra cun l' fazurel tl müs y i cunesciô che ara pitâ dassënn. Al ê da udëi che al ê val' dër de pesoch che i drüçâ y can

ch'i vëighi val' de té, spo me sàl da gnora ch'i messass jì a daidé, mo in chël iade ne m'essi mai infidé da damané ci ch'al falâ.

Mo al me gnô inmënt, ch'i â inèe iö n iade albü sön mi gremo na té picia möta de trëi o cater, agn na té picia möta che â la uma te spitol. Dea che degûgn ne ciarâ de vëra, l'ai tuta te ciasa.

A ti ciaré a chëe picera zënza uma, sintî na gran cumpasciun y messâ pité dassënn. La picera me ciarâ mâ das-sënn, me terjò le legremes y damanâ: «Ciudi piteste pa?»

I ne ti â dé degûna resposta, ciudi che l' mé de cör foss ciámó deventé maiù. Insciö n'ài gnanca iö damané chë ëra, ciudi che ara pitâ tan dassënn. I n'ess mai urü ti scarzé sö la ferida ciámó deplü, scebëgn ch'i ne la cunescio nia.

Dô da n pez sunsi jü dô a mi laurs y i mëss dì, ch'i à albü furtüna de ciafë la jënt, ch'i â da fa impara y inèe da me cumpré l' patiük ch'i adorâ.

Ci urôi pa spo fa dôt chël tëmp ch'i messâ aspeté a l'auto? Da sté alaleria êl impò massa frëit y al â inèe metü man da ji l' vënt. Insciö sunsi jü te na ustaria a me bëire val' de èialt y inèe a udëi sc'i urtâ jënt cunesciüda da ciaculé impara pur paré ia l' tëmp.

Sanbëgn che al n'ê de cunesciüs y no mâ un su, mo dui o trëi. I me sun senté jö dlungia y ara ne durâ nia dì che al ruvâ adalerch Vijo de Trates. Lunch y lerch l' cunesciòi y ti urôi bun. Al ê n té pice porsona, che ê resté indô de corp, mo ê dessigü danfora a dër tröc pur ci che se tratâ de sapiënza y scicaria.

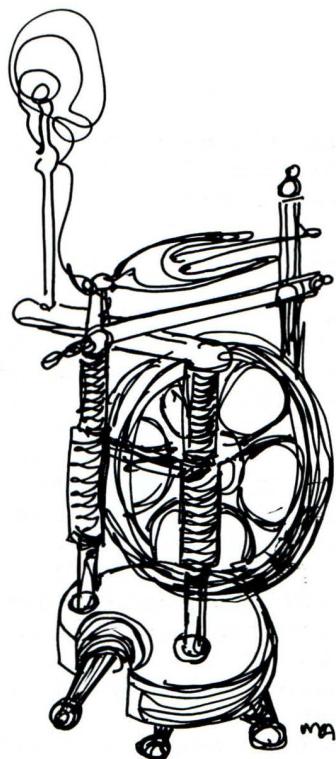
Sciöch'un aldî, ê Vijo de Trates plüle pice de statöra, sólo pert mëgher. Söl spiné a man dërta portâl bele da pice insö la goba y plü vedl ch'al gnô y plü grana y gumba ch'ara gnô. Purchël àl inèe messé s'un sté fora scialdi tröpès cina ch'al jö a scora y inèe ciámó dedô, mo l' prôu y i maestri l'à

ion, ciudi ch'al imparâ y savô plü co düc i atri y chël i fajô ai superiors plü impresciun y respet co l' bel dl corp, che n'ë gonót nia acumpagné cun l' bel dl caracter.

Vijo de Trates ne se parâ nia y soportâ, mo val' i êl impò resté pur la vita plü tert y chël ê che al sciampâ scialdi da jënt, mo savô impò feter döt ci che al suzedô tl païsc, tla valada y foradecà.

Ten n'ann rodâl jö, pôn dì, döta la regiuns y jö inèe tröp sura i cunfins fora.

Can che an l'udô gnon adalerch, es sun urü miné, che al ess albü les iames te n fi, tan sura i jenëdli co sot ai jenëdli. Al parô sciöche al gniss adalerch dlun saltàn, dlun ciancantàn y dlun se scassàn y sües iames ê tan mëgres, ch'al parô ch'al ess dui bachëc te chë braia de râs. D'isté y d'invêr por-

Gara di schî i agn dl 1930 -a S. Martin

tâl na braia grossa de lana. Pur furtüna, zënza essun urü miné che les iames se rumpiss sot dan momënt a l'ater.

Les sciabes âl dô la rata lerges y stersces y söl spiné portâl bëgn feter dagnora, inè les doménies da ji a mëssa, na rëfla da murin, olà ch'al â da i dé a jënt de bunes erbes de medejina y da cujiné y da fa flastri; laprò de vigni sort de anghënç y de gotes pur jënt y armënç. La rëfla lasciâl spo ia dal mone te porte. Ailò s' la udôl sigûda. Sâste, datrai rovâl inè sura i cunfins fora a cumpré zaharîn y limes y chël patüc messâ ester al sigü, scenó essel inè podü gnì mené ite dal valgûgn che ti â l' sënn. Sciöche vigni porsona, insciö â mefo inè nosc Vijo amîsc y nemîsc.

Un n' toch dl corp n'âl completamënter sann y chël ê l' cé. So cé ê dagnora tlêr y luminùs y can che al dijô val', ciarâl dagnora n' pü da na pert ia y punsâ sura, mo ci che al â n'iade dit, ne ritirâl nia plü tan saurì.

Al savô pa bëgn inè da i dì la virité a jënt. Ah, tumëi ne se tumôl da degûgn. Purchël minâl gonot: «I n'à bria da me tumëi da degûgn, ciudi ch'i ne feji a degûgn dl mal. I sà bëgn che la virité fej mé, mo vëi éral!»

Vijo de Trates savô pa inè da mené cuinaries y da cunté stories da ri, sc'al al metô y purchël êl inè jënt che l' udô dagnora ion in cumpagnia.

Sc'al ê n pez che an ne l'udô nia, al-dîn pa defata valgûgn che damanâ dô. An â defata fistide, ciudi che al ê bele scialdi ite pur i agn y plü daimprò ai cënt co ai diesc.

Vijo de Trates gnô inè araté impü da profet. Tan de iadi êl sté vëi, ci ch'al â dit danperfora. Sâste, al rodâ tröp incérch, inè sura i cunfins fora, liô tröp y scutâ pro ai discurs de jënt y recordé se recordâl mo bel döt, ci che al aldi.

Chësc ê Vijo de Trates. Al â saludé dër bel, â metü sön banch ailò dlungia sua crama y s'ê senté jö pro nos y s'â comané na jopa ajia.

* * *

Ara nâ duré dî, che al n'en vëgn adalerch n n'ilater cunesciü y chël ê Berto da Costes, n'jonn püch sura i vint'agn.

Les èiases de Costes ê la vijinanza plü alalt dl païsc da San Vî, a zirca milecincënt metri sura l' mér.

La vijinanza de Costes â trei paurs; un bindedò de paur y i atri dui ê bëgn mâ de té paurs da cater o cin armënc. Mo l' post ê famojo, metü a pert de sorëdl a na moda che an udô cuntra la doman na gran pert dla gran val vërda cun a mez süa picia cité y incëria, sön chi plans, dô chi cõi y sön chères témplates na schira de bi païsc. Al ne me toma gnanca plü tan atira ite, sciöche ai à düèc inom chi païsc. Cuntra la nöt vëgn chi païsc y döta la gran val vërda stlüta jö da na corona y morona de crêp alè da dlacia, bi blanç d'invêr y inè scialdi d'isté.

Cuntra misdé él inè ne udüda de morvëia, impröma de gran bosc scûrs

vërc y ia dô chères boscaies les pizes spizades di crêp dles Dolomites, che slumina da séra tla plü bela enrosadöra.

Ciamò na plü bela udüda àn sön munt de Costes, oramai döes ores sura Costes sö.

Les èiases de Costes ê dötes dër veldes. Sön üna liôn l' medejo 1526. Da na generaziun a l'atra àn lauré ailò y al é gnü trat sö tröpa jënt. Tröc à inè messé lascé Costes y ji ales basses a chirì laur y vire. Valgûgn é inè ruvà dalunc fora pur l' monn y sü inoms é da li tl liber dl telefond dles plü gran cités.

L' pere de Berto, Iachin, ê ruvé a Costes laota dala opziun, ciudi che un de chi patrunz se n'ê jü da èiasa demez pur se lascé jö ti païsc tudësc.

Iachin â cumpré chël pice lüch y laurâ lassura cun süa jënt sciöche al ê dërt y usanza fora pur chëstes munts. Val' d'ater n'êl nia ausé y da sü ante-

Zacan te stüa dla Posta a Piculin

S. mëssa sôla front a Reba

naç àl imparé da lauré y scintiné y stracé y da mangé ci che al gnô metü sön mësa.

Mo al ê gnü la vera y chëra â mudé tan de cosses söl monn. Döt ci che ê vedl, n'à plü degun valur. Cosses nöies y idées nöies messâl adalerch y ruvâ no mâ tles citêts y ti gran païsc, mo ci-namai ti plü pici païsc y tles berçes plü vedles.

L' monn ê gnü pice. An se tulô dlaurela de rodé da n païsc a l'ater y ci-namai sura i cunfins fora y döt chësc fajôn inèc magari te mez n dé.

Al â metü man de gnî adalerch i furesti, imprüma d'isté y spo inèc d'in-vêr. Ciases chersciôl sö sciöche i fun-guns d'agost.

Jënt jona ciafâ tres plü laur tla cité y ti païsc di furesti y davagnâ n bel scioldo. Les paghes gnô tres plü granes y i laurs tres plü lisiers. Chësc savô

inèc i fis di paurs èina sö tles ultimes ciases y i fajô la gola a tröc, a dër tröc.

An â metü man de sciampé dales campagnes y dales munts y da jì tles citêts, ti païsc dl turism y ci-namai sura i cunfins fora a chirì y ciafë laur y a davagné trö de plü co sön les rödenes de nostes munts.

De chësc se n'à sanbëgn bele dadî inèc intenü Berto de Costes, l' fi de Iachin.

Al vëgn adalerch, salüda cürt y se sënta jö dlungia Vijo de Trates.

Vijo de Trates respogn l' salüt y spo él n pez chít pro chë mësa. Mo ara ne döra dî, che al vëgn la fia dl' ustì a damané Berto ci che al urô. Sanbëgn, an té bel jonn mëssun i jì atira purmez y i mostré na bela müsa.

De chësc se n'à pö inèc intenü Berto y süa ciaradüra plüle scöra can che al ê ruvé adalerch, s'è n iade stlarida y

Soldàs dla vera 1915-18 sön Col de Lana

al i ê cínamai sciampé na grigna da rì. Al s'â comané val' da bëire y l'â inçè defata ciafè.

Vijo de Trates i ciarâ madér n pez, mo spo n'êl nia plü bun da se tignì y messâ damané: «Berto, tan d'ajëi y da jopa ajia n'âste bele dî nia plü ciaré ca. I foss propri curiùs, ci che t'à bechê. No ch'i messass pa l' savëi, mo curiùs fossi impò».

Berto, che n'urô imprüma gnanca dér ciaré ca, â impò ôt l' cé y dijô propri impü da valënt «Ah, iojo, Vijo, t'ës pö inçè tö chilò».

Vijo messâ se tignì l' rì y minâ: «Sanbègn, Berto. Na pert de jënt cunta ch'i sun indlunch y ingnó. Ma no, no, chël arati iö, che n'é nia vëi».

Berto lassura: «Mo dì uressun bëgn. Al passa ia edemes, che an ne te vëiga nia y fora de chël ròdeste indô incérch».

Vijo: «T'as rajun. Sàste, an mëss pö impü rodé jö chësc monn. An alda de vigni sort de novités y an ciafa de vi-

gni sort de patük da cumpré. Spo sal indò bel a cìasa cancalè».

Berto fajô, sciöche al punsass dér dô a val' y dijô spo: «Vijo, catö ch'al é bel fora pur l' monn? I m'â pa inçè iö punsé de lascé mies rödenes dala meseria, olà che al é madér straciaries y fadies y inultima de beles meseries. Tan de jogn de mia eté se n'é bele jüs demez da chëstes mutts a chirì la cité, olà ch'al é plü de bì laurs y de dér paiamënc».

Vijo stô madér y ti ciarâ fit a Berto. Sciöche ara jô pro tl cé de Vijo de Trates, ê döt val' d'ater co ci che Berto de Costes se majinâ adöm cun so ciurvel.

Berto, l' fi plü vedl de Iachin de Costes, ê n bel jonn, chersciü sö gran y sterch. Sü ciavéis â oramai l' curù dla stopa y sluminâ tl surëdl. L' nês ê plüllere impü gumbe y ti dô l'aspel de coraje a döta la porsona. Sü edli grisc ciarâ ca da bonaç, mo can che ai metô man da sluminé, pudoi pa inçè mana-

cé, scerbëgn che al ne foss mai sté bun de i storje n'ciavëi a valgügn. Cun plajëi êl da udëi, sciöche al gnô adalerch, bel stampé y plëgn de forza. Da pice insö lâ so pere Iachin ausé da lauré y da lauré ion y avis.

Nia l' laur ne l' tirâ demez da ciasa, mo d'atra jënt jona, che â lascé l' laur da paür y è jüs tla cité o tles fabrichs a lauré y che gnô bindeçé indô a ciasa a cùnté.

Sanbëgn, al ê laota tl pröm che nosta jënt â metü man da ciarcé val' d' ater co l' laur da paür y chi pröms agn dô la vera paròl che döt foss or èi che n'è nia da paür.

La mentalité y la moda ê n iade inscio y la plü dërta jënt se lasciâ baié sö Inèc a Berto ti â valgügn cumpagns ôt l' ciurvel.

Sc'al ê valgügn che lâ tignì sö ciina sëgn, spo mà la Lisa dl Tescêre, la fia dl vijin.

Lisa ê dër na bela möta dai ciavëis plülere scûrs y dai edli rosc sciöche n

rehl. Cun döt che vëra y so pere y döta la familia n'à dessigü nia dessorra, mo plülere la meseria, ê Lisa dagnora vistida indërtöra. A düc mostrâra spo la buna löna y è tan de survîsc. Inèc pur süa gauja êl ailò na vijinanza che se vijinâ. Un y l'ater se daidâ fora can che al ê debujëgn y savô inèc da scuté can ch'al aldi.

Savëi da scuté tl dërt post, vël deplü co la majera medejina.

Al ê bele codî che Berto y Lisa s'urô y sc'ai n'à gnanca mai ciámó baié de urëi se maridé, punsâi mefo impò un y l'ater, che ai urô ester adöm n bel dé.

Berto â ciámó n fré y döes sorùs y Lisa ê la plü vedla de cater sorùs.

Iachin de Costes y l' Tescêre laurâ gonót la campagna deburiada. Inscio fajòi plü snel y ai pudô dedô se dava gné val' cun d'atri laurs, Iachin y so fi Berto cun lauré da zumpradù y l' Tescêre cun tiesce.

Inèc cun l' Gran de Costes, l' terzo paür tla vijinanza se gnôi dër.

Chi dales taies d'Antermëina 1923

Da jì a munt sot Püta-oramai düé ciamó in vita y da cunësce.

I trëi mituns dl Gran de Costes, les mitans dl Tescère y l' fré de Berto ê dër musicalisc y ai s'abinâ les domënie domisdé, sc'al ê bel tëmp, sön chël banch dan l' Tescère a cianté y a soné l' clarinet y la zitra, che an i aldî lunc fora pur chi côi y datrai gnôl inçè la jënt dles vijinanzes a scuté pro. Carter de chi de Costes jô inçè a cianté söl chor de dlijia da S. Vi. Insciö se devertî laota y se fajô laurela cõrta les domënie domisdé y inçè datrai da sëra ia pur l'edema, can che i dis ê lunè y l' laur n'ê nia dër gran.

Chësta ê la vila che ai se fajô plü dadî y ai ê cunténè.

Aldédaincö ne sài gnanca plü ci che al ô dì jì a vila y fa vila.

Sanbëgn che jënt dles munts n'â nia ciamó laota strades y auti, che é bëgn de gran ütl da üna na pert, mo che é inçè bugn da destaché y trà indalater

families y vijinanzes, sce ai ne vëgn nia adorà dërt.

An savò d'adoré l' tëmp liber y da se fa luarela cõrta y insciö gnô l' lian dla vijinanza tres plü sterch.

Tröp atramënter éra aldédaincö, olà che la jënt jona ne sà gonót nia de èi mort muri, sciöche an dij, y sc'ai ô se devertì, mëssi denant se intossié a üna o a l'atra moda.

Sciode che i frùè dl'abundanza é tan gonót aji y anti y fraè.

★ ★ ★

Sanbëgn, a dì la lerité, â chësta situaziun bele metü man dô la gran vera, olà che idees y minunghes y propagandes nöies tirà la jënt demez dales munts y dales campagnes pur la oje cuntra les citës y les fabriches y tl cõr dla jënt jona âl metü man de cõje y de busié sciöche val' de rî.

Compagns y compagnes che ê tl furesto y gnô datrai indô a ciasa, cuntâ di gragn paiamènc che ai ciafâ y dl gran têmp liber che ai â, olà che ai â dötes les ocajuns da se deverti y da s' la gode.

De té baià i fajô sanbëgn ince catovires ala jënt jona che ê ciamó a ciasa y insciö él döt che tirâ demez dales munts y dal laur da paur.

Laprò gnôl spo ince tres deplü furesti tles valades y jënt messâ ciaré pro sciöche chësta jënt pudô s' la gode cun l' fa nia, jì a spazier y se deverti. Val' de té n'ai mai udü denant y i fajô sanbëgn gran imprescuni.

☆ ☆ ☆

Pro chë mësa, olà che al ê Vijo de Trates y Berto de Costes y iö, n'el ciamó gnû trëi purmez, mo chi ne cunscioi nia. Dô l' baié messâ gni da l'alta valada jö. Sü discurs se rodâ ince mâm incér i furesti y l' turism y cuinâ plûlere i paurs y l' laur da paur.

Te döt chël têmp ài scialdi tignì la müsa iö. I ê bun da scuté ciudi ch'i savô. ch'i me foss scialdé, sc'i ess metü man da baié. Feter la maiù pert essi messé tignì da Vijo de Trates y i dé dërt y spo essera metü man da stizé. Insciö ài scuté y i me punsâ ci che na té mëda â n iade dit a me: «Tan de iadi tla vita essi albü da dì, mo i me punsâ: dì madér n Paternoster a san Scuta, spo él döt che va damì. Insciö ài fat, spo éra mefo jüda».

Les parores de chë mëda m'à gonót daidé. La scëmpla sapienza de na scëmpla porsona ti é gonót sura cé ales scicaries di scicà.

Dô da n ströf se n'ê jüs Vijo de Trates y Berto y ince chi atri trëi se n'ê traç tratan ch'i â paié mi debic. Spo sunsi ince iö jü dô mi laurs, ciudi che da misdë urôi indô ester a ciasa. Mo tres m'acumpagnâ y me dô da punsé i discursc y i problems de chë jënt pro chë mësa y i savô che al n'ê nia mâm i problems de chi trëi o cater, mo de

Aineja zacan

Scolari da plü dadî sön Antermëia, a man ciampa siur Franzl Aiarei.

dér tröpa jënt jona o manco jona de nüsc païsc. Te vigni plata pudôn li la parora «Landflucht», tan che ara gnô cinamai adorada da d'atri païsc y da d'atri lingâc.

Punsé dô, y nia mâ püch, messäi ince a Berto de Costes. Sciöche tan tröpa jënt jona, êl ince vël ite tles idees y ti discursc de chi agn, scebëgn ch'al ê na porsona che punsâ tröp y ê tan tacada ala ciasa y al païsc.

Can che al é l' fóm dla confuijun dan i edli dla jënt, spo ne vëighera go-nót nia plü l' dér trù y nia dainré vëgnel fat n té fóm da chë jënt che nen tira l' profit dainciarà.

☆ ☆ ☆

Al é gnü l'invêr cun sües nöts lun-
ges y sü dis tan cûrc, al é gnü y é pas-
sé.

Al é gnü l'aisciöda cun la festa de
Pasca y sües usanzes, cun l' surëdl che

slumina indô dassënn les vals, les co-
stes y les munts y scialda ince l' cör y
l' sanch dla jënt jona.

In lönesc de Pasca êl tan bel surëdl
y tan bun cialt, che al n'ë nia plü bun
d'la tignì fora a ciasa. Les munts cher-
dâ Berto cun dötes les forzes.

Ara é insciö datrai pro la jënt dles
munts. Ara é sciöche cun les munta-
gnoles. Can che al vëgn la sajun, spo
messeres lascé les tanes y sbunfë fora
la nëi y jì a chirì l' surëdl y l'aria
dl'ainsciöda, ince sce surëdl y nëi fej
ciámó mé ai edli y brüsc la pel.

In chël ann êl sté plülere pücia nëi
y l' cialt ê gnü adora y sö pur munt
udôn bele de gran flec de tarëgn.

Berto â bele sciacaré y fat fora de ji
fora ti païsc tudësc a lauré pro na fir-
ma de costruziuns y l' dé che al messâ
s'un ji, gnô tres plü daimprò. Chi da
ciasa â bëgn porvé de l' tignì indô, mo
nia n'â jové. Al urô ester a pér de sü

**Gara dles lioses a Badia-zacan.
Jö da pè a man dërta siur Fortunato Daporta.**

cumpagns, che davagnâ n gran gröm deplü co vël. A ciasa àl mefo la spënura y l' guant y vël â tl pinsier de rov  n iade pl  inant co so pere.

In ch l lönesc de Pasca ur l  iam  n iade, denant co s'un j , imp  rod  s o pur munt a  iar  inc rch.

Al i sav  imp  da incr sce, can che al j  plan, plan d  ch l tru da f gn s o cuntra l' bosch.

A man d rta y a man ciampa spizur l bele de vigni sort de erbes y in  bele chi pici ci f gh i s n les rampes dlungia tru, spo sanb gn n gr m de milandores, violes y i ci f di lav c.

Mai  iam  ne i àl  iar  tan avisa ai ci f da d asci da. D t i sav  atram nter co z enza, sciöche al foss d t n , d t da ud i l' pr m iade.

Sanb gn, ar  pa b gn insci , che can ch n s'un va demez da ciasa y dal pa sc cunesci  o can che an   bele d  demez, spo s n imporm  d aprij  l' pa sc da ciasa cun d tes s es cosses granes y piceres. Vigni s mena se re-

cordun y vigni l gn s  bel y vigni funtana da ur i bun.

Dlun puns n y cunscid n j  Berto d  ch l tru s . Al ruv  spo te bosch. In ch l d  i sav  d t de morv ia, vigni ci uch y vigni rama, y al ald  cinamai la melodia fina dl v nt lisier che men  ia y ca les pizies di l gns.

Al   imp  bele j  cod  y l' bosch met  man de gni manco sp ss y d  ch  costa de ciers gn l bele l' l de dl pr  da munt dl Tesc re.

Sanb gn che ch sc bel pr  da munt li  s  pinsiers a Lisa, s ua jona amada.

Te ch l pr     iam  de gran fle  de n i, mo l' tru y chi c i   tar gns y n gr m de  iampaneles dla n i cuc  nanter la n i fora y an ud  in  i can-cuns b  br ms inanter l'erba sòcia ite.

Te sur dl  l bun  ialt, mo t'ambria essun pa pr sc cia f  l' fr it m  insci  da st  ch c.

Ia insom l' pr    la ciasota y ia del , mez cur  dai l gns, l' tabl .

A mes'al pr , in ur de tru,  l n t 

Sotûsc y tiradöms zacan

pice banch da palsé.

Berto se dijô: «Sëgn stai madér n pü chilò a palsé te chësc bel surëdl y a ciaré incérch. An vëiga tan bel les munts y les vals. Sta da udëi, tan dî che ara döra, denant ch'i les vëighi indô.»

Al ne se n'à nia anadé, che al ê sté codí ailò a ciaré y a fantajé.

Spo êl luvé sö y ê jü ia da ciasota. Ruvé ia dlungia, stôl ailò incanté sciöche na statua de sé. Ci êl tan da udëi?

Berto fesc ciámó dui o tréi vari, spo i saltel adincuntra Lisa dl Tescêre, l'abricia, s' l tégne noch n bel ströf zénza parti parora, cina ch'al é Berto che se fesc lëde y damana: «Lisa, tö chilò?»

Lisa i ciara fit ti edli a Berto y respogn: «Ei, iö chilò. Te vëighes, Berto, ch'i à n bun nës».

Berto damana inant y tratan pëiel

indò dô les mans de Lisa y s' les tégne: «Co àste pa sciafié da savëi che iö gnô chilò sö»?

Lisa: «Oh, Berto, chël n'é nia rî da savëi. Chël n'âste nia bria de t'un fa de morvëia. Sàste, Berto, ch'i mëti dagno-ra y dlunch averda, ci che te fejes y olà che te vas. Y chël ài incè fat incö. I à osservé che te n'ës jü demez da tü cumpagns sön plaza de dlijia y spo ài udü che t'ës gnü chilò sö y iö sun gnüda sö dô cina olà che ara pëia sö ala cörtä. Sanbëgn, da gni sö ala cörtä rü-vun sö denant y pur can che tö gnôs caia ca dô chël col sö, êi iö bele chilò».

Cun sü bi edli rosc da rehl i ciàrera ciámó fit ti edli a Berto, fej la grigna da rì y disc dô na picia pauza: «Aé, Berto, insciö éra stada y sëgn pôste te punsé ci che t'ôs».

Berto i ciara dër da cuntënt, i tégne

les mans ciámó plü toch y disc: «Lisa, i savô che te m'urôs bun, mo cun chësc m'âste fat n plejéi, ch'i ne me desmentiarà mai. Al é vëi, Lisa, l' amur, l' dër, l' gran amur cunësciun ai faç. I speri ch'i vëgni inèce iö pro gonòt de te mostré mi amur».

Lisa s'è spo fata plü dlungia, tan che so corp azicâ oramai chël de Berto, â metü les mans söles sciabes de Berto y minâ cun usc ches ess prësc trumuré: «Berto, chël bëgn ài ion, che tö m'ôs inèce bun. I sà che te m'âs bele plü gonòt mostré l'amur. I à bele dadî cunesciü che te m'urôs bun. Inèce iö te n'ô tan tröp».

Berto dijô spo bel adascusc te na urëdla a Lisa: «I sà, i sà».

Lisa lassura: «I me tumô pa tan, che t'es albü ingert, ch'i te sun saltada dô, ciudi ch'al n'é nia dërt, che les jones i saltes dô ai jogn. Mo sëgn sunsi cunteña che t'as albü ion».

Berto: «Pu, sàste, Lisa, ara é mefo

inscio, che duí che s'ô bun, se chîr olà che ai vëgn pro».

Lisa: «Chël minâi bëgn inèce iö da gnora y purchël ôi ciámó gonót te chirri. Inèce sc'i messass te gnì dò sön duicater y sura munts fora, te gnarai dô».

Berto oj l' cé y ciara cuntra la gherlanda dles munts blançes da dlacia y i crëp a nord y dij dô na picia paua: «Lisa, i ne sà nia sce te me gniss dlunch dô – vi, Lisa, i jun caiasö te su-reidl a se senté sön chël banch».

Berto mëna süa bela Lisa iaysö pur chël pré da munt, che metô bele man da mené fora i pröms ciüf y l' pröm vërt y deperpo che al la mëna, i ciarel cun amur y disc: «I ciüf de munt é i plü bi, mo la plü bela flù téggi sëgn iö te mia man».

Tratan êsi ruvà sö da chël banch, olà che ai se sentâ jö, Berto a man ciampa y Lisa a man dërta. Tres ciámó téggn Berto la man ciampa de Lisa y al s' la mët ca sön so jenëdl.

La Postkutsche da zacan

L'lech da Piculin y S. Martin dan plü de 40 agn

Trami dui scuti sëgn bì chîc, ciara tl cil bel bröm y se lascia scialdé dal su-redl bun cialt d'auri.

Trami dui è ailò bì chîc y impò essi trami dui albü tan tröp da se cunté y ar'è sciöche no un, no l'atra se n'ess infidé da mëte man.

Sciöche gonót, él l'ëra ch'à plü cora-je da baié y Lisa rump l' chít y disc deperpo che ara ciarâ tres ciamó ru-dunta fora tl bröm dl cil: «Berto, mia orienté fossel bëgn de t'acumpagné pur döta töa vita, side pa tl luminûs co tl scûr. I crëi ch'al foss mi destin».

Cun chëstes ultimes parores mët Lisa l' èé ia purmez ala sciabla de Ber-to pur i mustré indô so amur y drüica dassënn la man de Berto.

Berto scuta ciamó n pez, sciöche al ess dér da punsé dô, spo dijel: «Lisa, i t' la crëi. Bel l' medemo pôste inèce punsé de me. Al é pa bëgn vëi».

Spo, dô cotan de pausa dijel inant, mo al ciara tres ciamó ia da chères munts, sciöche al messass udëi val' ia dô chë gherlanda de munts blançes:

«Lisa, iö uress inèce ester döta la vita cun te y t'urëi bun y ciaré de te plü co de me, mo... ara ne pô nia ester defata. Sàste, Lisa, i t' l diji mä atira: i vai n iade demez da ciasa. Ara mëss ester, i à impurmetü».

Lisa, döt spordüda, ciara sö, lascia ia la man de Berto y se tégñ cun tra-mes les mans la sciabla dërta de Berto. sëgn él inèce Berto che ciara ca, mo cun edli plüllere dala ria löna.

Lisa damana cun na usc che i rump oramai sot: «Berto, él vëi? Él propi vëi, che te t'un vas y te me lasces sora chilò? Él propi vëi?»

Berto: «Àste bele aldi val' da zacai?»

Lisa: «Sanbëgn ch'i à aldi. Chël pô-ste bëgn te punsé, che nia ne resta ascognü te n té pice païsc, mo i n'è impò nia buna da crëi, dea ch'i sà che tö ti ôs tan bun a to païsc.

Berto: «Véi él bëgn, ch'i vai demez a laurè. Ciara madér, Lisa, tan tröc che va demez aldédaincö a lauré, a se trà l' vire, no mä jënt jona, mo inèce maridada y no mä ëi, mo inèce éres à

metü man da s'un jì».

Lisa: «Vëi élé, che tan tröpa jënt s'un va. Inè de nosc païsc n'él bele valgügn demez. Mo, Berto, al me sà che al side gnü na té moda. Ne fossel nia inè chilò da vire?»

Berto à sön chéra atira pié dô la parora: «Da vire madér bëgn, Lisa, chël àste rajun, mo coo! Ciara mo ci che ai davagna ti païsc tudësc y ci ch'ai pô se sparagné. Chilò laorun mefo ann sö, ann jö fora pur chëstes rödenes, che porta al plü n iade a l'ann n pü de pulif y in ultima saltel mefo fora n pü de spénura y nia de plü. Sc'an foss altamo invalgò dlungia strada, che an pudess mëte sö val' pur i furesti. Mo sön chëstes mutns...»

Lisa ne l' lascia nia baié fora dl döt y disc: «Berto, i mëss bel te ciaré avisa. Al me vëgn inmënt ch'i ne te cunësci nia plü dô chisc baià».

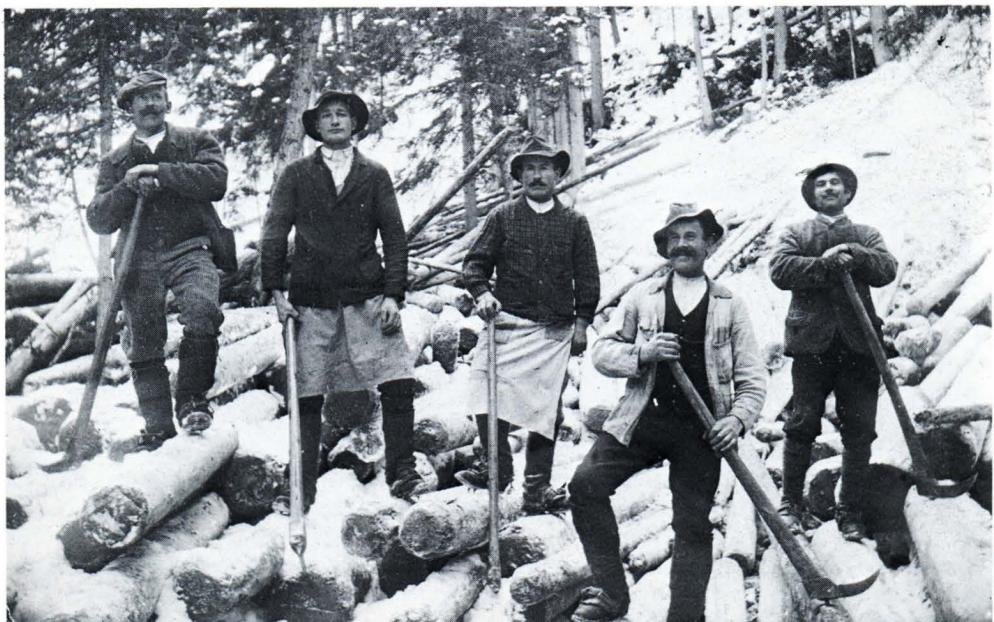
Berto ô dì val', mo Lisa se téggn la man dërta de Berto sõi jenëdli y dij inant: «I te prëi, Berto, làsceme baié

fora, i à inè iö tan tröp da dì. Al me pê, che chisc ultimi baià che t'as fat, side aldédaincö dër de moda y tla boëcia de düè. Dô i rì agn de vera él la jënt che ô indô se lascé fora y ciarcé la liberté dl monn. Te vigni betula y sön vigni plaza aldun chisc discursc. Mo i ne sà nia, sce chësta moda é dërta y i ne sà nia, tan dî che ara döra y i ne sà nia, Berto, sc'al é dërt da lascé n païsc che é sté bun da mantignì pur cënèc agn nosta jënt, nüsc antenàc y i ne sà nia, sce ara vël inè pur te, Berto, che t'es pa tan taché a chisc rogns, a chisc bosc y a chëstes mutns».

Sciöche na perdica i tlocorâres ados chëstes parores, üna plü vëi de l'atra.

Spo êl gnü chít pur n pez ailò sön chël banch de chël pré da munt.

Berto ciarâ danjö ia pur tera y punsâ dô ales parores de Lisa. Al messâ se dì che Lisa è na porsona che punsâ tröp, plü co tan d'atres jones y jogn dl païsc y inè plü co vël y che ara à veramënter rajun. Da chëres parores pu-

Lauranè tl bosch dl vësco

Paurs y sciori pro la puléinta sön munt-plü dadî

dôl inèc aldi fora, che ara ess urü se l' tignì daimprò y nia l' lascé jì dalunc. Inèc indô n sëgn dl gran amur de Lisa... mo impò messâl demez, al à bele impurmetü y sciaceré.

Purchël dijòl: «Lisa, t'as la plêna rajuun».

Lisa i ciara ca coi edli da ligrëza, sciöche zacai che mina dl'avëi dava-gnada.

Mo Berto va inant cun süa resposta: «Al é vëi, Lisa, t'as dessigü l' dërt. Chisc païsc à mantignì tan tröpa jënt dan da nos y ai é tan bì, che an ne pô mai i ciaré assà. Mo i temps s'é mudâ. Che é pa ciamó cunténç de vire a chë moda, che nüsè vedli da zacan viô o che nos un messé vire cina sëgn? Dér pùc o degügn. Al é gnü n n'ater vire y jënt aldédaincö la pënsa atramënter».

Berto fesc indô na pausa sciöche al messass punsé dô ñì che al è pur dì inant y Lisa ciarâ dalunc sciöche ara uress chirì tl cil bröm la dërta respo-sta.

Dô n strüf él Berto che rump l' chít y disc: «Lisa, mineste ch'i vais ion tl

furesto? Mineste ch'i lasci ion chisc bì païsc, olà che la liberté é da ciasa? Tö instëssa sàs avisa, sciöche i l'à daite tl cör. Tö instëssa sàs, che l' lian plü sterch, che me liëia a chësc païsc, este tö... dér dessigü... y bel purchël ài bele impurmetü y sciaceré de jì demez a me davagné tan, ch'i podess n iade chilò fa sö val', olà che nos dui essun ciamó plü bel y la vita plü saurida y...».

Te chël aldîn na usc dér sterscia che gnô da munt jö. Berto y Lisa lê sö y ciara sòpert, da olà che la usc gnô adalerch. Al parô oramai che zacai cher-dass aiüt.

Olà che l' pré da munt se ruvâ, met-tôl man cotan de lëde y sö pur chël lëde êl la sémena che cundüjô cina sön somamunt. Sc'al é inèc l' pré scialdi ért, surassö gnôl tres plü da plan.

Berto y Lisa aldî la usc tres plü daimprò, mo udëi n'udôi ciamó de-gügn.

Berto minâ: «Chësta me sà la usc de Vijo de Trates».

N ladin tl furesto,
Franz Pitscheider dl
Grof da Piculin.

Lisa lassura: «Mo che Vijo de Trates foss pa bele da chësta sajun sura munt ca, me savess bëgn de morvëia. Sön somamunt mëssel pö ciamó ester n gröm de nëi».

Berto: «Aah, nëi n'él nia plü tröpa chësta ota. Al n'à fat imprüma pücia y al se n'é inè bele jü cotanta. Spo... Vijo de Trates à pa bëgn inè söes ciaspes pro vël... I vai chilò sö a udëi èi ch'al é. Sc'al ess val' da falé, ch'an po-dess daidé».

Lisa â tres ciaré fit dailò sö y te chël che Berto ê pur pié sö, scràiera: «Sta mâ chilò, Berto, i vëighi valgûgn che vëgn corasö dô chi lëgns jö».

Berto â fat n vare o dui, mo spo stal inè vël chít. Al l'à udü y disc: «Sëgn l' vëighi inè iö. Al è veramënter Vijo de Trates che vëgn dlun saltàn».

Ara n'à duré dî che Vijo ê ailò da Berto y Lisa. Dal blot ch'al ê salté, n'él imprüma gnanca bun da pronun-

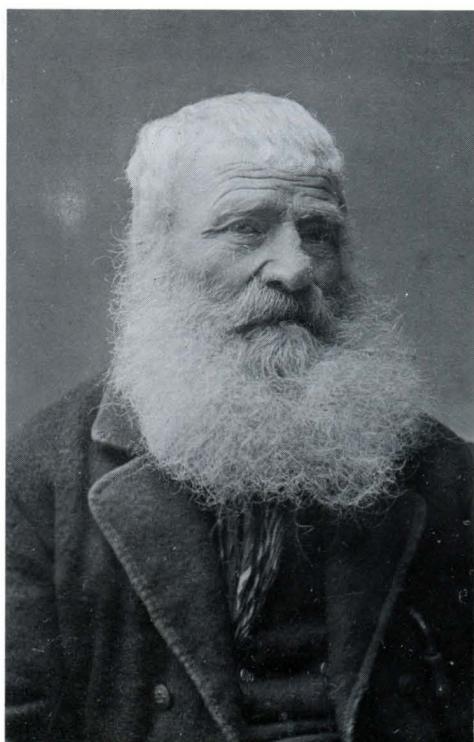
zié parora. Al ciarâ ca döt spaurì y de-sturbé.

Purnant ch'al é sté bun da se tó plü saurì l' flé, dijòl: «Ci n' spavënt! Sön somamunt, olà che an passa ca l'jù, ailò da chë gran crëpa ciaola, él na porsona y al m'ë gnü inmënt ch'al side ales ultimes. L' flé tirâl ciamó indant ch'i sun passé, mo dì ne dajòl plü nia, mo sanbëgn ch'i n'ë apëna bun dl'armöre. Iö n'à mine forza assà. Al mëss ester na gran porsona».

Berto damana: «Ne l'âste nia cune-sciü?»

Vijo: Pur na sigüda no. Al â l' müs scialdi da sanch. Mo al me gnô inment che al foss n té sciacher, che vëgn pa plü gonót a San Vi a cumpré bôs. Mo, i stun chilò a baié... i mëssun bëgn jì a porté aiüt... i ne sà madér nia co».

Berto mina: «I jun caia te tablé a udëi sc'al é na liosa da fëgn. Sön na

N ladin da zacan, Pire Miara

liösa jissera da l' mené jó, sc'al é ciamó in vita. Scenó él da jì a cherdé la polizia».

Lisa, che è impröma döt sprigurada, sâ impü rometü y dijô: «I sun indant stada ia da tablé y i à udü ch'al é na liösa da fëgn laite. Al foss bëgn mâ da jì a la tò».

Vijo lassura: «Spo junse mâ debota. Al pô ciamó ester da salvé chël co-sce».

☆ ☆ ☆

Al è la secunda domënia dô Pasca. L'aisciöda è bele ruvada adora in chël ann. L'inver à porté scialdi frëit, mo pücia nëi, tan che an à plüle stënté da mené la légna y les taies. Spo él gnü l'aisciöda col bel sorëdl y ince col bun cialt y jënt se dijô: «La nëi y l'inver à pa ciamó da gnì. An n'à mai aldì che i vici s'ess mangé la nëi».

De té regules dl temp di paurs é la maiù pert vëi, ciudi che ares é fates söl'esperiënza de dër tröc agn y s'é mantignides da generazion a generazion.

Plü dadî depëndôn in gran pert dal temp, ciudi che an viô da ci che al chersciô tla valada. Cumpré gnôl mä sé, zücher, medejines y al plü, al plü de té bisineles sciöche vaines y nusc o val' ciastëgnes da marcé da san Micurà o da Nanü.

Mo datrai n ann n'él gnanca les regules dl temp che vël y inscio éra ince stada in chël ann. L'aisciöda è gnüda buna cialda cun de bunes plöies y inscio ince l'isté.

Al è la secunda edema dô Pasca y la jënt dl' païsc s'abinâ dô mëssa aninrode sön plaza de dlijia y sön chi banç a s' la cunté y a aldi les noeles suzedüdes ia pur l'edema.

Al è mä les domënies y les festes, val' santù o sön val' marcé che ai gnô jó tl païsc y indünâ parènç y cumpae-jagn. I atri dis ài da laur a ciasia y strades y auti n'él nia ciamó laota pro les vijinanzes dales perts dl païsc de San Vî sö. Mä tl païsc instëss, dlungia la dlijia, n'él dui o trëi che à n auto y chi minâ pa ci che ai foss.

La prüma domënia dô Pasca, la do-

Familia Deval-Pèdantermëia zacan.

mënia blançia, èl la usanza che i pa-truns dles vijinanzes s'abinâ dô mëssa pur fa fora de jì deburiada a cuncé y arjigné i trus de dlisia, sciöche an dijò.

Al gnô destiné l' dé y spo êl vigni familia che nen menâ un o doi, secundo che ai i adorâ. Gonót âi inèc dui dis da laur, mo ai jô ion y al i savô bel.

Aldédaincö fajessi ciámó val' de té! Savéis sciöche al vëgn dit? «Spo scé ch'i väi a lauré pur i atrî! Ci monn egoist ch'i un aldédaincö!

La secunda domënia dô Pasca âi spo döt d'atri discursc dò la gran mëssa sön plaza de dlisia. Al gnô baié dla domënia de S. Ciascian y dl «Umegong», dla gran prozesciun de S. Ciascian a Pursenù, olà che valgûgn dl païsc da San Vijo a tò pert.

Mo inèc n'natra notizia fajò l' rode. Ai cuntâ de chël sciacher dla Val dl' Isarch, che Vijo de Trates â ciafè sön somamunt y é gnü trat jö sön na liôsa da Vijo, da Berto de Costes y da Lisa dl Tescêre.

Ai cuntâ inant de valgûgn jogn da San Vi y di païsc incëria, che se n'è jüs demez a lauré ti païsc tudësc.

Nia vigni notizia ne fesc atira l' rode dla bachëta, inèc les léinghes de val' mèdes di pici païsc à datrai prescia da cunté döt y ciámó val' laprò da n fistì a l'ater.

Chësc sciacher dla Val dl'Isarch ê tl gnì sura munt ca tla val de Marô y de Puster a sciacaré de tiers. Sön somamunt cundüjô la sëmena bel avisa dlungia na té crëpa ia. Te sëmena êl ciámó nëi y sot la nëi dlacia. Al â metü püch averda, ê slizié y tomé y tl tomé êl arenté te chë crëpa tan das-sënn, che al ê resté amatì aveniruns sôla nëi. Püch dô êl passé Vijo de Trates y chël é sté süa salvëza.

Vijo de Trates, Berto y Lisa foss pa prësc ruvá te bries, mo can che chël sciacher ê gnü pro se instëss te spitol, àl cunté avisa sciöche ara é stada. Chël sciacher à pa bëgn inèc salpü da dì dilan, no mâ cun parores, mo inèc coi fac.

Teater da paur da zacan

In chë secunda domënia dô Pasca ê Lisa indô jüda sön chël pré da munt sciöche dan chinesc dé. Al ê indô dër n bel dé, zënza n nio al cil. Jö ales basses êl propi scialdi bun ñialt, sö alalt tirâl n té pice vënt frësch, sciöche al é la maiù pert da d'aisciöda sö pur munt. Te chël pré da munt n'él plü degüna nëi; mà plü ia dô tablé nen ñiarâl ca cotan de gröm, la lovina de têt, mo inèe chëra parô frada, che an pudô inscio la ñiarâl ca cun les mans.

L' pré ê plëgn de anemoni bì ghëi y de cancuns bì bröms, ch'al ê n plajëi.

Dô marëna de chë domënia se n'ê Lisa jüda fora de stüa cun la vertura de jì n pü a spazier da chël bel tëmp. Ara â feter la ria löna y urô ester sora pur jì dô a sü pinsiers y a so incher-scemun dô Berto de Costes. Y sëgn êra sëntada sön chël banch, olà che ara â pudû sté codî y l'ultimo iade cun co chestian. feter vigni parora y vigni mönt se recordâra.

Che ara ti urô bun a Berto, se n'ara

bele anadé dan valgûgn agn, mo sëgn, ch'al ê demez, cunesciôra che ara ti urô n gran bun.

L' plü mé i fajô, che ara n'â nia plü pudû baié cun Berto, denant ch'al s'un jiss. In chël dé urôra pô ñiamó l' domané can che al s'un jô, mo spo êl gnü inanter ite la storia de chël sciacher y l' dé dô se n'él sté Berto, adöm cun d'atri ëi dla valada y inscio n'éra nia plü gnüda pro de partì parora impara, che ara ess pa albü tan tröp da i di. Y sëgn t'inchersciôl vigni dé deplü. Ara ne savô nia, olà ch'al ê ruvé y ci ch'al fajô.

Coi edli da legremes ñiarâra tl cil bröm dl'aisciöda, che i parô curì da blot néores fosces. Ara se cunfruntâ an tier de bosch firì, che n'à degügn che l' dëida.

Cun gran tristëza scraiâra ia cuntra l' bosch: «Berto, olà éste pa? Ci fejte pa? Ciudi m'âste pa lascé sora zënza di na parora?»

Y ara minâ de ciafë respuesta dai

In segra d'Al Bagn d'Antermëia-zacan

Dlijia vedla da La Val cun s. Berbura

lègns dl bosch y dales munts, mo de-gügn ne respognô. Mâ la melodia de n vënt lisier dl'aisciöda ê da aldi.

N gröm de demandes se fajôra y ne savô nia da les respogne, mo plü mé i fajô chëra: «Ciudi se n'él pa jü zënza se lascé udëi, zënza che ara ess pudü l' saludé y i ciaré ti edli y i toché la man, sciöche al é dërt y usanza nanter cunesciüs y amisc.

Êl ciámó chël amur, che al i â mostré dan döes edemes?»

A Lisa i gnôl inmënt, che ara n'ess gnanca plü n funz sotite, nia che la tigniss sö, nia olà che ara pudess se tignì y se lascé purmez.

Ci che na porsona pô fa! Al é veramënter gonót la vita o la mort den n'atra porsona.

Ci lian sterch che l'amur é! Al foss bun da lié adöm düc sön chësc monn, sc'al foss chël dërt, chël che ciara im-prüma di atri y spo impormò de se instësc.

In lönesc de Pasca ê Berto sté l'ulti-

mo iade adöm cun Lisa y al ê pô pur i cunté döt cant: che al s'un jô l'ater dé adora, che al ruvâ a Augsburg, che al ruvâ pro na firma de costruziuns, tan che al davagnâ y inscio inant.

Sanbëgn döt essel urü i cunté. Spo essel urü adoré l'ocaijun pur i toché la man y la saludé ailò a mesa chël bel pré da munt, tl bun cialt dl'aisciöda y inultima, denant co se destaché pur cotan de têmp, essel urü s' l'abracé y s' la tignì y i di che l' lian dl'amur tignî dagnora, ince ace al ê les munts plü lerges y plü altes inanterite.

Döt chësc essel dit y fat Berto de Costes, mo... al n'à nia sciafié. Al é inantergnü chël cajo de chël sciacher dl'Isarch, che â messé gnì cundüt jö tla val y tl païsc y cina ch'al ê indô sté sö a ciasa, êl scuranta nöt y al â albü gran ora de fa l' poch, ciudi che l'ater dé mëssâl pô bele a scûr demez.

Insciö n'él nia gnü pro de udëi Lisa y de baié ciámó impara. Ince pur Berto êra stada tan crödia da s'un jì; al ê

Chi da munt de Badia - da Sompunt

pö tan taché ala ciasa y a süa jänt. Im-pormò sëgn udöl ite completamënter, tan sterch ch'al ê l'lian che l'liâ a so païsc.

Y can che al passâ dlungia la ciasa dl Tescêre ia, olà che süa Lisa dormî ciamó, i gnôl inmënt che l'cör se scarzass y al â messé tò ca döta la forza pur se tignì ite zënza trà n scrai dal mé y pité.

Döt chësc ne savô sanbëgn ciamó Lisa nët nia, mo ara sarà pa bëgn gnüda a l' savëi col tëmp.

☆ ☆ ☆

Ara ne savô instëssa nia, Lisa, tan dî che ara ê stada ailò a i jì dô a chi pinsiers d'incherscemun. Ara ne savô gnanca, sc'ara s'ê indurmedida y â so-mié. T'en iade i gnôl inmënt, sciöche ara se foss descedada.

N'naria frësca gnôl adalerch y i menâ i ciavéis y al i savô da frëit sön chël banch. Oramai s'essera spordü. Al ê gnü tert. L'surëdl se n'ê y sôi

crëp dalunc udôra ciamó l'ultima en-rosadöra, chël ultimo luminûs che va dal cioèce al violet y dal violet al blan-cojîn brüm pur spo s'avalie al cil dla nöt.

Lisa lê sö, se ciara incërch sciöche ara se tomess da valgûgn y disc dadalt: «Mo, ci n spavënt, sëgn sunsi ciamó chilò. I à gran ora da jì a ciasa. Ci disc mai chi da ciasa?» Y jöpert våra dlun saltàn, dlunch ala cörtä; ara cunescio pö düè chi trûs y chères sëmenes adamënz. Da vigni scûr cun i edli stlüç s'essera intopé a ciasa. Al ê pö so païsc, che ara ne foss mai stada buna de lascé.

«Lascé chësc païsc»... a chësc pinsier éra stada chita. Mefodér éra ruvada ailò da chël puntin, olà che al mët man i prà de Costes. Indô i gnôl inmënt Berto, so crestian, che â lascé l'païsc y se n'ê jü demez.

Mo sëgn messâ chisc pinsiers lascé lerch ai pinsiers de ruvë a ciasa.

Lisa ê pa bëgn na dërta jona y pudô

dagnora i ciaré francamënter ti edli al pere, mo chësc iade se debitâra da ruvé a ciasa. Al è bele scür. L'ater ne s'infidâra nia da cunté. Ara se dodâ n pü.

Can che ara jô te stüa, êsi pro cêna. Ai sâ saludé y Lisa è jüda pro mësa, â perié y â metü man da mangé. Aspeté s'essera na té picia brunturada, mo nia de döt n'êl suzedü. Sües surùs y sü geniturs jô inant col discurs dles opziuns che è stades laota che la vera â metü man.

L' Tescêre y süa fomena se recordâ sanbëgn sciöche al foss impormó sté, tan ert che la jënt se fajô laota.

Che êl pa che ess urü lascé la ciasa y l' païsc, che ai â erpé dai antenâc? Che êl pa che ess fat val' de té? Gnanca l' plü stlet ne! Mo al gnô fat propagandes y reclams a na moda, che jënt ne se n capi cîs nia plü fora.

Ai gnô metüs dan da dui trûs: o lascé da ion l' païsc pur jì ti païsc tudesc, o gnì parà demez da ciasa pur

ruvé ti païsc dl süd, olà che al é la meseria, d'atri lingac, d'atres usanzes, döt n n'ater clima, döt n n'ater punsé y n n'ater baié!

Tröc ne savô plü co la tó. Valgûgn se dô ala desperaziun.

Mâ chi che à messé vire te chë situaziun, pô la capì. Al è n tormënt spaventûs, spezialmënter pur chësta nosta jënt, che é tan tacada ala ciasa, al païsc, ales munts.

Oramai vint agn de dictator y de tichinades i â dé l'ultima sbûrla ala gran pert dla jënt, cînamai ales gran autorités dla Dlijia de opté pur i païsc tudesc.

L' lingaz dla uma messâ scuté tles scores, te dlijia, te vigni ater local pubblich y cînamai sön plaza dl païsc. Cînamai l' guant dles valades y sanbëgn les beles usanzes, döt chësc è proibì. Y sce valgûgn n'urô nia sté sot, spo gnôi sarà ia o cînamai cunfinà pur agn ala lungia, olà che ai messâ s'un sté fora de vigni curù y olà che valgûgn é gnüs

Senele y Tone Maier dl'Al Plan

Mëssa noela de siur Ujöp da Coldetlames

martorjà cina ala mort.

Él da s'en fa de morvëia spo, sce tan tröc s'un jô? Dan la èiasa, dan l' païsc y les munts va la vita instëssä: chéra é l' maiù bëgn, che vigni porsona y inè vigni tier ô defène cina inultima.

Chisc è i discursc che l' Tescère fajò in chë séra pro cëna y dô na picia pauza dijôle: «Mo aldédainco s'un vai inè zënza messëi sté fora tan de soferenzes... al sarà bëgn inè chilò na gauja».

A chëstes parores è Lisa gnuða blanca sciöche na peza de lin. Ara mët ia cazü y forchëta y s'un va fora de stüa y ia te süa ciamena, olà che ara se ponn ia pur let zënza se despié fora y pita sciöche n viadù.

«Chëstes ultimes parores dl pere», se punsâra, «à dessigü valü pur Berto, che se n'é jü ti païsc tudësc a lauré... ci n'un pôi pa iö... i à bëgn porvé cun dötes mies forzes d' l tignì indò... mo al se n'é sté...»

L' Tescère n'ê mine verc ne y al â

udü l' comportamënt de morvëia de Lisa. Al â inè codî capi la relaziun de Lisa cun Berto. Al s'â inè bele punsé che Lisa foss jüda in chël dé invalgó a pité; chël cunescion pö ai edli, can che ara è ruvada adalerch. L' Tescère i urô bun a sües fies y al les cunescio inè tan bëgn co se instëss.

Les surûs de Lisa, so pere y süa uma ti ciarà dô zënza dì na parora. Spo rovâi da cené, periâ y la uma y les döes surûs jô fora in èiasadafüch a lavé jö y a romené ia.

L' Tescère è resté su te stüa y al ê tres ciámó dô mësa sura pinsier.

Inurchëltan lêl sö y va ia in ciamena de Lisa. Al se sënta sön chël scagn dlungia litira, tol Lisa pur na man y l'alza sö a na moda che ara pô se sënté sön let y spo àl salpü, sciöche n bun pere, da i baié che Lisa â indô ciafè coraje.

Al dijô: «Lisa, i cunësci chi de Costes, i cunësci inè Berto, to cristian. I sà dessigü, ch'al vëgn indô a èiasa. Al

Sö dala Schläuterhütte - 1910

é na porsona che laora y purchël sàl inçè da sparagné. Al à fat pur te chësc. Al urò jì a se davagné tan, ch'al pu-dess n dé t'arjigné ca na bela cô».

Lisa è indô cunsolada y savô che sua jënt tolô pert a sua vita: al bel che vëgn tla vita de vignun, mo inçè al burt y ales crusc che l'amur porta.

Chi dis y chères edemes é stades bunes da maduri tröp l' caracter y döt l' punsé dla jona Lisa, che udô sëgn la vita y döt l' monn sciöche al pô ester in réalité.

☆ ☆ ☆

Edemes y mëisc passâ col bel y bur tëmp. La gran vera â scarzé sö de gran ferides chilò da nos y èiamó deplü ti païsc dles gran citêts. Tröpes families n'à de tomà te vera, familiars che n'è nia plü ruvà a ciasa, sopolis te tera furesta.

Èiamó rogorôl legremes de fomenes y mituns che pitâ dô l' pere o dô fredësc nia plü ruvà a ciasa y che palsa dalunc, dalunc da ciasa, sönsom Finn-

land, tla Ruscia o jö pur l' Balcan o te d'atri païsc invalgó te val' fossa bele dadî cursciüda pro y desmentiada.

Al n'é nia dërt da urëi se tó la compétensa de iudiché, sce chësta o chë atra vera è iüsta o manco iüsta. Chisc nüsc tomà à fat so dovei de olghé a l'autorité y vigni autorité é ala fin di fac chëra che la jënt se mirita.

Ti momënc plü traghisc dla storia di tribunài él gnü dit, sciöche al sta scrit dla Scitöra: «Te n'ess nia chësta potesté, sce ara ne te foss nia dada da lassö jö».

Ciarun mâ, ci püres vites ch'al vëgn mené aldédaincö te vigni plü pice ciuantun dla tera, y sc'al gniss inçè indô la frascia miritada, fossun atira arjignà da i dé la colpa a d'atri y se descolpé instesc.

Mo l' tëmp varësc les plaies, inçè les plü granes y dô trënt'agn de vera n'ô la jënt jona gnanca plü crëi ch'al side sté na vera. Ai n'ô mine se lascé avarei, ch'i mëssân se cumpré l' vire, l' vistì y cinamai l' fumé cun les chertes

Chi da munt zacan, olà ch'al é sëgn la Útia de Börz

che gnô partides fora vigni tant dal Comun, secundo l' numer di familiaries y dô l'avëi dles families. Y chi che n'ê nia paurs stëntâ dassënn da vire, ciudi che i punç dles chertes ê la maiù pert trô massa püè.

Ai n'ô nia plü dër crëi, che al ê lao-
ta mëisc he an ne ciafâ nia plü zu-
cher y sé.

Ai n'ô nia plü crëi che an mëssâ
vigni momënt se tumëi dai bombardamënc, ince chilò da nos, spo pa tles
cités.

Mo l' tëmp varësc les plaies. Sce an i desfesc l' formià ales cargares, spo mëteres atira indô man de l' fa sö danü. Sce an i desfesc l'öspà ales öspes, spo se spàzeres da l' costruì danü.

Insciö é bëgn ince, pur furtüna, la
jënt. Purnant che chësta Europa ê sta-
da desdrüta, àn atira metü man da co-
struì danü y cités intieres é corsciudes
fora dla tera, ciámó plü beles y plü

granes co denant.

L' tëmp varësc les plaies y ferides,
mo al stënta da varì l' sënn!

Dô trënta o carant'agn vëgnel ince
feter desmentié i tomà te vera. Chi che
i à cunesciü, s'un moř ia y chi che
crësc dô, ne i à nia cunesciü y inscio
vëgni desmentià.

L' tëmp varësc le plaies y les ferides,
mo l' dër amur ne vëgn nia maiù.

Lisa à messé vire chi agn de vera
cun dütes sües meseries y sü sacrificis.
Ara é gnüda trata sô col laur y ausada
a soporté i pici y i gran pëisc dla vita.
Purchël éra ince sëgn buna de tignì
fora chël incherscemuñ, che ara minà
imprüma de ne ester nia plü buna.

Plü de döt se cruziâra che ara n'â
nia plü pudü di aroveder a so Berto y
i mostré so amur denant ch'al jiss tan
dalunc.

Edemes êl indô passé zënza che ara
aldiss val' de Berto. Vigni iade ch'al
ruvâ adalerch l' postin, i batôl l' cör

d'aspété na lëtera o na cherta da so cristian, mo n iade in tl'ater jô l' postin dlungia l' Tescêre ia y spo ciafâra pur n pez dër la ria löna.

La familia de Iachin de Costes â bëgn defata ciafé na lëtera lungia da Berto, olà ch'al scriô ch'al è a Augsburg ti païsc tudësc, sâ ciafé na ciamena deburiada cun n cumpagn da Laiun y laurâ sciöche manual pro na gran firma de costruziuns. Al scriô inè che l' vire ê bun, mo l' lauré ê rî. Al n'ê mine ausé da fa l' manual, la lëtera ê sön cater plates y scrita fora cina a l'ultima ligna.

An cunesciô che al t'inchersciô, mo de Lisa n'âl gnanca lascé tomé na parora. Purchël se punsâi de ne i lascé a savëi nia a Lisa. O ch'al n'ê de dôt plü nia nanter Berto y Lisa, o ch'al i â scrit inè a Lisa, mo no un, no l'ater ê vëi.

Al passâ indô ia edemes zënza che Lisa ciafass val' notizia da Berto y ara metô man plan, plan da dubité. Ara â

inè damané chi de Costes, ci ch'al n'ê cun Berto, mo ai respognô mâ: «A Berto våra pa bun assà. Al à scrit che al à laur, ch'al à da vire, ch'al davagna bun y che so compagn é un da Laiun. Ne t'âl nia scrit a te?»

Lisa respognô cun la ria löna: «No, ciamó no».

Insciö jôra indô dis inant. N dé che Iachin incunta Lisa, la damanel: «N'âl ciamó nia scrit?»

A Lisa i gnô prësc les legremes y ciugnâ de no.

Spo disc Iachin: «I ti scrî pa iö, ch'al se lasce inè adintène a te».

L' müs de Lisa se stlarî y dô n pez dijera: «Prëi bel».

Insciö s'ai lascé ailò y ai ê jüs dô so laur.

Lisa ne sâ nia infidé de damané Iachin dô l'adress de Berto, ciudi che ara n'urô nia ester üna che i salta dô ai ëi. Lisa urô bun a Berto, mo chël amur ne dô nia ester sforzé o stracé adalerch a ries.

Mëssa novela de siur Fortunato Daporta

Cun so pere, l' Tescêre, àra baié n dé de chësc problem, ciudi che al i stô tan a cör y so pere i â danü dé coraje y consolaziun. Valgûgn dis dô l'â inçè Iachin de Costes incuntada ia da fisti y â dit: «Lisa, no t'la udëi, tö ciasfaràs Berto y Berto ciasfarà te».

Chëstes parores i â veramënter fat bun y al i savô indô plü luminûs tla vita.

☆ ☆ ☆

Al ê les pices Antlês y danmisdé dles pices Antlês ê laota santû y tröpa jënt tulô pert ala mëssa y ala prozessciun, che n'ê sanbëgn nia plü tan solena co l' dé dles Antlês.

Ia dal «Cerfs» pro chë mësa ia dô fur n'êl trëi de vedli y trëi de jogn che cartâ n batadù a sis.

I vedli ê l' Fumêre, l' Cargà y l' Batalana. Insciö i dijô la jënt dl païsc, scebëgn ch'ai laurà mâ plü püch y nia de chël ert. Al gnô tres plü i agn, olà che an ciasfà döt da cumpré y gonót inçè miù marçé.

I jogn ê Iergl, gran fant, spo l' zumpradù Scimun y l' maester di schî Tobia.

Dô trëi partides, che ê jüdes fora bun pur i vedli, êsi gnüs a baié de n gröm de cosses.

«Ëis aldì», dijô Tobia, «ch'ai fesc sö n lift pur i schî?»

Sön chëra l' Batalana: «N lift? Ci sort de tier é pa chël?»

Tobia s'la rí y mina: «Ah, sanbëgn, de té patûc ne savëis os vedli nia. Al é na corda tl'aria pur trà sö chi dai schî ch'ai pôis tres indô raité jö».

L' Batalana: «Ah chël».

Iergl sà da di inant: «I à inçè aldi, che l' Posta fesc sö n gran hotel y l' Somavila tira jö la majun y fesc sö na gran Pensiun cun plü de caranta leè».

Inçè Scimun ô se tó a dì: «Sëgn ciafunse pa bëgn indô laur nos zumpradûs. Plü de set frabicaè nüs vëgnel fat sö te nosc Comun. I à instëss odü, ch'al é mazé sö te porte de ciasa de Comun».

Tobia inant: «Al é bëgn dërt. Insciö él jënt che ciafa da laur y cun l' laur àn da vire».

L' Fumêre se tira mâ insciö n pü tles sciabes y mina: «Oh, mâ plan, al é impormó da udëi, olà che döt chësc cundusc».

L' Cargà alza la usc y disc: «Al vëgn punsé a tan tröpes cosses. Ne fossel nia gran ora, ch'al gniss fat n monumënt ai tomà de vera? Dlunch incërch ti païsc vijins s'ài recordé di tomà de vera, madér nos da San Vi punsun de s'un jì tres plü da ciasa demez, olà che l' laur vëgn inçè chilò da nos tres maiù».

Lassura l' Batalana: «Chël àste rajun, Cargà. Vëi éle, Dodé se pudessun, sc'an ess ciamó n pü de sanch, che rogoress scioch'al toca, te nostes avënes. Dlunch ài monumënc ai tomà, madér nos nia. Y ci é pa la colpa? Degügn ne se tol fistide. Apëna na mëssa ciantada a l'ann i vëgnel ciamó dit».

Inçè l' Fumêre se lascia indô aldi cun süa usc bassa y pëigra: «I à dagnora dit iö. An baia mâ fetter plü de jì demez, de fa sö lifc y hotels y garnì, o co ch'an i disc, y spo de sport y de dötes les atres matades, mo de mantignì nostes beles usanzes da vedlamënter incà y de tignì alt l'ideal y l' sëntimënt dl Tirol, a chël ne vëgnel nia plü punsé. Sc'i ne fossun ciamó nos vedli, pudessi fa de nostes valades na provinzia dl'America».

«Rajun àste», scraia l' Batalana, «chël vëigun bele al vistimënt y ai ciaväis dla jënt d'aldédaincö. Sc'ai gniss da l'America ca cun cör söl cé y na coda ia dedô, spo i fajessun pa bëgn dô. Spo vëgnel dit: al é moda!»

Zënza pausa va l' Fumêre inant: «Sanbëgn, al é moda. Iö diji bëgn dagnora a mi mituns: zacan fajôn l' brau col bel guant, sëgn él gnu la moda da fa l' brau cun la pel y cun les braies americanes. Iö diji bëgn dagnora a mies mitans inçè: plü dadî fajôn l' brau cun ester scicà, sëgn cun ester

maè. L' tämp se müda».

L' Batalana n'en sà ciámó n n'atra: «An alda tan gonót aldédaincö che la jént vägn dales scimies. A me me sa-vessel oramai, che les scimies gniss dala jént».

Düç adöm s' la rii, ince chi trëi jogn. Al i sà mä bel d'aldi les scicaries de chi trëi berbesc. Punsé la punsái pa bëgn impò de val' vers döt atramënter. Ma ciudi pa i tó la ligréza de podëi n iade se lascé fora cuntra chësc monn mat.

Pur finì chësc discurs él indô l' Fumères che se terj ia i mostac y disc: «Ah, pu, da di la virité, él pa bëgn dërt sc'al vägn fat val te nosc païsc. Jént ciasa laur y cun l' laur da vire. Insciö n'ai nia plü bria de s'un jì. Ince indô val' de bun. Chël jì demez ne väighi iö nia val' de dërt. Nos sun nasciüs tles munts y fac pur les munts, sciöche i ciámurc é fac pur i crëp. Un y l'ater ne büta nia tla planüda y tles

contrades dles citêts. Ailò ne sà nia plü da se orienté y la maiù pert vai purdüs. Vëi élé, ara é insciöl»

L' Batalana se lascia indô aldi: «T'as rajun, Fumère, al n'é bele gnü zruch valgûgn, mo ai é döt desturbà. Ai n'à nia plü l'edl tlér y l' bel curù. Y ân aldi, che ai s'ess sparagné val? Nët nia! Ci minéis, pa? Les stletes ocajiuns ài dötes tl furesto y gonót ési sciöche de té vidi, che an lascia fora l' pröm iade. Ai salta dessigü tla zopa dla col-töra. Chi dla cité cunësc pa bëgn i prighi, mo i nüsc nia».

Cun gran importanza, sciöche n professor dla université, él ince l' Cargà che ciügna l' cé y mina: «Y tan peso éra pur les éres che s'un va demez. Chères vägn dötes cun n tech zruch, sc'ares vägn ciámó zruch».

Insciö jôra mefo baiada ia y ca y düc minâ cun chësc de avëi rosedé l' monn sö l'atra pert.

Chi trëi jogn n'a apëna metü averda

Chësc è zacan l'auto dla Posta

**Na domënia domisdé a Al Bagn da la Val- a mez cun la vidura l'artist Alex.
Dejaco d'Al Bagn**

ales ultimes batüdes. Te tröpes cosses minâi bëgn d'avëi n n'atra minunga y purchël se dôi jö col problem di furesti, ci vita döt atramënter y ci richëzes ch'ai porta. Chël pudôn pö osservé ti païsc vijins.

Inultima ési gnüs a baié di sindacaç, dles vacanze, dles ores da laur y dl têmp da palsé.

I jogn minâ che l' laur y les vacanze foss cotan plü bel y dërt organisà co plü dadi. Sëgn pôi fa chinësc dé o trëi edemes vacanze y laprò dötes les sabedes, mo chi vedli à atira metü adöm i cés y à araté adöm düc i santûs y mec santûs, che gnô tignîs plü dadî, y ai é mâ ruvà a püc dis demanco. La-

prò è la vita laota plü da pêsc y mano da büsia.

Plan, plan se ruvâ incè chisc discursc y ai è pur luvé sö y s'un jì a çiasa.

Te chël n'un vëgnel da üsc ite un che düc i ciarâ. Al è gnü bel chít ailò te stüa.

Chël jonn che è gnü ailò adalerch, è Stefo dl Ciarati, l' pröm dl païsc da San Vi che se n'ê jü demez a chirì laur y l'or. Purchël êl düc che i ciarâ tan.

Al s'ê senté ia pro na mësa bel su, n pü sciöche al foss spau dala jënt y furesto, scebëgn ch'al è apëna n ann demez.

Ara n'à nia duré dî, che l' Batalana,

Iergl y Scimun s'ê fac purmez. Ai l' salüda y se sënta jö pro la medema mësa.

Dafata mëti man de l' damané fora, co che ara jö, olà ch'al laurâ y sc'al n'ê inè de cunesciüs dailò.

«De cunesciüs ,nél bëgn», respognô Stefo dl Ciarati, «mo no da San Vi».

Inant damanâ Scimun: «N'él nia de chi versc inè Berto de Costes? Te l' cunësces bëgn».

Stefo pënsa dô y respogn: «Berto de Costes? I à aldi ch'al foss inè lafora, mo udü ne l'ai mai. I ne sà nët nia, de ci vers ch'al é».

L' Batalana disc spo: «Sce mo, da can ch'al se n'é sté, n'an plü aldi tofa de chël. Sciöch'al foss spari».

Iergl minâ sön chëra: «Berto ê n bun compagn. I ên dër gonót adöm y al mostrâ gran interesse pur l' laur. Mo l'ultimo tëmp, ch'al ê a çiasa, n'ál plü degüna dörada. Tan ion essel urü se fa sö na çiasa y spo maridé la Lisa, mo al i manciâ i grosc. Sanbëgn, dal lüch de Costes ne saltel mefo fora chi gran capitai y spo n'él nia mâ su söl lüch.

Al s'à lascé baié sö, ch'an davagna tan tröp ti païsc tudësc y purchël se n'él jü».

Tobia, l' maester di schî, ê ciám pro l'atra mësa, mo cun üna na urëdla scutâl ci che gnô baié pro la mësa de Stefo. Ad aldi les ultimes parores de Iergl, lêl sö, va ia da Iergl y ti disc scialdi dadalt, che chi incëria pudô dessigü aldi: «Berto pô i ciaré dô a Lisa. Lisa é bele tan co mia. Sta da udëi sc'al l'ô ciámó, al é tan dî che al ne se lascia nia adintène. Chël à pa bëgn na tudëscia da lafora». Cun chëstes parores s'un val da üsc fora. Dük canç i ciara dô al maester di schî, che é na porsona alta y de iama lisiera y i fesc impresciün a tröpes jones.

Da val' mësa ca aldín la usc: «Chël pôl ester bel assà, ci ch'al disc».

Mo Iergl lassura: «Iö arati ch'i ne cunescëis düc insuralater nia no Berto, no Lisa. Purchël che Lisa à saludé n

pêr de iadi chël Tobia, n'éra dî ne nia ciámó sciöche al la mina».

Un indô l'ater lovái sö y s'un jô a çiasa a marëna. Domisdé êl pô da jì a lauré.

☆ ☆ ☆

La dumënia dô êl indô gran festa te nostes valades y te vigni païsc de Titol, sciöche al é bele sté da vedlamënter incà, la festa dl Cör de Gejù. Ciámó plü co aldédaincö gnôl laota fat füç sö pur les munts plü altes pur recordé l'alianza de nüsc antenàc col Cör de Gejù tl tëmp de gragn prighi y de gran calamitês.

Dô la gran y solena prozesciün dl Cör de Gejù s'abinâ la jënt sön plaza a s' la cunté, mo les ères ne pudô pa sté cis dî, dea che ares messâ pô jì a fa da marëna.

Domisdé ia ê Lisa indô sön chël pré da munt, olà che ara ê in lönesc de Pasca deburiada cun Berto, so crestian.

Incö êra bela sora ailò sön chël banch. Incëria n mér de flus de vigni sort y de vigni curù y oramai sön vigni flù n paól o na è o val'ater bel chefer, che chirî l' düc dla mil ascugnüda.

L' müs de Lisa ê bel cöce can che ara ê ruvada sön chël pré. L' trù é pô scialdi sfadiüs y l' surëdl petâ ca so bun cialt dl mëis de jügn.

Lisa â indô tröp da punsé in chël dé y vigni iade che ara â de gran fistidi o de gran ligrëzes o de gran pinsiers, gnôra sö ailò bela sora pur ester sora a se dé jö coi avenimënc plü importanc de sua vita. L' dé denant impormó àra ciafè l' prüm iade posta da Berto, dô ch'al se n'ê jü.

Vëra ti â bele writ valgûn iadi te chël tëmp. Ara â pô ciafè l'adress da Iachin de Costes. Y sëgn tignîra tles mans na bela cherta cun la fotografia de na gran cité sön üna pert y cun n pice, mo bel writ sö l'atra pert.

La cherta àra tut fora de na picia tascia che ara â tacada sóles sciabiles cun dui corduns de stopa.

Chi da la Val tira les ciampanes sö La Val (n rî laur!)

Jî a fêgn sö sot Pütia (inè n rî laur)

La cherta tignîra tles mans y ciarâ sura pinsier a val' che è dër dalunc. Codì éra stada insciö ailò zënza s'armôre y sciöche ara foss incantada.

Spo ciarera jó sólo cherta, la oj sólo pert dl scrit y lí: «Mia buna y bela Lisa, cun düt l' pinsier y amur sunsi pro te. I ne te desmentiarà mai. Co vâra pa a te? A me ne vâra nia mal. L' laur ne me va nia cis, mo davagné davagni bun. Tl furesto n'él nia bel. Dër de bì salùc y a s'udëi. Berto.»

Chësc è l' pice scrit, scialdi cürt y che dijô tan tröp, mo nia düt. Ara s'ess aspeté impò de plü. Al è l' prüm sägn de vita, che ara à ciafè da so Berto, da can che al è tl furesto. Che Berto n'ê nia n ciaculun, chël savôra bëgn, mo impò s'essera aspeté val' ligna deplü o ince çinamai na lëtera.

Lisa ujô la cherta y ti ciarâ ala fotografia de chë gran cité. Oramai dadalt dijôra: «Chilò te chësta gran cité sarà mi Berto. Nanter chisc mürs mëssel sägn vire, a mez an grüm de jënt che va ia y ca cun na dërta prescia y cun

na gran nervojité, te na stleta aria che ajiëia döt ci che ara azica. I me l' mëni piçé, ciudì ch'i sà ch'al fesc döt ince pur me. Na bela ciasa ôl pö se fa sò... pur vël y ince pur me».

Spo ciara Lisa lunc, lunc, sciöche ara udess chë cité tan plëna de prighi y dô n pez se dijera cun na usc che tremura: «O pënsel mo ciámó a me. O n'él mo d'atres te chë cité che i plesc deplü... al n'é pa tan tröpes..

Chisc pinsiers che i gnô vigni dé, àra ince sägn y spo i rogorôl les lagri- mes jó pur chël müs y dea che ara minâ de ester sora, les lasciâra rogo- re.

Na gran spurdüda se dô Lisa amez a chi pinsier, che l'accompagnâ dé pur dé. Na dërta scassada s'âra propi dé, can che ara sinti ten iade na man sön süa sciabla. Ara tira n scrai y s'oj y ...ch'e'l pa? Degun ater co Vijo de Trates. Dlunch olà che an s' l'aspetâ l' manco, êl danman, da na pert de jënt bëgnudü y da d'atri indô maludü. Bëgnudü da chi che â la cunsciëenza a post y maludü da chi che â la cun-

Insciö jôres plü dadî sólo Crusc de Badia

sciënça paza, ciudi che al savô scialdi tröp de jënt y à ince l' coraje de alzé la usc, can che al n'ê zënza nia val' d'ater che jovâ plü.

Lisa l'â buna impara y pur Lisa êl bëgnudü y ciámó deplü te chël momënt, ciudi che al savô tan da dé cunseis y fa coraje.

«Sëgn bëgn m'ai spurdü dassënn», dijô Lisa, «mo sëgn ch'i se vëighi os, ai impò tan ion».

«Lisa», respogn sëgn Vijo, che s'ê senté jö dlungia, «sön to müs él ciámó i sëgns de legremes y tü edli mostra bur tëmp. Ci mai él indô?»

Sëgn ciarel spo ruduntafora, ciügna l' cé y disc inant: «Mo ch'al é propi dùc che mëss avëi sües crusc!»

Lisa téggn l' cé danjö y scuta, Vijo oj l' cé ca da Lisa y damana inant: «Lisa, n'uresste nia cunfessé, ci che te sta sól stome? Ne pôi nia l' savëi iö? Mineste ch'i ne podess nia ince iö pur te avëi val' flaster o val'anaghënt o val'atra medejina?»

Sön chësta él sté bun da rumpe la dlacia Vijo. Lisa ciara ca, i dà a Vijo chë cherta che ara â porvé d'ascogne ia, mo ch'ara tignî ciámó tles mans y dij: «Vijo, ne te sàl nia n pü püch chësc dô tan de tëmp che al é demez?»

Vijo tol la cherta, i ciara fit a Lisa y disc cun na grigna oramai da ri: «Ah, chilò vëgnel l' vënt y la plöia adalerch. sëgn dà mà ca chësc rezepiss a udëi sc'i sun bu da l' lì».

Na picia aurela scutel bel chít l' berba, spo se bechel dô na urëdla, lì jö dadalt chël scrit, i ciara ia a Lisa y disc: «Lisa, n scrit dér lunch n'él propnia, mo al disc tröp y chël é plü important. Ci ch'i sà, é chësc so caratter y ci ch'i sà, scriel ince a ciasa mà n pêr de lignes al iade».

Lisa ê bele scialdi cunsolada da aldì ch'al scri ince a ciasa tan püch.

Vijo cunta inant: «Y spo, Lisa, ci ch'i sà, scril mà a ciasa y a te y a degügn d'atri. Insciö éra y nia atramënter».

Vijo i ciara sëgn fit ti edli a Lisa y cun na grigna da ri minel: «Ciara, ciara, Lisa sëgn vëighi ch'al va döt n n' ater vënt, nia plü chël da plöia».

Lisa ê veramënter cunsolada. Sc'ara sta insciö, spo pôra ester sigüda de so Berto. Madér tan dalunc ele.

Vijo de Trates lê sö, se ciara dòia y disc: «Ah iojo, la réfla essi bëgn podü me despié sëgn tratan ch'i è impò chilò sënté. I à tan püch laite, ch'i ne l'à gnanca sintida. Mo sëgn vai inant. Impù palsé ài ince. Adio, Lisa, y sta sö col cé».

«A s'udëi, Vijo, y bel dilan de döt», respogn Lisa, mo Vijo é bele dô chi lëgns iayjö.

Lisa é sëgn sora, mo ara i ciarâ sëgn cun d'atri edli a chël bel pré da munt plëgn de ciüf y ales munts dalunc y daimprò. Al i gnô inmënt che ares foss sluminades da n surëdl plü tlér y plü sterch.

Ci medejina che na buna parora pô ester datrai pur na pursona. Ara é buna da rumpe les néores plü scöres y plü pesoces; ara é buna da suié sö les legremes plü ànties, ara é buna da fa fora dl pité na ciantia de ligrëza.

☆ ☆ ☆

Al gnô l'isté y dlunch udôn frabican. Ciases nöies chersciöl sö incërc sciöche i funguns. Daitfora tles ciases gnôl renové y fat plü bel y plü comot. Dùc ciafà laur plü co assà. Cinamai lauranè furesti gnôl cherdé adalerch.

Col isté ruvâl adalerch ince i furesti, de dërtes schires nen gnôl vigni dé a damané dô albergh y cun vigni ria ciamaña ési cuntënc.

I ustïs y i hoteliers adorâ personal da suchedi de vigni vers i furesti, che an i dijô y an i disc tres ciámó aldédaincö «sciori», na parora, ch'i uress di che al é n surainom.

Vijo de Trates ài aldì in chë sëra morjela dla pröma edema de setember, bel l' dé dl Sant al Cerf, ch'al è senté sön chël banch dlungia chël vedl fistì

sön plaza de dlijia da San Vi.

Al n'è pa gonót ch'al la sinti, Vijo de Trates, mo datrai, ch'al ruvâ adöm cun val' bun amich y al gnô buiü de chël bun, che l'usti sparagnâ sö jö dô chël mûr de ciámó, spo garatâra, che al nen regorô na mosöra de massa dô l' pom d'Adamo jö. Chi momënc ne pordôl mai so bun ciurvel Vijo de Trates. Can che la läinga metô man da ciumpedé te val' parora plü lungia, spo se n'anadôl, ch'al è ora de rosedé l' gote y s'un jì. Y jënt l'â bele nù, ch'al tolô süa crama y jô fora da chël banch dlungia fisti. Al lasciâ jö so poch y metô man da baié su, spo ti dôl cun pîsc y cun mans, che an ess oramai bele capì dai movimënc de ci che ara se tratâ.

Te na té situazion êi ince iö ruvè in chë séra. Sö pur munt êi sté da n té bel dé, y ruvè tl païsc, me sinti stanch y m'ê lascé jö sön n n'ater banch ailò dlungia. Vijo de Trates ne m'â pa nia tofè, mo iö l'â udü y â mia ligréza da scuté pro a sü discursc.

«Sciori i diji», dijòl scialdi dadalt Vijo. Magari minâl ch'al foss ten gran sôl y tigniss n discurs a duicënt porsones, o ch'al minâ de ester tl dom da Pursenù y messass tignì na purdica a tan de jënt in la domënia de S. Ciascian.

«Sciori i diji... al me vägn propi da ri... zacan, ehee, zacan podói i di sciori ai furesti che gnô te nostes vals, mo aldédaincö...»

Vijo va sura l' müs ia cun la man dërtä, bel avisa sciöche al uress paré demez l'ambria de n record nia bun y spo dijel inant: «Zacan bëgn pudöi i di sciori ai barons y grofs che gnô adalerch al frësch».

Vijo se tégñ ite y pënsa impü dô, spo val inant cun so discurs: «Magari vägn chësta parora «sciori» da laota incà y sägn ti la dijunse ince a chisc furesti d'aldédaincö, ince sc'ai se tol döt ci che n'è nia taché cun agüs da cënt... aré inscio y fa ne pôste nia».

Vijo alza sägn l' cè y cun gran solenitâ dijel sö n fersl sciöche n gran poet o profet. Al ne se n'à gnanca anadé, ch'al s'é abiné dô vël cotan de schira de jënt. Sü fersli accompagniel cun de gran gesticulaziuns y an à l'impreseciun che al ne väiga y n'alda nia ci che é incëria.

Insciö dijel sö so raiml, che al s'arà metü adöm tratan ch'al è cun süa crama söl iade.

*An à dagnora dit,
al è pö ince writ,
te l'as pa bëgn ince lit:*

*Sc'al è ince' gliciurënt,
sc'al vägn mené dal vänt,
döt n'è nia or y arjënt.*

*Sc'ai disc ch'al è n valur,
sc'ai disc ch'al è n onur,
al pô porté dolur.*

*Sc'ai disc ch'al è tan bel,
tan cialt y tan morjel:
él bëgn döt cant che vël?*

*Furtüna ôi te dé,
ligrézes vigni dé:
gonót él mâ ingiané!*

*Richëzes fesc golé,
belzëzes incanté!
Mo dërt les adoré!*

*Sce t'as la sanite,
laprò la orienté,
spo mëssi' t'aconténté.*

*Döt cant ne pôn avëi!
Bel döt ne pôn ureëi!
Chël mëssun bëgn savëi.*

Les ultimes rimes àl ciámó dit cun na usc tres plü debla y spo àl lascé tomé l' cèy s'é indurmedi.

La jënt l'â pa bëgn lascé in pêsc y se n'è trata.

Nanter chë jënt che s'un jô ailò, na pert dlun riòn y d'atri sura pinsier, êl ince Lisa dl Tescere y Iachin de Costes, che è pö l' pere de Berto. Ai è ruvà ailò adöm y Lisa saludâ dër bel Iachin, che respognô da süa pert l' salüt.

Spo disc Lisa: «Mo rajun àl bëgn

tan chësc Vijo. Viritêz dijel danz a jënt, che an pudess bëgn s'un tò sura. Me m'äl bele gonót daidé fora».

Iachin respogn: «La maiù pert l' cuiona mâ, mo al foss da respeté. Chël à bele dadî cunesciü».

Te chël momënt n'él n'n'ater che se fesc purmez a Iachin y Lisa mëssâ jì inant. Tan ion l'essera damané, sce Berto à scrit a ciasa. Che vëra à ciafé l'ultima cherta, êl bele passé n mëis y inè dailò indô n scrit valgamia cürt.

Vëra i scriô bëgn bindecé indô, can na létera, can na cherta cun de bi salüç y na bela fotografia den païsc o na munt dla valada. Les respotes ê dér rares y cürtes.

Lisa è tres valënta cun jënt, mo düc pudô osservé, che ara gnô tres plü chi ta y Vijo de Trates la udô tres plü go nót sön chël pré da munt, cina ch'al é gnü la nëi.

☆ ☆ ☆

In la vëja de segra de düc àl fat jö la nëi cina jö da l'ega y al è gnü n bel frëit lassura.

«Massa adora la nëi», dijô jënt, «insciö ciasfarunse pücia nëi d'invê».

Zacan dijôn inè: «Sc'al nëi jö cina jö da l'ega dan San Martin, spo resta l'invê n martöre».

Cun chësc uròn di, che al sara n invê cun pücia nëi, mo cun gran frëit.

De té regules dl tëmp de chi da zacan cuntëgn na gran virité, ciudi che ares é gnüdes fates da l'esperiënza. Ara é pa bëgn insciö, che an viô zacan mâ da ci che chersciô te nostes valades y purchël ên dependënc dal tëmp.

Sce l' tëmp ê bun, êl n bun ann y an sciafiâ da vire. Sce l' tëmp n'ë nia bun, spo êl la fan te ciasa y te majun.

Cumpré gnôl pa mefo n pü de sé y n pü de zucher y da San Micurà y da Nadé madari val' papes, valgunes nusc y vaines pur i mituns. Purchël êl val' troghera che purdejô zënz'ater de mené dlâite l' bujëgn pur n païsc cun n té rî gratun da döes rodes, döes man-

ties y na corda, che messâ fa da co moz.

A chë moda che an è dependënc dal tëmp, metôn averda al tëmp y a sü sëgns ann pur ann, mëis pur mëis y dé pur dé da na sajun a l'atra, da na generaziun a l'atra, y ciomó aldédaincö vélères les regules tl tëmp y tröc i mët ciomó averda. Ares ne se fala dessigü nia deplü co chi proféc che ô dì vigni dé l' tëmp danperfora.

«Tan de vënt, tan de plöia, dijôl go nót Vijo de Trates y al metô laprò: «Can che l'ial sön zopa dla coltöra à èianté, spo vëgn l'tëmp atramenter o al resta sciöch 'al é».

Mo can che al dijô chësc, spo i gnôl da rì y al scassâ la sciabla ciampa sciöch'al ess ciafé l' scassarot o na öspa i ess peté l'ajëi.

Dô chë nëi de segra de düc êl gnü frëit, mo al n'â nia duré dî. L' tëmp s'ë fat sö y i lauranç à pudü jì inant cun tan de laurs, che ess urü gnì ruvà pur la saison da d'invê.

Lisa s'â inè prenoté pur l'invê te n hotel dl païsc vijin. Te ciadasafuch

Piculin- dër dadi

urôra jì a imparé da cujiné; chël i savô dër important pur la vita plü tert. Mo denant, dai pröms de novëmber cìna a mez dezember s'ara tut dant de tò pert an curs de tignì cìasa, che è gñü scrit fora inèc tl païsc vijin.

De Berto n'aldîra plü nêt nia y chi da cìasa ne s'infidâra nia da damané.

Indô passâl ia n n'edema y plü den n'edema. Tres deplü se fajôra pinsiers pur Berto. Ciudi scutel pa? Ciudi ne scrîl pa nia? Èl mo d'atres che l'à inciurnì? Chêstes è dötes domandes che i gnô ados vigni dé plü stersces, sciöche na luvina che rump fora y sbunfa jö de chi crêp y vëgn tres plü ria y pesocia, plü injö che ara rüva.

«Sc'i udess madér Vijo de Trates», se dijôra bindicé indô, «chël savess pa bëgn val', chël foss bun da me dì les dërtes paroress».

Mo Vijo de Trates parôl che foss sparì dal monn di vîs. Tan che ara damanâ inèc dô, l' berba ne ciafân gnanca plü da stopeté.

Tratan passâ i dis y les edemes. Al è ciamó salté fora scialdi de beles edemes, ia pur l' dé bun ciatl y de nöt gnanca tan frëit. La jënt se godô chël bel têmp.

«L'invêr é pa bëgn ciamó lunch assà», se dijô spezialmënter jënt vedla.

Veramënter êl gñü vëi ci che les re-gules dl têmp â salpü da di danfora.

Lisa è jüda a fa n curs pur cìasa, olà che al gnô insigne de vigni sort de gran ütl pur na uma y èra de cìasa.

Rajun âl bëgn ciamó n iade berba Vijo valgûgn agn plü tert, ch'al dijô n iade dô la gran mëssa sön chël banch de plaza de dlilia: «De dërtes ères de cìasa pudessun paié cun l'or aldédaincö. La maiù pert de chêstes jones sà bëgn mà plü da jì cun l'auto, apëna ch'ares é fora dla scora, mo da fa na buna jopa o n bun scarté o de dërtes balotes ne sàres plü. Sanbëgn, da sëra vëgnel dit a l'om: i jun a mangé la piza. Insciö se sparagnun l' cujiné y l' lavé jö. Purchël pôn sté plü dì a carté

t'ustaria. Spo, om, davagna ma das-senn, ch'al n'é ingnó degun funz... rajun ài bëgn plü dadî, ch'ai dijô, che la fomena é buna da porté demez col fa-zurel ci che l'om mëna ite col ciar.»

Mo berba Vijo è veramënter n êl che capî la vita, osservâ la jënt y savô da iudiché cun la dërta mosüra.

Lisa, chël messâñ dì, è dër madüda, no mâ de corp, che i fajô la gola a düc i ëi, mo inèc de caracter y chël la fajô ciamó plü nobla y bela y da respeté. Cun gran interesse y ligrëza tulôra pert a chël curs y ara ti è suracé ala maiù pert de siës compagnes.

Y chi de Costes? Inèc chi de Costes n'aldî feter nia plü de so Berto y ai se stô cun fistide. Al è bele dì ch'al n'ânia plü scrit y süa ultima lëtera, che è dër cûrta, dijô mâ che l' laur da manual pro chères gran costruziuns ne i jö nia y ch'al â baraté laur. Cun cinch d'atri de Südtirol che è ailò y che al n'ânia nominé, àl tut sô n gran laur de bosch fora insom l' Poar.

Do da chël n'ân plü aldi nia de Berto. Sanbëgn che an â fistide tla cìasa de Coostes, mo Iachin minâ: Sc'ara falass propi, spo gnissel pa bëgn mené a dì y sce un ne scrî nia tröp, él n seign che ara i bütä. Berto n'é nia un da tröpes parores y ci che iö l' cunësci, s' la cavel pa bëgn.»

Cun chësta cunsolaziun s' la parâi mefo ia, mo dërt ne i êl a degûgn, ch'ai n'aldî tan nia de Berto. Ch'ara ne falass propi groia, chël pudôi bëgn inèc se punsé; chël essi pö aldi, mo bëgn ne se stôi mefo bëgn no, cis nia Hannele, la fomena de Iachin.

Mo purchël ne stà l' monn nia chit; döt va inant, n dé söl'ater. Al vëgn da doman, da misdé y da sëra. La nöt fesc döt scûr y ti tol inèc l' curù a l'or y a l'arjënt. Spo vëgnel indô dé y l' luminiñus intënj les cosses dl monn a vërt, a cöce, a bröm y a vigni curù.

Nia val' danü, mo al n'é püç che cunsidra döt chësc. An mina che döt mëss ester insciö, cina ch'ara vëgn pro

vignun, che ara n'é nia plü inscioö, spo s'un fejun de morvëia y pita y à la ria löna.

Tan de legremes ch'al rogor vigni dé, ares vëgn asuiades sö pur lascé lerch an gröm d'atres.

☆ ☆ ☆

In San Tomësc dan Nadé àl impò fat jö la nëi tan aspetada, spezialmënter dai ustïs, dai hoteliers y da düc chi che à da fa coi furesti. De chi nen gnôl tres de plü tla valada.

L'ultimo isté êl cursciü sö ciases tl païsc ciöche funguns. Lifè nüs desfigurâ l' païsc, mo ci urôn pa bëgn dî inè se paré, on i adorâ pur dé laur ala jënt, pur cundiüje furesti adalerch y inscioö pur vire.

«Chësc é döt dërt», dijô n iade plü tert Vijo de Trates, «mo madér che jënt sàis, ch'al é pa cunfins cun döt y cun döt inè na mosöra».

Lisa è jüda tl païsc vijin a lauré ten hotel. Al n'é degun bun laur, mo ara tigni fora y laurâ dassenn y cun ligréza. Insciö se parâra scialdi inè ia i pinsiers a Berto. Punsé messâra vigni dé y cun incherscemun a so Berto, mo sua forza de orienté y so caracter sterch la daidâ surafora. Düc tl hotel lâ ion y ara è inè valënta cun düc.

Gonót gnôl organisé val' divertimënt pur i furesti y al pudô inè té pert chël personal che è lëde.

Da San Vi ruvâl inè datrai jënt jona ailò y pro chi è la maiù pert inè Tobia, l' maester di schî. I edli s'essel ciaré fora da udëi Lisa y al punsâ mât plü de avëi n dé la fia plü vedla dl Tescêre, la bela Lisa, scebëgn ch'al jö bele valgûn agn cun la fia dl Cargà.

Plü y plü gonót l'udôn te chël hotel y tres deplü chiril l'ocaijun d'la urté y de baié impara.

Can che Lisa à ruvé so laur, inscioö dô marëna o cotan dô cëna, spo gnôra ite te bar a baié cun jënt dl païsc. Sanbëgn che ara è inè datrai pro Tobia. Ara savô da la cunté y da mené cuina-

ries y ara è inè buna de rî cun na dërta saù. Valgûn iadi àra inè baié cun Tobia.

Tobia ne i savô nia da urëi crôu. Al n'é nia chël gran capaze, al n'é nia chël gran desmazun sciöche la maiù pert di atri maestri di schî. Madér impù massa ciaculun i savôl a Lisa. Ara lâ ion, mo no da urëi a Tobia chël bun, che dui s'à pur punsé al maridé; chël no, mo sciöche cumpagn y compaejan i jôle.

Mai ne s'essera lascé ca a té val' sëgn d'amur da Tobia, ah, chël no! Ara cunesciö assà. ch'al se fajô tres plü daimprö. Ara se nâ bele n pez anadé, ch'al ti urô bun y ara se recordâ dër bëgn, ci che al à n iade dit in cumpagnia de sü amîsc Iergl y Scimun y chères parores i â fat tröp mé.

«Berto salta pa bëgn cun na té tudëscia da lafora vël», àl dit Tobia a Stefo dl Ciarati y chësc i â döt cunté a Lisa.

«Chël ne sarunse mai buna de crëi», i àra laota respognü a Stefo y al mëssâ i dé dërt.

Ma Tobia gnô da edema a edema plü stufûs. Al minâ de messëi avëi Lisa. Gonót ciarâl de l'abiné sora, mo Lisa è inant valënta cun Tobia sciöche ara è cun düc canç i atri.

Sc'ara n'ess bele albü dé ia döt so amur a Berto, spo s'essera inè magari metü con Tobia. Mo cina ch'al è Berto, êl chël y mât chël.

Al gnô Carnescé y la sajun da d'invêr jö plan, plan a piz. L' personal dles ciases da furesti s'un tirâ un indô l'ater y s'un jö a ciasa. Da Pasca êl ciamó gnü valgûn furesti in plü, mo spo êsi stà fora completamënter. Hotels, ustaries y garnîs gnô stluc.

I paurs à indô gran laur alalergia, ti ciamp y sön chi prà. I artejagn y i atri lauranç laurâ indô dassenn pro costruziuni nöies. Ares chersciö sö sciöche i funguns d'agost, sc'ai ne vëgn nia propri traç ia dai furesti apëna ch'ai spizura sura i odlagn fora.

Chël berba Iojafat de Valiarat, che è bele dî in punsiun pur gauja ch'al è invalid de vera, dijô n iade a sü cumpagns pro na mësa de jënt ia dal Cerf: «La punsiun é bëgn picera y de lauré ne sunsi nia plü bun, ma da jì a cöi funguns fora pur chisc bosc fossi mefo ciámó bun y al me fajess pa ciámó tan bun da rodé impü tla buna aria de chisc bosc. Ah mo, pur can che iö sunsón trù cun la maza y mia iama che ne me tégñ nia plü dër purmez, n'él bele schires de chisc furesti cun scar-nüç y tasces y sportules y cëstes, che m'é sciampà danfora.

Iö viri pa bëgn impò, iö mo al me sà impò rí, che nüsc paurs mëss ciámó mantigni i furesti. Al me sà rí... ehee, al é val' de burt... val' de burt élle, spo pôi pa dì ci ch'ai ô... dodé se pôi... ehee, dodé, cënt iadi dodé.»

An cunesciô ch'al ess plü ion pité chël püre Iojafat.

Pro chisc amîsc de Iojafat êl inèce l' Cargà y al n'è nia plü bun de se tigni: «T'as rajun, Iojafat», dijòl dër dadalt, «al é da dodé. «Sciori» i diji ciámó a chisc furesti, che vëgn ciñamai a ti tó i funguns ai paurs pur se paie l' hotel y pur se paré la fan döt invêr... iö me dodass iö.»

Mo Iojafat s'oj ia dal Cargà y mina, impò cun la buna lõna: «Fa ne pôste nia. Sëgn éra na ota insciö. Sön chësc monn éra dagnora stada insciö, che na pert de jënt pô fa ci ch'ai ô y d'atri indô nia. I gragn pësc à dagnora mangé i pici. Spo sâste, Cargà, chisc dai furesti dij: Lascéi mâ jì a funguns chisc furesti, zënza ne vëgni nia plü.»

L' Cargà atira lassura: «Ah, insciö, spo viri impò dai paurs inultima chisc ustís y chisc hoteliers... spo é i funguns l' plü gran reclam pur trà furesti... plü dadí êl les cioures che jô a funguns, mo can che ares metô man da fa chi laurs, spo n'él nia plü bun l' lat.»

Inultima êl mefo düc che s' la riô dassénn y l' baié ê jü fora.

Al gnô indô l' bel isté, mo de Berto n'aldîn nia. Al ne gnô pa plü gnanca dër damané dô ne. Chi da ciasa ciafâ bëgn dainré n iade val' picia cherta da Berto, olà ch'al scriò, che döt jô bun, mo nia val' de plü. Lisa, chëra che aspetâ l' plü val' sëgn de vita de Berto, n'aldî nët nia de vël y ara metô man da dubité de vël, mo l' cör n'urô nia se destaché. Col cör éra tres tacada a Berto, inèce sc'al ê dër dalunc, inèce sc'ara n'aldî plü nia de vël. L' ciurvel i dijò bindecé indô de lascé tomé na porsona che n'urô nia plü se lascé adintène. Y tratan che l' cör y l' ciurvel se batô, passâ l' tämp. Al passâ l'isté y gnô l'altonn, dër n bel altonn cun tan de surëdl bun cialt, n dé sö l'ater.

In segra de düc s'abinâ domisdé la jënt ia dal Cerf a baié y a s' la gode.

Chësta usanza è da vedlamënter incà dagnora gnüda tignida y al parò che ara messass gni tignida inant, sce-bëgn che al gnô fat festes da bal prësc vigni domënia y festa dl'ann, can t'un n post, can tl'ater post, can pur chësta gauja, can pur n n'atra. La fantasia te chësc patüc é gnüda tres plü grana. Y sc'an n'à nia plü lerch tles ustaries y ti hotels, spo vân fora pur chi prà y fora pur chi bosc a fa festes ciampestres. Cinamai i scolari à metü man da organisé festes da bal.

An ne cunësc veramënter nia plü mosöres y olà che chësc mat pur les festes profanes plü desliades cundüsc y i frùc che ares porta, vëigun tres de plü y al mët man da fa spavënt, no mä ales families y ai educadûs, mo ciñamai ai guerns di stati.

Da spriguré él mâ, che an ne sà nia plü da tigni moröres.

A San Vî gnôl vign'ann tigni segra de düc sciöch'al toca, no mâ t'ustaria, mo inèce te dlilia. Ara recordâ pô l' dé dla cunsagraziu dla dlilia dan cater-cënt agn.

Ia dal Cerf êle l' maiù sôl y ailò s'abinâ in chël dé scialdi döta la jënt jona da San Vî, mo inèce dai païsc vi-

Sö dala Schläuterhütte, can che ai jô dan pré da munt a l'ater. (zacam)

jins.

Inèc la jënt jona dla vijinanza de Costes è ruvada ia dal Cerf y cun chisc sanbëgn inèc Lisa.

Pro la mësa, olà che Lisa s'ê sentada jö s'êl defata fat purmez Tobia, l' maester di schî.

Y spo jöra mefo inant, sciöch'ara va pro na festa da bal. Al vëgn buiü, fumé, balé y döt chësc pro valgügn inèc de massa.

Lisa jö gonót a balé cun Tobia y chël è gnü osservé da valgügn, spezialmënter dales compagnes.

Lisa savô pa bëgn dlunch da tignì na dërta mosöra y purchël, can che al è gnü scialdi scûr, dijera a Tobia: «Tobia, nia pur mal, i mëss jì a ciasa a daidé la uma. Insnöt éra mâ sora, ciudi che mies sorûs, te vëighes bëgn, ô pa ciámó la tignî codî chilò.»

Tobia: «Spo vëgni cun te».

Lisa: «Ah, Tobia, nia pur mal ciámó n iade, mo lâsceme mâ jì sora. Sta mâ ciámó n pez chilò a te deverti».

Lisa cunesciô bëgn, tan ion ch'al foss ciámó sté ailò a se deverti y purchël n'âl pa gnanca tan insisti dl' accompagné.

Bel chitamënter se n'ëra jüda fora y cuntra ciasa. Tan scûr êl impô che ara metô man da se tumëi y can che an se tém, spo vân inèc plü debota.

Ruvada sö da büja dal lin, él ten iade ailò dan vëra la troghera Sefl, che è cunesciüda lunc y lerch sciöche na gran stlafa y tröc i dijô inèc la stria. Ara urô savëi döt de düc y spezialmënter dla jënt jona. Chësta vedla â n extra ortü da mëte sotysura jënt, da porté postes incérch y da somené sënn y discordia tles vijinanzes y cïnamai tles families y nanter i maridà. Jënt sciampâ da chë ria ëra da na té ria lëinga. Al è inèc suzedü, che ara è ruvada dan da vicare, mo ailò ne savôra de döt nia, n'â dessigü mai dit nia, mai aldì nia, mai fat nia.

Ci ôn pa fa cun de té jënt y impô feji tan tröp de mal al monn.

Sefl l'â spezialmënter sö cun chi de Costes, ciudi ch'ai â n iade intomené adöm na té vedla cun pezes, burduns y stran y cun na lëinga de mez meter lungia y ti l'â tacada sön porta de ciasa a Sefl n iade ch'ai jö deburiada de nöt a ciasa. Co che ara è gnüda a savëi che ch'al è sté, ne sàñ nia, mo vindimia.

ché se vindicâra tres ciámó pro düc chi de Costes, can che ara gnô pro.

Insciö éra mefo ince stada in chë sëra. Bele dî à Sefl chirí l'ocaijuin da ti les di a Lisa dl Tescêre. Sanbëgn che ara savô che Lisa y Berto s'urô.

Al é na sort de jënt sön chësc monn, ch'al i sà bel y s' la gode, sc'ara i va mal a d'atri y sc'ai pô i fa o i dì val' da dessené. De chi n'él dagnora sté y al n'un sarà dagnora, bel avisa sciöche i ardiuns tla siara.

Y de chësta sort è ince Sefl y ara gnô pro d'aguzé süa müsa ciámó deplü, dea che ara fajô la troghera y ruvâ insciö feter te vigni ciasa.

Lisa sâ spordü dassënn a udëi ailò tla securité chë figûra che sumiâ veramenter na stria, tan deplü che l' debl luminûs dla löna sciurâ l'ambria ia söl mûr dla ciasa. Sciöche l' cheder dles plü burtes stries ti libri da scora  iarâra fora; da tumëi sönsom cina jô da pè.

Sciöche n fantasma spaventûs, che parô de crësce tres deplü, ti gnô Sefl purmez a Lisa y sü edli sluminâ da fûch sciöche tizes tl scûr dla nöt.

A Lisa ti êl mâ jü sö n té frëit sö pur l' spiné y prësc essera trat n scrai, sc'ara ne l'ess atira cunesciûda. Sciöche incantada, zënza dì na parora, éra stada chita dan la Sefl. Dal spavënt ne fossera pa gnanca stada buna de pronunzié na parora.

Sefl storsc imprüma süa boçia stlociada, mostra ca chël muntun spizé y spo ti scràiera adoss a Lisa cun süa usc grauta: «Aha, les bels vacès y les beles ères n'à nia furtüna, catö! Chël dijô bele zacan».

Spo se fajôra ciámó plü daimprò, sciöche ara uress i fice les grifes y dijô: «Catö, bela Lisa, cun chël Berto aste bëgn ruvé. Chël n'à na té tudëscia ch'al ciuvirëia incérch. Chëra i plesc ciámó de plü... mo al é pa bëgn Tobia che te delibrëia... haha!»

Sciöche ficiuns da tosser tocâres Lisa chères parores y al i gnô inmënt,

sciöche ara foss incantada y nia plü buna de s'armöre.

Tan snel che Sefl è stada ailò, se n'era ince indô sparida.

Impormó dô da n strüf, can che Lisa n'aldî nia plü y n'udô nia plü chë stria, êl sté sciöche ara se foss descedada da n gran sonn y ara jô oramai dlun saltan a ciasa. Tres i gnôl inmënt, che ara aldiss ciámó, chë fetra usc de Sefl y ch'ara l'ess ia dëdô.

Sön döt l'iade n'era nia plü buna ne se cõi adöm i pinsiers. Al è sciöche néoress fosces y pesocès i broderass adoss.

Plëna de suiùs y dër stancia éra ruvada a ciasa. Tan sterscia éra, che ara è buna da se tigni ite y no so pere, no süa uma n'è bugn da in cunësce sura, ci che al è suzedü. Ai la damanâ bëgn, sciöche ara è jüda da fa segra, mo ara respognô sciöche döt foss jü regolar-menter. Plülera cûrtes i savôres begn les respistes, minâ l' Tescêre pro süa fomena, can, ch'ai jô a durmi.

Lisa â daidé dassënn te ciasadafüch y te stüa y spo se n'era ince jüda te süa ciamenâ.

Sanbëgn, can che ara è sora, spo se fajô la storia döt atramenter. Vigni parora dla Sefl i pesâ adoss sciöche na gran pera y plü che ara punsâ dô y plü pesocia ch'ara gnô. Coi edli daverç te so let y tl scûr dla nöt se damanâra: «El propi vëi, che Berto m' l'ess fata insciö? Da che l'essera pa aldì chë stlafa?... Al é tan dî, ch'an n'alfa plü nia de vël! Ciudi ne se lascel pa nia adintene? El propi vëi?...»

Tres danü se fajôra chëstes domandes y pitâ tratan adascusc tl plumac, cina che ara s'ê indurmendida sôla doman.

Da doman l'â süa uma lasciada durmi codí y can che Lisa è lovada, cunesciô düc che ara â pité. Mo de té dis dô la segra él pa bëgn gonót pro de té jënt jona de té lönes y de té möies che roda y purchël n'à degügn dër damané dô y an jô vignun pro so laur.

Inè Lisa jô cun i atri dô l' laur, mo ara portâ n pëis ados, che i pesâ tan dassënn y n ficiun tl cör, che i fajô tan mé y impò messâra döt se tignì y porté instëssa, zënza se lascé daidé da d'atri.

N pëis che dui porta, é mâ l' mez tan pesoch y na ligrëza ch'an pô partì, vëgn èiamó n iade tan grana.

★ ★ ★

L'inver è danman cun la bela festa da Nadé. La nëi curí les munts, i bosc, i prà, les ciases y döt l' païsc. Jënt se fajô les scincundes in vëia de Nadé da sëra te stüa buna çialda dan la cripele y l' lëgn da Nadé.

Düc chi che pudô n pic püch, stô a ciasa te familia pur jì spo deburiada a Maduines y ala gran festa tla dlilia dl païsc.

Sciöche vign'ann, insciö êl inè in chël ann gragn y dici plëgns de ligrëza de Nadé; almanco se mostrâi insciö deforaia.

Dai edli di mituns pudôn veramënter udëi la dërta ligrëza, nia ajiada da ambries de val' sort, mo sinziera y nëta sciöche i lèc de munt.

Lisa sinti bëgn inè la dërta y gran ligrëza da Nadé, mo ara è moscedada da l'ante dla crusc pur so Berto, che ara n'ë nia buna da lascé desfanté ia da sù pinsiérs.

Bele in Nadé domisdé y spo döt l' dé de San Stefo ruvâl adalerch furesti y implî fora i hotels, les ustaries y tan d'autres ciases dl païsc y dla valada.

In Nadé urôra sté a ciasa Lisa, mo in San Stefo èra bele adora jüda indô a survì te chël post, olà che ara è stada denant.

In San Salvester da sëra êl ruvé adalerch n gran gröm de jënt, furesti, da d'atri païsc y inè da San Vi.

L' laur è sté gran cina ite pur la nöt y les cõghes è cunténtes, sc'ares pudô finalmënter fa vëies, mo da jì a durmi n'ël sanbëgn degun baié. L' sciüschiüre dlunch fora pur chi locâi è tan gran,

ch'al foss oramai sté bun da descedé moré.

L' personal de ciadasafuch è gnü ite te stüa y s'ê senté jö pro la mësa arjignada ca pur i familiars y l' personal.

Al è na bela usanza de chël ustì, ch'al reservâ dagnora n post pur chi de familia y pro chi de familia aratâl inè la survidù.

Olà ch'al s'abina adöm tröpa jënt, chël pôn osservé, él gonót inè zingaindres cun sù mituns che ô vëne zaindli o d'ater patüc, o inè mâ petlé.

Ara n'â duré dî, ch'al n'ë inè ailò da chë mësa döes, na vedla y na jona. Degügn n'urô cis i mëte averda. Plü co ales zingaindres êl jënt che â l'edl sön chë picia jënt dér jona che balâ sciöche tizes, les mitans mä cënt iadi plü defüga co i mituns. Sura i vint agn n'udòn plü püç, la maiù pert nanter i catordesc y i dejedot.

«Ciara madër», dijô chë mëda Tecla, che è bele plü de chinesc agn ailò sciöche éra pur düc i laurs, «ciara madër, sciöche ara va pro aldédaincö, blot mä plü mitans y mituns da scora prësc, che va al bal... y sciöch'ai sà! Laota che nos ên jogn, ne s'essun nia infidé cun dejedot agn t'ustaria, che an s'ess sciuré fora y i fossun gnüs sbaufà y scraià fora pur döta la vita; mangora sëgn él n dërt jonn o na dërta jona che ne pô apëna plü s'infidé ten sôl da bal... mo sciöche l' monn vëgn pa! Co à pa chësta da jì inant?»

L' pröm cogo ciarâ mä danjö y minâ cun sùa usc bassa: «Fa ne pôn nia. Ar'é insciö. Te ne pôs mine i copé, scenò poste èiamó ruvé te bries».

Sön tan na bela êl bëgn düc che messâ s' la rì. Mo sëgn â inè chères döes zingaindres metü man d'alzé la usc. Ares è pö inè vëres ailò y pur-çudi éres pa inè gnüdes adalerch, ater co pur se davagné val'.

Zaindli y de vigni sort de scatures mostrâres ca y ciarâ ca cun dui edli,

che chères éres dô mësa â metü man da se tuméi.

Nosta jënt se tém dai zingaintri, no tan i ëi, mo dessigü les éres y sanbëgn i mituns. Al gnô y vëgn cunté, che ares é bunes da aodé l' mal.

Cun l' patúc che ares urô vëne, ne ruvâres pa lunc, purchël la porvâres cun mëte sö les chertes. Chères éres dailô n'en urô savëi nia y Tecla dijô: «Pu no, no, an ne pô mine se lascé mëte sö les chertes. Chël é pô falé».

Sön chëra se lasciâ inçé indô aldi l' pròm cogo dô che al se n'â tut na bela gran boçia de chël bun: «Ah, pu, Tecla, ch'él pa che crëi a chëstes zingaindres. Ares ô mefo inçé vire. Pur na matada sö o jö, ci saràl pa?»

Lisa minâ spo: «De chi che tégñ sön crëtes n'ai udü plü gonót. I n'en cunësci cinamai de chi che mëss vigni dé avëi so horoscop. I savëis bëgn che l' horoscop é l' lingaz di planèc.»

Les döes zingaindres gnô tres plü stufoses cun sües chertes, mo chi ëi y chères éres ne i metô nia cis averda.

Lisa dijô inant: «Al me vëgn mefo inmëent, che jënt che ne crëi nia o crëi püch a ci che ai dess crëi, chi tégñ mefo sön crëtes.»

Zënza che Lisa se n'ess dér anadé deperpo che ara baiâ, ti â chë vedla zingaindra destenü fora les chertes sön mësa, ti ciarâ fit ti edli y dijô:

«*Tla vita de vignun
él bel y inçé burt.*

*Al é pô sciöche t'urt,
al crësc de stlet y d' bun.*

*Spinac él inc' pur te,
che crësc sëgn sön to tru.
Les chertes tlò à nù!
Mo döt dess se mudé».*

Sëgn él l' gran cogo che tol na monëda fora de gofa y ti la dà ia a chë zingaindra dl raiml y disc cun gran usc, ch'ara se sperd mâ: «Ah, pu, chësc vël pur düè. Val' de té sái inçé iö da dì danfora a jënt... y sëgn asté da t'un trà, zingaindra, zënza sunsi sforzé de t'alzé fora di pîsc».

Dit chësc, ti ciarel tan burt a chë coscera, che ara s' l tém y s'un va.

Mo Lisa messâ impò punsé dô a chères parores, scebëgn che ara dijô instëssa, che ara ne cherdô nia al mëte sö les chertes o al lì les mans. Les parores i è impò zacó a cör y ara punsâ ciamó dô te let y inçé l'ater dé.

☆ ☆ ☆

Insciö passâl indô ia la sajun da d'invêr, che durâ vign'ann plü dî y ara tacâ oramai adöm da dezember incina a mez aurì. Apëna che i furesti s'un jô, spo gnôl indô metü man da frabiché, da trà jö y fa sö danü.

Vign'ann chersciô l' laur y l' numer di furesti y an dijô: «A udëi tan dî che chësta va insciö inant; a udëi, tan dî che ares döra les vaçes grasses. Dagnora n'l pa segra por la medema dlijia».

L' vire gnô bun te vigni ciasa y an ne savô prësc nia plü da sparagné.

Val' porsona impü ti agn ciügnâ l' cé y minâ: «Ci mai suzedel, sc'al à da gnì na crise? Chësta jënt jona é ausada da davagné somes spaventoses y da n'en sciuré fora ciamó de maiüs. Y sc'al n'é pa n bel dé nia plü laur? Spo pa? Y an é pa impò ausà da vire da gran sciori... spo ne saràn nia plü sigüsc. Spo metaràn pa mefo man d'arobé y da copé.»

Da l'atra pert aldîn la jënt jona: «Ah, no, no, ara jarà tres insciö inant y nia plü indô».

Crëi i urôn bëgn de plü a chi dai ciavéis grisc.

Berba Tone, un che ê sté trôp pur l' monn, dijô gonót a jënt: «Vigni generaziun mëss sté fora na crise o döes y insciö ne i restaràra pa gnanca sparanada a chisc da incö.»

Berba Tone liô inçé trôp y savô insciö da cunté cosses interessantes. Inçé jënt jona se fajô datrai purmez, can che al ê senté pro chë mësa te chël piz ia dal Cerf y üna na cossa me recordi tres ciamó. Al ê n iade l' discurs sôla gran evoluziun tl'Europa dô les döes gran veres. Berba Tone scutâ madér

pro ai atri, spo dijôl, sciöche n profet: «Nos ch'i sun chersciüs sö te döes gran meseries, nos un indô frabiché sö l'Europa. Chësta generaziun jona, che crësc sö tla plü gran abundanza, chësta desfajarà ci che nos un fat, spo gnarâl indô na generaziun che pô mët man danü».

Pro chë mësa êl gnü chit y inultima messâ düt i dé dërt.

Tröc mëisc n'an plü aldì nia de Vijo de Trates. Na pert dijô ch'al ê jü a pè a Roma, d'atri indô ch'al foss mort invalgô sön sü iadi ch'al fajô tan su dagnora. La maiù pert ne l'â nia mancia, ciudi ch'ai ne l'adorâ nia. Mo Lisa l'ess adoré sëgn plü co mai y ara ne savô, olà jì a l' chirî. Plü co zënza la udôn sora incérch y mâ dainré n iade cun Tobia, l' maester di schî y chësc mefo sc'al ê invalgô val' festa. N iade o l'ater ruvâ Tobia ince sö dal Tescêre a vila y no mâ pur jì a vila, mo de plü pur Lisa, che i ess bëgn tan plajü. Y sëgn ch'an n'aldî plü nia de Berto, i stôl ciámó plü dô.

Lisa ê sigü dagnora dër valënta impara, mo nia de plü. Cina ch'al ê n fi de speranza che la liâ cun Berto, n'urôra nia l' rumpe, mo l' rinforzé, olà che ara gnô pro.

Lönesc de Pasca êl indô gnü y döta la jënt jona jô a se deverti. Madér Lisa n'è in chël dé nia nanter i atri. Dô marëna se n'era madér stada y an l'ess udüda jon bel plan, dô chël tru sö contra chël pré da munt, olà che ara ê stada adöm cun Berto dan dui agn. Sü pinsiers ê pro Berto y tres danü se dijôra: «Ciudi messâra pa jì inscio?» Ara â tan la ria löna in chël dé, che al ne i gnô nia val' d'ater inmënt.

Insciö êra ruvada sö te chël pré y al ê plü bel tarëgn co laota. Indô s'era sentada sön chël pice banch in ur' de tru. Indô ciarâra dalunc, sura les muts fora, sciöche ara messas ailò jì a chirî valgûgn.

Pro düt i pinsiers a Berto, s'essera madér ciámó auguré Vijo de Trates

ailò. Al ê mëisc ch'al n'è plü da udëi, no d'aldì. Vijo foss sté bun d' la cunsulé y dadalt dijôra: «Sce Vijo de Trates foss chilò, savessel da me dì val'». Y spo i gnôl n gran pité y ara lasciâ rogore les legremes, ciudi che ara minâ d'ester sora y che degûgn l'aldiss, zënza s'essera pô dodé.

Mo atira aldîra ciarpodan ia dô vëra. Feter spurdüda s'ójera y che êl pa che gnô dô chël tru de munt jö? Degun ater co Vijo de Trates. Ara se terj ia les legremes, lê sö y ciara... ciara fit. «El n spirito o él realté», se punsâra.

Tratan ê Vijo ruvë daimprò y Lisa i salta incér l' col sciöche ara fajô da picera cun so pere. Vijo lascia mâ fa im-pröma, spo se destachel y dij: «Lisa, se sentun mâ n pü sön chësc banch. I arati ch'i un trami dui dër tröp da se cunté».

Trami dui se sënti y Lisa i ciara fit a Vijo y disc: «Mo, al é propri vëi, che can ch'an cherda valgûgn, spo vëgni. Mefo dër indant m'ài tan dejidré de s'udëi».

Vijo: «I à aldì, i à aldì, ci che t'as dit indant ch'i gnô casöjö.»

Lisa â sëgn tan tröp da damané y ara dijô: «Berba Vijo, olà gnëis pa incö adalerch? Se recordëis ciámó? Dan dui agn sciöche sëgn circa gnôs ince casöjö... mo olà sëis pa sté tan dì, che an ne s'udô nia plü? Jënt minâ ci-namai, ch'i ne gnisses nia plü y an cuntâ, ch'i fosses mort invalgô tl furesto. Iô s'â bëgn mancia. I m'infidi mâ da me cunfidé cun os, sëgn che Berto n'è nia chilò.»

Vijo mët na iama sura l'atra y zënza i ciaré a Lisa dijel: «Lisa, i n'â nia ion sce döt l' païsc vëgn a savëi, olà ch'i sun sté chisc valgûgn mëisc passâ. A te t' l diji, ciudi ch'i sà che t'es buna da scuté.

Incö vëgni na ota sura munt ca, bel avisa sciöch'in chël dé dan dui agn, catö, mo sön munt êl incö cotan manco nëi y an udô bele de bì ciüf de

munt. Vëigheste i me n'à metü val-gügn söl ciapel».

Spo fesc Vijo cotan de pausa. Lisa i ciara madér, mo ne s'infida da di nia.

Mo al é bëgn Vijo che cunta inant: «Sàste spo, Lisa, olà ch'i sun sté? Che jënt m'ais pa albü tan mancia, chël arati de no».

Lisa disc debota: «berba Vijo, iö bëgn, iö s'â dér mancia».

«Bëgn, bëgn, Lisa», va Vijo inant cun so cunté, «tö bëgn tö y chël ài dér ion. Olà ch'i sun sté? Fora ti païsc tudësc a ciafè nosta jënt».

Lisa vëgn döt veroja y damana debota: «Eis ince udü Berto?»

Vijo: «Oh, mâ plan, Lisa! Mâ nia na té büsia! Mâ dö bel plan, ingrë, ingrë sciöch'al é sté. I rovun pa bëgn pro döt».

Vijo n'à nia na té prescia y al mëss l'arjigné pro, ch'ara ne se sperdi no massa la püra Lisa.

Vijo è rodé tröp pur l' monn y â imparé da cunësce dér tröpa jënt y al ê gnü lassura, che i ladins à tröpes de bunes cualités... mo mâ nia se dé tan de aries... gonót porti pa ega sön döes sciabiles y chël n'é pa nët nia val' de dërt... sài pa da te dé papes duces, mo daite él pa l' tosser... gonót te bai pa bun pur se n'aprofité... gonót ài pa manëces beles morjeles, mo daite él pa les grifes y chël é pa val' dér da tumëi... y tan gonót àldun pa da d'atri che i ladins n'é nia cis de parora y chël n'é dl döt nia val' de dërt y de bel.

Vijo stô madér n pez alalungia col cé danjö, tan che Lisa gnô prësc grama cun chël berba.

Tan êl rodé pur l' monn, che al cunesciô bëgn i ladins, mo al cunesciô ince dér bëgn i atrì. Punsé se punsâl deperpo: «Oh, mâ plan, Lisa, Berto n'é pa degun sant».

T'en iade alzel l' cé y dij: «I vëgni vedl. Purdoneme, Lisa, i â sëgn i pin-siers t'en n'ater post. Mo i t'la cunti

inant. I sun rodé chisc ultimi mëisc fora pur i païsc tudësc, sciöche i t' l'à bele dit. Spo sunsi jü a ciafè nüsc compaejagn. Ai â ion.»

Lisa: «Mo ch'i s'infidâs mâ, insciö su de jì tan lunc y s'un capì fora tles gran citê?»

Vijo: «Ah pu, chël sarà pa val'. Ci oressi pa ince tan fa cun n té strefl de vedl? Na séra s'unse abinà düc chi che laurâ pro döes o trëi firmes ailò dlungia. Mâ un n'en manciâl y chël ê Ber-to.»

Lisa metô averda a vigni parora y a vigni movimënt de Vijo de Trates, che cuntâ inant: «Valgëgn mëisc é ince Berto sté pro na firma de costruziuns ailò te cité, mo dea che ara ne i scusânia, àl baraté post y é jü cun cater o cinch d'atri a fa taies te n té gran bosch zirca trënta chilometri dainciàrà dala cité. Abité abitâl pro n gran paur ailò dlungia y ara i jô bun. Sanbëgn che Berto n'é nia ausé da fa l' manual, mo pro l' laur de bosch êl plü da cia-sa.

Üna dles fies dl patrun i menâ vigni dé söl laur y jô da séra indô a i tó».

Vijo fesc indô na pausa. T'en iade ciarel ia da Lisa, che â metü man da pité.

«Lisa», damanel «cìudi piteste pa?»

Dlun pitân dijera: «Spo sarâl sté chë jona, che s' l'à baié sö y al ti arà schinché l'amur a chëra y m'à insciö desmentié me. Al é bele tan dî che al ne scrî plü na parora... sëgn capësci döt cant... sëgn sài bëgn sciöche ara sta da... sëgn sài pö ci ch'i à da fa».

Lisa è pur lové sö y s'un jì, mo Vijo la tégñ indô y la fesc senté jö.

«Sëgn staste na ota chilô» dijel cun la usc plü sterscia, «i ne t'à cunté apëna l' mez. te mëss aldi döt, spo pôra ciarel fora atramënter».

Lisa se sënta jö, mo ara n'é nia plü cun dötes les orëdles pro la cunteja.

Vijo cunta inant: «Iö diji pu mâ ci che chi atrì sü cumpagns m'à cunté a me. Sce vëi mënt, spo mënti ince iö.

Berto s'è veramënter inamoré te chë jona, mo sü compagns me dijô un indô l'ater, che ai n'è mai jüs invalgò susc. Dagnora êl un de vëi o un de familia impara y spo la familia, olà che ai abitâ, ê na dërta familia... insciö éra mefo jüda inant».

Lisa è tan desturbada, che ara è mâmmez cun i pinsiers laprò y insciö se suraldfira cosses dër impurtantes y Vijo pudô cunté inant, sciöche al baiass an parëi.

«Sanbëgn che düc cunesciô che ai s'urô bun... y spo él gñü l' gran mudament, dan zirca trëi mëisc».

Sëgn ójera debota l' cé Lisa, sciöche ara foss descedada, o na öspa i ess peté l'ajëi. Al i gnô inmënt che l' cör i stess chit da n momënt a l'ater y ch'äl messass se rumpì.

Vijo â capì la situazion y al i ciara fit y conta bel plan, plan inant: «Lisa, sëgn mëste spizuré les orëdles y bel scuté pro. Na séra, che chë jona ê jüda a té chi lauranè te bosch cun so auto, ti él roflé ados n té gran auto dla giara. La jona menâ l'auto y é atira stada morta. Berto è senté dlungia y é gñü ferì dassënn. Ai atri dui ne falâl oramai nia. Cun val' sberiades al müs y ai brac ti ési sciampâ a chë gran desgrazia, che pudô ciámó jì fora cotan plü mal.»

Vijo fesc na pausa y tl chít dla pauza èle sciöche an aldiss gracian rames tl bosch dessura. Lisa y Vijo ciarâ bëgn tan sö, mo al n'è nia da udëi.

Spo conta Vijo inant: «Sëgn me damanarâste, Lisa, sciöche ara sta cun Berto. Berto s'â rot valgûn costëis, l'ôs dla sciabla dërta y s'â ciámó feri cotan n jenëdl. Dui mëisc él sté te spitol, spo àl pudû gñi fora, mo da lauré êl ciámó massa debl. Dô ch'äl è fora de spitol, l'ài urté y à baié impara y al m'â dit, che al lasciâ da lauré corafora.»

Te chël àldun cotan de grac tl bosch dessura y trami dui ciara sòpert, mo al n'è ciámó nia da udëi.

Vijo lê debota sö, tol söes tlaucures y dij in prescia: «I à gran ora da jì. Adio, Lisa, l'ater n n'ater iade», y dlun se scassàn val döt debota jö pur l' pré.

Lisa è mâm feter döt spurdüda. Ora i ciara dô, cina ch'äl è da udëi. Spo éra ailò sura pinsier. Ara ne savô, co s'un té. Al i gnô inmënt che ara foss imbrunciada sura sön chël banch o che ara ess albù na vijjun de Vijo de Trates, Sciöch'äl è cumpari, se n'él ince indô sté y indô êl resté na saù àntia de so cristian Berto de Costes. Al i vëgn da pité tan dassënn y dadalt, che an ess pudû l'aldì lunc fora pur chi bosc. I ciüf de munt, les erbes, i légns de chël bosch, sc'ai ess pudû ciaré cun edli y aldi cun urëdles de jënt, ess messé s'la mené picé.

El ince jënt che aldi? N'él mâm un o n'él de plü?

Ten iade n'él un ailò dlungia Lisa, senté sön chël banch, che i mët i brac y les mans incér les sciablos a Lisa y alza sö l' cé y la baja sôla frunt.

Lisa se descëda, sciöche dô na gran operaziun, i gnôl inmënt, dôur sö dui de té gran edli y vëiga... so Berto... veramënter so Berto... sciöche ara l'â udü l'ultimo iade, magari impü plü dala ria cira.

Ara i ciara a so Berto... a degun spírito, mo a so cristian Berto.

Ara ne durâ dî, che al è ince dailò Vijo de Trates, che se sentâ jö dlungia, da l'atra pert.

Vijo de Trates messâ ester ala pert. Al messâ jì danfora a arjigné ca l' tru dl dër amur. L' laur y l' significat de súa vita èle de porté l' bëgn a jënt y de vari ferides.

L' discurs de chi trëi... y plü tert mâmplü de chi dui, él vignun che pô s'imaginé.

☆ ☆ ☆

L' dé dla noza ne pudôl sanbëgn mancé Vijo de Trates.

Pro past êl senté defrunt ai nüç y dô ch'al ê gnü la próma derzada, cunesciôn ch'al n'ê nia plü dér bun de détria, cîna che zacai â tlocuré te n gote y dijô: «Sëgn Vijo, lê mâ sö y lascete aldi. Dì mâ fora ci che te sta sôl stome».

Chësc momënt aspetâl ciamó Vijo. Al tossî só n pü y spo àl fat n bel discurs da noza. Chësta ocajiun urôl n iade adoré pur di sua minunga sön valgunes usanzes d'aldédaincö.

Dô ch'al â auguré döt l' bun ai nüç pur l' dé dla noza y pur döta la vita, dô ch'al â spo n pü recordé val' toc dla vita di nüç, sanbëgn mâ i bi - y deperpo i dôl dl'edl a Berto - àl spo desegné in cûrt y cun sües parores, che tocà dessigü la scëiba, la mentalité nöia d'aldédaincö, zënza se mête na fëia dan la boëcia.

«Zacan», dijôl, «bastâl da se toché la man y vigni marçè valò. Aldédaincö n'él plü degun scrit y gnanca plü la fotografia che vël.

Zacan i metôn sö val' a l'autorité, aldédaincö pêle, che l'ü capësces de plü co la iarina.

Zacan ân ligrëza da costruì y da fa sö, sëgn mëtun man d'avëi ligrëza da trà jö y da desfâ.

Zacan baiân püch d'amur, mo an l' mantignî na vita alalungia, aldédaincö ne vëgnel plü feter fat nia co baié y cianté d'amur, mo mantignì vëgnel mâ plü na nöt o döes.

Zacan êl i jogn che jô a mitans, sëgn él les mitans che va a mituns.

Zacan fajôn l' brau cun na bela iesta, cun n bel vistimënt, aldédaincö fejun l' brau y l' capaze cun la pel, mo chëra él bëgn vignun che à.

Zacan êl i «Gragn» che païâ les cûtes y i pici savô da sparagné, aldédaincö él i pici che paia les cûtes y i «gragn» che sà da sparagné.

Zacan savôn da desfarenié na festa o na domënia da n dé da laur y chël udòn al vistimënt. Al vistimënt ures sun dì, ch'an savess mâ plü da desfa-

rienzié i dis da bal y da noza da düc i atri dis».

Insciö â Vijo n iade pudü se lascé fora y la maiù pert de chi da past s'la riô dassënn y batô les mans.

Chi plü vedli dijô: «Rajun àl bëgn chël Vijo», y chi jogn minâ: «I sun pa bëgn ince nos jënt».

L'amur, sc'al é gran y sinzier y dërt, purdona döt y laa jö l' scich, che ess pudü l'ajié.

*l'amur ascognü
al verd sciöche n fü.*

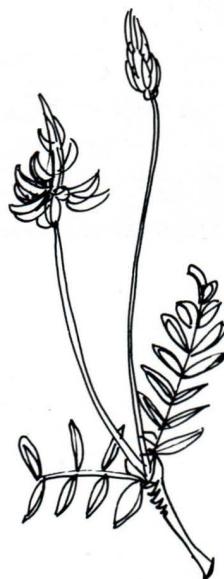
Plü dî che n dër amur mëss renunzié ala realisaziun y plü gran y sterch ch'al vëgn.

Berto â lauré ci ch'al é sté bun lafora ti païsc tudësc y spezialmënter s'âl metü adöm na bela soma col laur de bosch, che al à suratut.

Insciö pudôl mête man na vita nöia, nia plü su, mo deburiada cun Lisa.

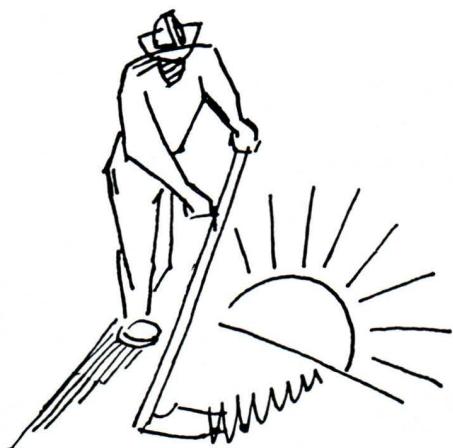
Vijo de Trates â stlüt so discurs da noza cun chëstes parores: «Berto, tan lunc urôste jì a chirì la furtüna, y ara ê tan dlungia tru».

M.A.

Čiasa da Miscì da Lungiarü
cun la ciamena dla blaa a man dërt dla porta.

U'ISÉ.

Regules dl tëmp

JÜGN

Jügn bun cialt y luminùs,
vëgn cun erba assà y flûs.
Al é bun pur tiers y ès
y düc é inscio acontëntê.

☆ ☆ ☆

De jügn dessel inçe jì l' vënt,
al porta blaa ala jënt.

☆ ☆ ☆

Cialt da S. Pire cina S. Laurënz
é n bun sëgn pur n invêr frëit y da nëi.

JULI

De iuli dessel ester bel, al é vëi,
mo al mëss pa inçe datrai plovëi.

☆ ☆ ☆

Ci che iuli n' é nia bun da scialdé,
ne sarà agost mai bun da praté.

☆ ☆ ☆

Ci che iuli y agost
n'é nia bugn da praté,
ne fesc mai setember, chël mësst'araté.

Sc'al plöi in Santa Maria Maddalena,
spo plöiel surices.

Plöia l' dé dla Vigitaziun (2.7.),
pur caranta dis l' medemo un.

AGOST

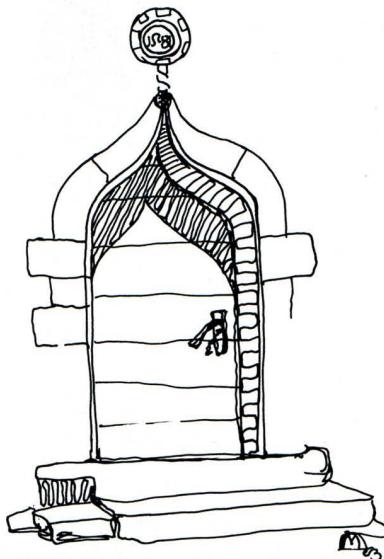
Mët man l'agost dër cialt,
l'invêr sarà blanch y frëit.

Sce l'mëis mët man da tëmpie y toné,
inisciö cina la fin an pô s' l'aspeté.

Da San Laurënz bel tëmp y tlér,
tröc frùc al porta y chël é dërt.

Ponta de cianò de na casa
da S. Martin.

Nosc santinom

Tl calënder ladin da chësta ota àn por-vè da mête ite i sanç a childò encerçh dér püch conesciüs, che à da ciarè dles creatöres a vëi sorandades tl bato. Ci ligreza à pa i mituns y la gran jënt, sce ai ciafa tl calënder l' dè de so santinom: ch' ai tégny chësc dè con festa!

Sc' an ciara dô ti libri dl bato y te chi di comuns de nostra valada, ürtun inoms dal döt püch cunesciüs: inoms de döt val' d' ater co de sanç o beaç. I geniturs alda en inom che i sona bun y spo i l' lasci mête a na süa creatöra, sënsa savëi gonot sce chël tale è en sant o no. Mâ ch' ai damane i famëis dles animes de sü païsc chisc proará da i daidè.

La dlijia scrí dant che i prôi des ciarè da i dì «inoms cristiagn» a chi ch' ai battièia. Inom cristian ò bëgn feter dessigü dì: l' inom de zacai ch' è gnüs declarà sanç o beaç.

Tan de iadi à pa na creatöra la de-sgrazia da ciafè tl bato l' inom de val' cossa o finamai te val tier. Y a tiers i dan inoms de sanç: punsede al inom de val' cian, de val ciaval, de val vacia o de val vicel. Sce zacai mina d' i mëssëi mête scioche pröm inom l' inom nia den sant an viadù, metéi l' secundo inom chël d' un sant a che creatöra: déi dant chël secundo inom spo almanco por l' bato y por i libri de calonia. Tanç à pa plü inoms! I fis y les fies dles ciases ri resc ciafa feter dagnora en gröm de inoms, inçè chnesc!

A ci moda èle pa datrai tan rî da ciafè sö l' dè de so santinom ti calëndri?

Val sanç o beaç vëgn ma venerà te val stati o te val' païsc. Chi stati, chi païsc porta pa bën chi sanç vëi. En S. Alain (14.10.) vësco dla Francia ciafarà ti calëndri franceji. Na S. Rosalia

(4.9.) ciafarà ti calëndri dla bassa Talia.

Dô l' secundo Conzil dl Vaticano an metü man a lascè fora ti calëndri dla dlijia inoms de sanç, plü da dì dér conesciüs, mo che è empò dessigü viç: an n' à metü de nüs laprò. I punsun a na S. Apollonia (9.2.), an S. Carlo Lwanga (3.6.).

Tröc sanç porta tl stato olà che ai è magari stà o vëgn dér venerà en inom desfarënt dal ausè. Tla Russia i dijuin a S. Anastasia (25.12.) Natascia, a S. Alessandra (?) (3.5.) Sciascia, a S. Sofia (15.5.) Sonia.

Gonót è dui inoms lià adöm y ciafun en S. Giancarlo = Giovanni y Carlo, Karlheinz (Carlo y Heinz = Heinrich), Annelies = Anna y Elisabeta, Marisol = Maria Salome (16.1.).

Datrai vëgn l' inom acorçè, trat adöm scioche Karin, Katja por Catrina (29.4. o 25.11.), Inge por Ingeborg (4.7.), Anja por Anna (26.7.), Fredy por Alfred, Gottfried o Manfred. Ne baiun nia dl bel y püre inom de S. Maria! Ponsun mo: sce an gniss con chëstes espresciuns tles litanies da Loretto: S. Mia, Bia, Mizzi, Marion, Moidl ezt.

Gonót vëgnel sö en inom nü dea che an l' à trat adöm o dit mal fina che la creatöra è ciàmò picèra, y nen è nia buna dal pronunzié dërt. Ensciö: Dolo por Isidoro (4.4. o 15.5.), Romy por Rosmarie (23.7.).

Degügn ne se n' ài a mal, sc' i scrí inçè chësc: i à porvè a studiè dô te tröc libri inoms de sanç. I nen à nia albü la fortüna de ciafè enzai danter i inoms di sanç o beaç: na Gioia, na Luna, na Cindi, na Pamela, en o na Devis. Sce os ëis la fortüna, prëi bel, lasceme al savëi.

Dèi inoms ladins a üsc mituns, ài lit

enzai. Cai è pa inoms ladins? Minè saràle: inoms che vëgn dant dërgonot te nostra valada. Inoms de ladins declarà sanç o beacè essun zënza mā cina ciamò un Ojöp Freinademetz. Tan de

mituns porta pa chësc inom te nostra valada?...

Venerun nüsc santinoms. Ëi pò y ëi ò se daidè.

M.G.

La familia Pupp dl'Usti d'Antermëia l'1951 y l'chor de dlijia d'Antermëia.

I proi dla Val Badia

Les valades ladines de Marou-Badia, Fodom, Fascia y Gardena i à dè der tröc proi, pruaderi y monies a Chelbeldi dan da döt dal 1700 encà. Plü da dí: dala converjiun de nostra valada al cristianejimo set, ot o nü cënt agn dô Cristo saràle sogü inèe sté en iade o l'

ater en primiziant tla val Badia: ché y olà ne sán nia. Laota scriôn sö püch y tröch scriç vedli è inèe jüs a perde.

L' ann 1320 vëgn nominé en zerto Albert da La Plì scioche prou: l' mediejo plü vedl che baia de un de nüsc proi.

A chilò encerch è stà i agn con m-series da spavënt granes de proi ti secoli 15, 16 y 17. I eretizi protestanti laurâ burt, la jënt tomâ jó dla fede. Der gonot à i faméis dles animes te nüsc païsc la gaujia, dea che vëi enstësc è proi sciampà fora de val' convënt, ne sàvöi gonot nianca l' Paternoster ne; al comanâ proi te nostes còres, che ne savô nianca de se li l brevier no, che se dô jó püch o tröp con ères ezetera. Te de té situaziuns ne podôle nia sauri gnì trat sö proi. Nosc Signur jüta fora mans plënes de somènza, de vocaziuns da prou y religiojes: él à fat laota y l' fej inèce aldedaincö. Mo sce l' terac fala, mëss chëstes cherdades o vocaziuns gnì pestades sot, sofiè y seciè: chësc – san bëgn! – spo can che ara fala coi patenostri.

Sot al vësco prinzipie da Porsenù Casper Nazio Künigl (1703 - 1747) àle metü man a sofle en n' atra aria te nostra diozesà y te nostes teres dl Tirol. En gröm de proi à metü man a rodè jó la diozesà da Porsenù por caranta agn alalungia: te vignë païsc gnôle tignì les misciuns y la jënt se modâ dassën. Canche düc i païsc è rovà, metoi endô man da nü... y spo endô. Laota àn metü man ai di «Tirol sant» a nostes teres. Spo ci gröm de dlijies che an à fat sö encerch y capeles y anteriöi (ciuc). La maiù pert di Crisc encerch trus encerch, ti bosc, ti prà àn laota metü man a mete sö. La vita religioja à laota metü man a florì! Ci entujiasmo che la jënt mostrà por so Beldì!

Da laota encà à les mësses noeles metü man a gnì tres plü cunesciodes y celebrates te nostra valada. Dô ches misciuns à i païsc ladins metü man a ciafè proi ladins, proi de nostes teres.

Enjö capiunse sègn plü sauri che la Val de Marou y de Badia à ciafè nia manco co 109 proi dal 1700 al 1800. I bëgn 141 dal 1800 al 1900. L numer di pruederi y dles monies de convënt gnô inèce tres plü gran.

Ara è jöda tan ennant con les vocaziuns o cherdadés da prou che i maroi y badioç se fajò de morveïa, canche al ê endô 'n ann o l' ater sénza na mëssa noela: döt cäsc se recordunse pö nos enstesc.

Un albü agn olà che al è inèce stè set mësses noeles te nostra valada (1803); olà che al n è stè trëi tl medemo ann y tl medemo païsc, dös plü gonot. L' ultimo iade à albü cästa grazia y fortuna l' païsc da La Val l' 1981. Can gnarà mo endô de té agn?

Tröc se damana, porciòdi che al vëgn tan püè proi dôca ti agn da sègn. Nia sauri respogne. I témbs tan... (massa) bugin? L' materialismo? Les gröm de possibiltés de se cherì en bunt, na profesciun che pôrta plü scioldi? La pôra de se liè a val' de bun y de dërt por döta süa vita? La pecügna di mituns tles families? La pôra a na vita empü stlüta fora dai atri? L' pensier dl zelibat: de ne podëi nia mete sö familia? Al pô ester. Iö sun dla minunga, che i proi vëgn a mancè, dea che nostes families ne prëia nia plü o prëiamassa püch: che ares tégna massa püch santa la domënia y la festa.

Gejù, l' pròm y gran Prou y Fi de Dî s' à pö metü i mitli tla man, mitli che se porta proi nüs. Val' damì en éle nia co la oraziun fata scioch' al alda por i proi y dô proi. Vël baiâ dles cherdades, dles vocaziuns a prou canche al comanâ da periè por y dô proi. «I ciamp madüs è gragn, i lauranti è püç. Periede l' Patrun de chisc ciamp, che al mëni lauranti te süa vigna» (ai lauré ite). Periede de plü os enstesc! Periede de plü te ostes families. Periede de plü te ostes dlijies y con plü fede dant a Christ Signur enstës. I periu y i ciasfarun chi proi che adorun!

De chisc 375 proi è stà 241 proi «diozejagn» (= Weltpriester = secolari) y 133 proi de convënt (= Orden-Kongregationspriester = religiosi) confr. la tabela! Al foss bel da podëi portè düc i

Ann dla consacraziun de nüsc proi, nasciüs a batià t' un di 12 païsc de nostra valada

	LA PLI	AL PLAN	RINA	ANTERMËIA	LONGIARÜ	SAN MARTIN	LA VAL	BADIA	LA ILA	SAN ČIASCIAN	CORVARA	COLFOSCH	
1000 - 1500	3					1					4		
1501 - 1600	1												1
1601 - 1700	11		1			3	2	1	5	2			25
1701 - 1800	30		1	1	5	14	17	8	16	5	12	109	
1801 - 1900	27	1	8	1	10	13	25	18	6	16	9	7	141
1901 - 1981	14	5	4	5	11	6	16	16	7	7	1	2	94
tot.	86	6	14	6	22	24	59	53	22	44	17	21	374
Agostinieri da Naistift:	3		1		1	4	1	1		3		1	15
Beneditineri:			1				2	2		1			6
Capezineri:	16		2		1	1	8	9	4	3	3	4	51
Cartaiseri:								1	1				2
Comboniagn da Milland:					2		1	1		1			6
Domenicaneri:						1							1
Daiçordneri:	1												1
Eucarestineri:										1			1
Franzescaneri:	9		3		1	1	4	1					19
Mill-Huller													
S. Ojöp / Porsenù:		1		1			2		2	2			8
Minoric:			1										1
Premonstrat:	1						1						2
S.J. = Jesuiè:		1					3	1		3			8
Salesianeri:	2				1		3			1			6
Serviè:	1					1			2			1	4
Steyleri:													2
tot.	33	3	8	1	6	8	25	17	7	16	3	6	133

ennoms de chisc consacrà, ci che ai è stà, olà y ci che ai à laurè, les èiases da olà che ai gnô alerch: al gniss pa fora en liber gros.

Proi dla Val Badia ch' è encö en vita n'ele 53.-7. Di defonti an podü ciafè fora che 95 è morè o gnüs sopolis te na cortina de nosta valada; 199 defora decà; 80 ne sànnia. L' plü dalunè è morc: signor Franz Morlang l' 1875 a Lima y P. Bernardin Moling capez. da La Val l' 1930 tl Brasile (America de sot). Spo l' beat Ojöp Freinademetz de Badia l' 1908 tl' Asia; y l' P. Flavian Trebo capez. da La Plì l' 1893 tla Bulgaria. Dùc i atri à lascè cösc monn o plü damprò o plü da lunc.

Proi nia nasciüs te nosta valada mo ch à albü o à pere y oma maroi-badioè élè 7; 5 è en vita y di 2 proi defonti è un stè l' vësco Nazio Canazei (pere de Badia, uma da S. Martin) mort l' 1946 incè tla China.

Proi nasciüs a chilò da nos mo

chersciüs sö defora decà àn ciafe sö 2: entrami ciàmò en vita: l' dot. Bertrand Vollmann a Kiens y l' dot. Giuseppe Anfossi a Torino.

Proi nia nasciüs y chersciüs sö te nosta valada, mo che à albü l' pere ladin-badioè n' élè stè ciafè fora 25; 9 à albü o à la uma de nüsc païsc; 12 à albü o à l' nene y 4 la lâ dla valada mareo-badiota; de chisc 50 en vîle encö 20.

Proi che à lascè so laur por i jì dô an n' ater élè stè 8.

Encö (1.9.1982) ne stüdia degun jönn de nosta valada enzai la S. Teologia. Dal 1817 al 1822 nen è degügn ladins-badioè gnüs consagrà.

Monies de convënt unse encö 99 en vita. Pruaderi 7 y chisc è: frè Felize Ploner y so frè Martin da S. Martin; frè Nazio Moling, Iaco Pezzei y Linus Misci da Lungiarü; frè Milio Pizzinini y Angel Campei de Badia.

Signor Merch

Les 4 monies Pupp dl'ustì d'Antermëia

Siur Ujöp Frena (inče sté ploan d'La Pli) con so pere.

I stödafüs d' La Pli

I stödafüs d' La Pli à na bandira bela nea y en san Florian, ai 2. de mà 1982, ésera gnuida benedida da signor ploan d' La Pli Merch Graffonara.

La bandira vedla ea bén scialdi a tera, porchël èdl sté sogü debojügn de ciaré dô na nea. L'ann che la bandira vedla é stada arjignada, ne sânce nia dér avisa, mo dessogü danter l'ann 1898 y 1913, dea che dal 1913 éra belo stada a Bornech a na gran festa dai stödafüs (Feuerwehr) y enlò àra spo ciafé la pröma fascia con le mediejo lassora.

Sogü ess la bandira vedla tignit plü dio, mo... dertàn les veres èsera stada ascognüda dér sot y le magazînn vedl éa bén ince empü töme.

Dedô che al é spo gnu fat la scora nea a La Pli, à la bandira ciafé nia plü lerch, mo mât aria plü asöta. Cösc döt cant adöm ne ti à pa fat sanbëgn nia dér bun.

Nos ti dijun bel iolan a Maria dla «Costa de sora» por le bel y gran laur fat por nos Stödafüs y a düc chi d' La Pli.

Mo ince al maester d'ert da Bornech Pescoller va nosc iolan, che al à de pont tan bel la pilora dla bandira.

Con chisc dui, tlo dessora nominê, y le comandant dai Stödafüs Jep Ellecosta, co s'à fistidié de döt, à le corp dai Stödafüs d' La Pli arjunt na bandira nea.

Pedevilla Paul

L'altëza sura l' mér di paîsc ladins dles Dolomites

Vëi élé, ch'al é dër rî da ciafé fora chëstes altëzes, ciudi che vigni liber y vigni cherta geografica porta d'atres altëzes y da jì instëss a mosoré n'ai nia i aparàc y les mosöres aladô.

Pürchël ài pa mefo cunfrunté libri y chertes geografiches y sun ruvé ai resultaç sciöche ai é scriç chilò.

Al é gnü scrit tl Calënder ladin dl pëis dles ciampanes söi ciampans dles dlijies dla Val Badia y Gherdëna, al é gnü scrit dl'altëza di ciampans de nostes dlijies.

I uress inçé n iade porté te nosc Calënder l'altëza sura l' mér di paîsc ladins dles dolomites.

Paîsc da Fodom:

Reba	1605 m
S. Jan	m
Ornela	m
La Pli da Fodom	1465 m
Andraz	1428 m
Colle S. Lucia	1415 m
Larzonei	m

Paîsc de Fascia:

Canazei	1468 m
Ciampidel de Fascia	1448 m
Fontanazzo	1395 m
Çiampestrin	1373 m
Mazzin	1372 m
Pera	1313 m
Poza de Fascia	1310 m
Vigo de Fascia	1391 m
Soraga	1209 m
Moena	1184 m

I paîsc dla Val Badia:

La Pli de Mareo	1284 m
Al Plan	1193 m
Rina	1432 m
Antermëia	1515 m
S. Martin de Tor	1127 m
Lungiarü	1398 m
La Val	1353 m
Badia	1387 m
La Illa	1463 m
S. Ciascian	1537 m
Corvara	1574 m
Colfosch	1654 m

Paîsc de Gherdëna:

Bula	1481 m
Urtejëi	1236 m
Sacun	1566 m
S. Crestina	1428 m
Sëlva de Gherdëna	1563 m

Da chësta statistiga udunse, che l' paîsc plü ales basses tles Dolomites é S. Martin de Tor y chël plü alalt é Colfosch, trami dui tla Val Badia.

M.A.

Sentënzes y matades

N prôu à scrit te so testamënt:
«Sce iö à fat, cich'i à dit,
spo é l' cîl bëgn mi.
Sce os fajëis, cich'eis aldì,
spo jëis inc' os sö y it!»

☆ ☆ ☆

L' patrun de ciasa dij al petler: «Os
jëis ciámó a petlé? I à aldì, ch'i eis
erpé tan tröp, ch'i podéis vire dainciarà».

Petler: «Chël é bëgn vëi, mo messassi
purchël sté a ne fa nia?»

☆ ☆ ☆

Signur brigadier, ne pudéis nia fa, che
chë éra tl terzo piano ne i dài nia tres
striches a so om?»

«De che é pa chë éra», damana l' bri-
gadier.

«Al é mia fomena», disc l'ater.

☆ ☆ ☆

Bobby va a fa les vacanzes. Al va cun
la ferata. Defrunt a d'él él n scior che i
disc: «Metede pö averda a osc cufer,
denant che al me tome jö söl cé a
me».

«Oh», l'assigurëia debota Bobby, «al
n'é nia che se rump te mi cufer».

☆ ☆ ☆

«Nosta vijina dess ester dër na laurënta», disc Pire a Paul.

Paul: «Y sciöch'ara é laurënta. Ara à
ciámó la granara tla man ales döes de
nöt, can che so om rüva a ciasa».

Signur Luze disc a süa fomena che
vëgn püra söla barca: «I n'ô udëi de-
günes barches. Dime can che al passa
l' bus».

☆ ☆ ☆

«Ciudi lël pa tan adora incö l' paur?»
«Al mëss descedé les iarines. L'ial é
inier gnü mené sot dan auto».

☆ ☆ ☆

«Sëis os l' frisér, che m'à inier taié jö i
ciavéis?»

«Dessigü ne nia», disc l'ater, «i sun
impormó dui agn chilò» (Al albù i
ciavéis lunç o cörc?)

☆ ☆ ☆

L' maester a Jepele: «Jepele, ciudi t'ài
pa dit "pice tec" indant?»
Jepele: «Ciudi ch'i ne sun nia ciámó
tan gran co os, siur maester».

☆ ☆ ☆

L' dutur al paziënt: «I messéis lascé de
bëire. Ne saveis nia che chi che bëir,
vir mez tan dí?»

«Chël lasci bëgn avarëi», mina l'ater,
«mo purchël vëighi pa indére düt do-
pel».

☆ ☆ ☆

«Iarone, ciudi stlüjeste pa dagnora i
edli, can che te bëires bira?»

«Ciudì che l' dutur m'à dit ch'i ne dess nia ciaré tan sot tl gote».

☆ ☆ ☆

Nosc ejempl plü bel pur l' laur é la natüra. Ara laora zenza lascé dô.

☆ ☆ ☆

Udo vägn indô da mesanöt a ciasa. Süa fomena ti l'es manacia y damana: «Ci vertura mai àste indô»

«Degüna», disc Udo cun na té picia usc. Y véra: «Ah chël. Y chësc messassi sëgn indô te crëi».

☆ ☆ ☆

Chi che à la felicité, pô dé felicité. Chi che dà a d'atri felicité, fesc la süa maiù.

J.W.L. Gleim

☆ ☆ ☆

Dui duturs à na discussiun. L pröm disc: «Dô mia minunga podunse ringrazié mec nüsc paziënç ala stleta cujina».

L'ater dutur: «Y i atri mec ala buna cujina».

☆ ☆ ☆

«Spo pa, Max, co te plêsc pa tüa nöia picia só?»

«Nia mal, mo i crëi, ch'i essun albü debujëgn de d'atres cosses».

☆ ☆ ☆

La patruna ala fancela Lidia: «Eis bëgn indô scuté fora dô üsc».

Lidia: «Dessigü ne nia, patruna».

Patruna: «No minti, tü ciavëis sta tres ciamó ruduntasö».

☆ ☆ ☆

Amur è l'unica cossa che crësc plü che an la desmaza.

☆ ☆ ☆

Jënt se fala, mo mât jënt de caracter cunësc ite, ch'ai à falé.

☆ ☆ ☆

«Purdene, signur Ghimpl. Os me sëis ciámó diescmile debit».

«Bel pordené, colega».

☆ ☆ ☆

La fancela d'en hotel salta döt sprigorada dal patrun y disc: «L' scior dla ciamenä 212 n'é nia plü bun da lascé da rì. Mëssi cherdé l' dutur?»
L' patrun: «No, no, chël n'é nia debujëgn. Mostri madér l' cunt tö».

☆ ☆ ☆

La richëza é buna de fa där l' cör plü atira co ega lorënta n ü.

L. Börne

☆ ☆ ☆

N parënt vägn cun süa fomena a ciafë Milio. Chësc parënt disc a Milio: «Nos jun pa dagnora da séra a durmì cun les iarines. Inè os childò?»
Milio: «No, nos no, ch'i n'un nia iarines».

☆ ☆ ☆

L' vicare an muradù: «Ciudì n'ëis pa nia atira delibré osc compagn, che è ruvé sot a chël mür tomé?»

L' muradù: Pu, signur vicare, al à medofér metü man la pausa dla picia marenä».

☆ ☆ ☆

«Mi berba ne capësc degun spass».

«Àl n caracter tan scerio?»

«No, al é tan surd».

☆ ☆ ☆

«Inier m'ài desmentié na botsa de ega de vita tla ferata. L'ài mo magari dada jö?»

«No, la botsa no, mo chël èl che l'à ciafada».

☆ ☆ ☆

Insciò vâra mefo n iade chilò söla tera. Un indô l'ater vägn jö dla ferata, y la ferata va inant, ciña ch'al vägn chë staziun, olà che tö mëss inè gni fora.

Valgügn pinsier dl sotscrit

Ladins! I mostrun tan gonót malcuntëntëza y criticun düè y döt.

Savëise, olà che la malcuntëntëza crësc l' plü sauri? La maiù pert olà che jënt à plü co assà!

Chël fi dl re, che n'è nia cuntënt y al jô a chri la felicité, dea ch'al â ci ch'al urô, ê rodé set agn da n païsc a l'ater, pur munts y pur valades a damané la jënt, sc'ai è cuntënc y ci ch'an messâ fa pur ester cuntënc. Inultima êl ruvé sön na munt, olà ch'al â incunte n famëi. Chël famëi saltâ incérch y ciantâ. L' fi dl re se punsâ: «Chësc famëi à tan la buna löna. I l' damani pa, sc'al è cuntënt».

Chël famëi â atira respognü ch'al ê dër cuntënt.

«Pu, sce te n'as gnanca na ciämëja», dijò l' fi dl re.

L' famëi respognô: «I n'adori degüna ciämëja. La plü gran richëza é la cuntëntëza».

Ne minunse nia nos ladins, che ara se väis scialdi a düè dër bun y gonót ince massa bun!? Punsun mo impü, tan de cënç miliuns, sc'al n'è miliardi, ch'i sciurun fora ten ann dër malamënter, no a nosc bëgn, mo dessigü a nosc mal, y impò se lamentunse y criticun (massa tröp!) l'autorité y d'atra jënt y döt mefo, mo i se ciarun massa püch nosc instësc tl spidl y i n'urun nia tó ca la granara pur scoé n iade indertöra dan nostra porta.

I n'urun bëgn nia cis i cunsëntì val' ai atri y i ciarun gonót, olà ch'i sciafiun, de i fa dl mal ai atri, al vijin, a chi de ciasa, a chi dl païsc!

Zënsa misericordia desdrüjunse nossta bela natöra y deperpo n'urunse nia udëi ite, ch'i mazun la sapa te nüsc pîsc. La natöra se vindichëia dessigü n bel dé pur les gran ferides che nos i fajun, tan gonót mä pur arichi l' sach de püç! Vëi éle!

An va fora pur païsc ladins, che ô

tan lauré per l' turism y cun i furesti, y an vëiga pa n té scich incér les ciasses, dlungia les strades y i trûs y sön les plazes. Pur furtüna ch'al é d'invêr la nëi che stopa tan tröp, zënsa fajesun bëgn na burta figûra!

An roda pa bëgn ince fora pur d'atri païsc, dalunc y daimprò, y an vëiga ci nët ch'ai à. Tan gonót pôn udëi te païsc, dalunc y daimprò, i dis de sabeda jënt che romëna sö ince les ciasses y les majuns o cuncia val' pro les ciasses o depénj val' che é desmari. Chilò da nos saltunse tan tröc mä da na betola a l'atra la sabeda i y minun inscio ciámó de fa dërt!

Can ch'al é invalgó na prozesciun (sciöche chi dis dles crusc), spo junse dlungia ia cun nüsc auti cun na flötena y na prescia y na vera, ch'al é ta tumëi. I podun ince osservé che furesti, gonót ince den n'atra religiun, respetëia nostes prozesciuns, se lascia dlaurela, ciara de fa manco romù ch'al é possibl y ti dà la precedënça ala prozesciun (ci che ara dess ince avëil!).

Tan tröc de nos fesc bel l' contrare y spo se diji ciämó cristiagn. I cristiagn aldiss bëgn da fa atramënter!!

Ci dijessun pa nos, sce l' prôu inçundass in domënia da l'Uri: «In Pascà ghiri, che les ères vëgnes a mëssa col guant da santù!»

Ailò savessun pa da brunturé y a di: «Sëgn ôl ciämó comané ci guant ch'an dess tó».

Mo sce al n'è de chi che ghira, ch'an dess tó l' guant da santùs da jì al bal, spo n'aldun tofa, an n'alda degügn brunturàn, scebëgn che l' guant da santùs n'alda nia pro l' bal, mo da jì a mëssa les domënie y les festes. Al é bele la parora «guant da santùs» che l' disc... o ci sant patrono à pa l' balé? Vëi éle!

Nos ladins, sce chësta va inscio inant, mëtun man da rosedé sotysura

vigni scala di valurs.

Ne pudess nia inèe n iade i pròi, no comané, no ghiré, mo dejidré ch'al oress ester n guant da prozesciun da jì in prozesciun y no n guant da marcia lungia?! Aih, scé, scé, scé!

An roda fora pur vals ladines y vëi-ga ciámó da d'alttonn mec i prà da sié. Tan val' de burt!

Minunse bëgn che chësc side n bun reclam pur i furesti, nos ladins, ch'i urun tan lauré pur i furesti.

Ne minunse nia, ch'al vëgnes n iade la frascia pursura nos ladins, ch'i savun tan da brunturé olà ch'al n'alda nia, mo i ne savun nia da cöi sö y adoré sciöch'al alda la grazia de Dì.

Y spo, nos ladins, no düè pur furtüna, mo massa tröc, un scialdi l' viz de baraté bindeçé bandira! Can sunsi fosc, spo indô cöci, spo blanc y spo vërcè, secundo che l' vënt va y secundo che al s'é oportùn. Pro tan tröc ladins n'él

nia plü la onesté che comana tla vita, mo la oportunité! Minunse bëgn de se mirité respet?

Nos ladins, ch'i bravun tan gonót de ester i pròms tiroleri, suns' bëgn ciámó tiroleri o s'unse vistì chël ater guant, o s'unse lascé scialdé dan n'ater sorëdl, o se dodunse aldédaincö da ester tiroleiri?! Ciudi ch'al é oportùn?!

Purdenémé, os ladins, sc'i m'à n iade lascé fora. Al è bele tan dî ch' al cojò te me, ch'i messâ n iade dì ai ladins ci che me stô a cör. I n'ess pa bëgn ciámó cotantes da dì. Magari n n'ater iade, sc'i à da vire, y scenó él inèe anfat.

I me ciari pa bëgn inèe iö vigni dé tl spidl y vigni dé me tëmi deplü da me instëss. Ciudi pa? Ciudi ch'i vëgni vigni dé plü burt.

Nia purmal, prëi bel! Y a s'udëi y a s'aldi n n'ater ann.

Morlang Angel

Aurela cürta it'Al Bagn da La Val

La pröma y ultima Comuniun

(Scrit da siur Luije Comploj)

I à arjigné ca bun carant'agn i scolari de pröma y secunda classe pur la S. Comuniun; purchël sai da mia buna, tan falé ch'al é da nen stlü fora un dal tlap y l' fa sté indô a l'ater ann pur gauja ch'al n'ê nia bun da imparé, ch'al n'ê nia bun da tignì bot cun i atri.

Chësta picia storia trata de n möt che mëssâ sté zruch an ater ann, dea ch'al n'ê nia madü da jì cun chi de sua eté. Dan agn l'ai lita ten n'atra verjiun. L' fat é vëi, al é suzedü dan passa cënt agn tla Germania. L' prôu dl païsc, mort l'ann 1975, la cuntâ gonót.

N paur, sot l'inom de Johann Müller, â n möt che stëntâ dér te scora. Tan che l' prôu se porvâ d'i sparagné al pice la dodanza de resté indô, al n'ê a degüna moda bun de l' cundü inant. Magari l' tolô l' prôu dér avisa. A vigni moda, dô sua cosciëenza ne s'udôl nia de bela de lascé jì l' pice cun chi de so ann dan alté a ciafè l' pröm iade Gejù. Dér ingert lasciâ l' prôu a Johann Müller a savëi, che al ne pudônia lascé jì so pice möt cun i atri ala pröma santa Comuniun.

L' pere sanbëgn â da spavënt ingert, al â la ria löna, mo al portâ chësta crusc zënza se lascé sö untra l'autorité dl prôu.

Püch dô, al ê da sëra tert y l' prôu è bele te let. Al ê gran lüna che sluminâ söla nëi frësca. sciöch'al foss oramai dé. Ten iade alda l' prôu vari che vëgn untra la calonia, alda sciöch'al se

maza la nëi jö di čialzà, la brunsina sona, mo al n'alda nia che sua cöga - sciöch'ara fesc dagnora can che la brunsina sona de nöt - lë sö a dauri la porta. Fesc nia, i vari vëgn inant sö pur stiga, l' prôu alda tlocurân pro l'üst olà ch'al dorm. Al disc: «Mâ inant».

Te chël momënt él Johann Müller dan so let, l' prôu l' cunësc avisa tl luminüs dla löna.

«Ci urëis pa da chëstes ores», disc l' prôu döt spriguré.

«Siur curat», respogn chël él, «i se preï, lascede jì mi möt cun chi de so temp ala pröma santa Cumuniun, che pur n n'atra ota ne l'arjunel nia plü, che al mëss prësc muri».

Deperpo ch'al dijô chëstes parores, ne udô l' prôu nia - pur so spavënt - che l' crestian fajess ambria tl luminüs dla löna.

L' prô n'ê sté bun de dì gnanca na parora. L'apariziun n'aspetâ nia la reposta. Sciöche ara ê gnüda, inscio se n'ëra ince indô trata ala ia, jüda demez.

In chë nöt n'à l' prôu nia plü stlüt l'edl. Da doman, dô che l' mone â soné l'Aimaria, àl trat ala fin. L' prôu ne dubitâ nia che l' mort ê. Püch dô àl aldì che Johann Müller ê mort tratan la nöt.

«La ultima orienté é santal!» L' prôu se n'à danü tut sura da insigne l' pice pur l'arjigné cun sü compagns de scora pur l' bel dé. Sëgn jê döt plü dauri, al

ê sciöche l' pere instëss periass laia pur so möt y l' daidass che al rovass bëgn arjigné a ciafé l' pröm y l'ultimo iade Gejù, dô él inçe mort l' möt. L' apariziun à albü rajun.

N privilegh de Di: pudëi se lascé

adintëne a na té maniera pur avëi so-desfat so dejidere. I morc vëiga te Chëlbelde y é interescià pur i sü, incè sc'ai é tl purgatorio. Chësc monn ài purdù y l'ater monn ne n'ai nia èiamó ciafé de plëgn. Purchël adori nosc aiüt.

Insciö fô l'vedl ciastel "RUAC" da La Illa dô agn de vita, che mëssâ gnì trat jö l'ann 1912 pur l'prigo pur les families che l'abitâ.

T'auftōn.

Regules dl tēmp

SETËMBER

L' Sant al cerf pô te mostré,
ci che setëmber à da te dé.

☆ ☆ ☆

Sc'al é bel tlér, chël sài da te dì,
cun bel tēmp vâl inè'a finì.

☆ ☆ ☆

La löna de setëmber la stoma pur set
mëisc.

☆ ☆ ☆

L' tonn de setëmber ô anunzié,
ch'al sarà tröpa nëi da Nadé.

☆ ☆ ☆

Sc'al tona ciamó la santa Crusc (14.9.),
spo vëgnel l'isté dles vedles.

☆ ☆ ☆

San Mattî sà da dì,
ci ch'al à ciamó da gnì.

OTOBER

Sce otober é cialt y tlér,
vëgnel dër n rî invêr.

☆ ☆ ☆

Scimun y Giüda, al é vëi,
vëgn dër gonót cun la nëi.

☆ ☆ ☆

Sc'al nëi cina jö da l'ega da S. Martin,
la nëi vëgn informó ala fin (dl'ann).

☆ ☆ ☆

San Severin, chël pôste crëi,
al porta frëit y inc' la nëi.

NOVËMBER

Sce novëmber é cialt y tlér,
l' mëis de iener n'à nia da d'invêr.
Mo sce novëmber à plöia y ciarü,
mët man l' frëit bele da Nanü.

☆ ☆ ☆

Sc'al é de november i lëgns che flurësc,
é l'invêr lunch y l' frëit ne s' finësc.

☆ ☆ ☆

S. Martin y S. André
dess ester süc y no da smolé.

☆ ☆ ☆

Sc'al vëgn la nëi da S. André,
fejel a döta la blaa mé.

Cav. Franzl Pizzinini †

An n'urô apëna crëi, can ch'an aldî che berba Franzl Pizzinini da La Illa ê mort.

Püc dis denant àn ciamó baié impara y al â la buna lüna y ê ciamó tan, tan bun. Che ess pa punsé che ara foss jüda tan snela.

Vignì dé jöll a mëssa y ia pur l' dé, datrai danmisdé y datrai inè domisdé, l'incuntân ch'al jô a spazier dlun cunscindrà la bela natûra dl païsc: chi bì prà, i bosc, les munts y i crëp che fesc gherlanda a La Illa.

Inè in chël dé, ai 6. de setember

(1982), êl da doman ciamó jü a mëssa y inurchëltan dô gosté êl jü a se cumpré val' medejines, ch'al n'â spo nia plü adoré.

Söl iade da gnì a èiasa s' l'à Chëlbel-dî cherdé ia da êl.

Pudun se punsé, ci spurdüda ch'al é sté pur süa fomena, mëda Fefa. Na té notizia tan t'un iade é dagnora na gran ferida, spezialmënter pur na fomena, mo inè pur i atri parènè. Mo mëda Fefa à vit süa vita tl timur de Dî y é inè stada buna da porté chësta gran crusc.

Berba Franzl cumplì ai ultimi de setember 86 agn.

Ala sopoltüra à tut pert na gran fola de jënt da döta la Val Badia y ince da defora decà. Chësc é n sëgn che dër tröc l' cunesciô y l' respetâ.

Berba Franzl Pizzinini è nasciü a La Illa ai 28. de setember 1896. So pere è l' maester de scora berba Micurà, che fajò ince l'orghelist. Súa uma è Agreiter Marianna da S. Ciascian (Ciampidel).

Dô la scora elementara êl jü a studié a Neustift. Ailò âl ince imparé a soné l'orghe de dlisia. La scora di maestri âl fat a Balsan. Dl 1915 âl ruvè les scores y è ruvè a S. Ciascian a tignì scora, mo al n'â nia pudü tignì scora cis dî, che al gnô cherdé te vera ciamó de de-

sëmber dl medemo ann. Pro i soldâs âl fat l'ofizier.

Impormó dl 1918 podôl gnì zruch dala vera y â atira metü man da insigñé te scora a Corvara, olà che al restâ cina al 1924.

N ann âl spo tignì scora a Redagno dlungia Cavalese. A Badia âl spo tignì scora dal 1925 incina al 1934. Dal 1934 cina al 1941, sot al fascism, âl ince vël, sciöche la maiù pert di atri maestri, messé jì tl furesto a fa scora y al é sté a Ospedaletto tla Valsugana.

Dal 1941 cina al 1952 fajòl scora a La Illa y da laota inant cina al 1958 êl director dles scores dla Val Badia, spo êl jü in punsion.

Berba Franzl Pizzinini, pudunse di, n'é mai sté a ne fa nia, mo al à tres lauré, ince in punsion, pur chi da La

Iade ai vedli da La Illa al santuar dla Madona delle Grazie (BL) ai 7.6.1981

Illa y pur la cultura ladina.

I gragn miric ch'al s'à fat pur La Illa y pur la cultura ladina dér in cürt:

Dér tröc agn àl èianté pro l' chor da La Illa, olà ch'al sonâ inè i orghi de dlijia. Chësc laur é gnü raprejenté dér bel te na pitüra söl mür de sua çiasa a La Illa da l'artist Lois Irsara.

Inè te comun y te fraziun àl rapräsenté la popolazion. Deburiada cun Siegfried Granruaz da Marin àl metü sò a La Illa la Feuerwehr, olà ch'al à daidé cina in ultima.

Mo te chësc scrit dl Calënder ladin uressi spezialmënter recordé, tan ch'al s'à dé jö pur la cultura ladina cun scri libri y articli de vigni sort. Al s'intere sciâ de döt.

Vign'ann scriòl inè pur l' Calënder ladin, spezialmënter storia ladina.

Cun sües publicaziuns lëteraries s'àl fat de gran miric pur la cultura ladina generalmënter.

Ciamó pur chësc ann àl arjigné ca n scrit, ch'i urun sanbëgn publiché dô chësc.

Berba Franzl é inè sté coi prüms diesc da fondé l'assoziazion Ert pur i Ladins (EpL) y al à tres lauré impara cun ligrëza.

De döt i dijunse dér bel dilan y al restarà tres te nosc record.

Che al palse bëgn tla pêsc de Dî.

Vël n'é nia plü nanter nos, mo sües operes resta.

M.A.

Iade de chi d'80 agn ala "Kornmutter" de Arenburg-isté 1982

Da «La Ila» y altrò

Či ch'al é suzedü ti tēmp passà da lunch y da imprò

Ti agn dl 1338, 1340 y 1341 gnê te nosta val de gran schires d' saiocè dal Asia, ch' mangiâ sö dütcant či ch'ai ciasfâ, tirz y piantes y la jënt morî da fan.

☆ ☆ ☆

Tla «gran möria» dl 1346, cunesciùda pur la «mort foscia», fôl tan de cadavri inciarch, che al manciâ la jënt y i prôi ái supuli; al restâ čiamó in vita apëna 1/3 dla jënt.

☆ ☆ ☆

L' tromoroz dl 1344 portâ čiamó plö desdruziun y meseria sura düta nosta valada.

☆ ☆ ☆

L'ann 1888, canch'al é gnü prolongé la prüma ota la dlijia da La Ila, él gnü ciasfè sön la fazada de sot l' medieje 1-3-6-3 a pé dl depënt de San Crestof; purater, consagrada éla impermò gnüda dl 1516.

☆ ☆ ☆

T'üna dles cater torz dl čiastel Colz - Grançiasa él gnü descuri tl intern l' medieje 1515 sot l' blasun.

☆ ☆ ☆

Intratan la prüma vera mundial 1914-1918 é gnü jö de ciampani dla dlijia da La Ila 3 čiampanes; al é ma plö restè chëla dal «angonia» ch' porta l' medieje 1515.

☆ ☆ ☆

Intratan les veres di Türè (1529) gnê čiamò pur 2 agn alalungia gran schires de saiocè dal Asia ch' fô tan rî, che ai

mangiâ činamai l' guant, ch' la jënt portâ indôs.

☆ ☆ ☆

Dan da 400 agn fô ste tl bosch de Colmaladat, tra La Ila (Verda) y Corvara, ai 7 de dezember dl ann 1582, na crüdia batüda tra l' Gran Bracun-Franz Wilhelm da Asch-Brach y Jan-batista Colz de Freyegg da Picolin.

L'ingiustizia à indò naota triunfé sôla giustizia y l' fat d' sanch fô restè zënza vendeta.

☆ ☆ ☆

Chësc vëgn čiamò dütaurela recordè da n pic anteriöl sön i Plans de Corvara y da na bela pitüra dl professer Röller da Viena tl hotel Cappella a Cal-fosch.

☆ ☆ ☆

L'ann 1634 à portè la plö rîa dles maratîs y les maius meseries y la mort te düta nosta valada; al fô ste la «peste de san Carlo» olach'al morî zirca 3/4 dla jënt.

☆ ☆ ☆

L' ciampani dla picera dlijia-capela da La Ila fô tomè al scomenciament dl 1600 y é spo ste fat sö da nü versc la fin d' chësc centenar; l' blasun sura la finestra dales čiampanes porta l'ann 1697.

☆ ☆ ☆

L'isté dl ann 1648 fô ste tan frëit y da nëi, ch' la blaa ne fô nia ruvada a maduri.

Pur ne morî da fan, messâ mangé

La familia CRAZZOLARA de Mène da Cianins y de Maria cun l'primiziant misionar siur Pio (dan 25 agn)

pert dla jënt erbes, raïsc y ñinamai fa pan cun stran.

☆ ☆ ☆

Ai 10 de forà dl 1785 gnel stlüt l' convënt Sonnenburg (Badia) dô 767 agn d' vita dal imparadù Ujöp II. dl Austria. Dles 13 monies, ch' messâ sen ji tl Jöchelsturm a Sterzing, morì l'ultima dô 13 agn.

☆ ☆ ☆

Al fô suzedü dan da 160 agn, ai 19 de jügn dl ann 1821, canche al â scomercè a rumpifora sot l' bosch dl Gia-nais, sólo témpla de La Crusc de Badia, na gran ròo; ala fô passada inanter i mesc de Larzonëi, Sotrù, Martara y La Ròo y s'à fermè tl let dla Gadra sot Sumpunt. Chilò avla formè n gran lech, ch' fô ruvé al altëza dla ciàsa, olach'an po ciàmó udëi l' sëgn tl mûr dla ciàno.

La ciàsa da Larzonëi fô gnüda drucada adüm, n ciaval y atri tirz fraçia adüm y l' bel bosch d' leresc fô slité tla Granega. La Müda da Sumpunt gnê curida ite dal lech. Sumpunt cun murin, fujina y ciases dlungia fô inondades dal ega dl lech y i tèc dles ciases nodâ suraia.

L' lech sen fô retrat dô 10 agn, dl 1831. La vedla Müda da Sumpunt de 7 ciases d'abitaziun, de 6 majuns y de 4 fujines fô sparida y ne gnê nia plö fata sö da nü.

Te chësc post passâ denant la strada da Pedraces pur La Illa y Altìn, ch'ë spo gnüda dô portada da Sumpunt pur «l'Ancona» il païsc de La Illa, olach' al fô naota l' vedl «anteriöl» da Rottonara; incö stâl dailò na gabina dl eletrizité.

☆ ☆ ☆

Dan da 120 agn, dl 1862, vardô jö la

vedla ciasa a Marin de Sot da La Illa. Ala fô abitada da 3 families dal surainom de «superbia, varizia y meseria». La pert nia consumada dales flames gnê spo ciâmò arjignada sö pur abitzun dles düs prümes families; mo la terza se fajô sö na ciasa «nöia» ch' porta l' numer 31.

☆ ☆ ☆

Püch tëmp dô burjâ jö a Sossach da La Illa düs ciases vedles, ch' fô abitades da 4 families. Al fô la jöbia santa dl ann 1892. L' vënt da sarëgn fô tan sterch in chël dé, ch'al portâ inciarch flames tl aria y l' têt dl ciastel Grançiasa y zopes de cultûra ti pra da Marin â metü man de verde.

Sce al nen é ste burjé atres ciases dlungia, él ste vijibilmënter la protezion dl «Crist» da Pecenin sólo plaza dlungia a porté aiüt ai tocà dala desgrazia, inscioche ëi fermamënter crëi.

☆ ☆ ☆

L'ann 1912 vardô jö de nöt la «tor» dlungia la Grançiasa.

Dla vedla y desgraziada persona ch'abitâ sora ilò, nominada «la grofa», fôl ciâmò gnü ciafè l' dé dô valgûgn osc burjâ.

☆ ☆ ☆

L'ann 1805 ruvâ l' prüm Curat d' animes pur La Illa. Al fô siür Janbatista Pedratscher (dal 1805 al 1817), ch' fô incè ste l' prüm maester de scola. I prümez 3 agn avel albü l' cuartìr y la scola tla Grançiasa, incina che la calonia cun la scola fô stada arjignada l'ann 1808.

☆ ☆ ☆

L'prüm mort ch'ë gnü supulì tla curtina da La Illa é ste N. Bernardi da Verda l'ann 1823; denant gnê portâ i morc tla curtina dla Cüra d' Badia a San Linert.

☆ ☆ ☆

La Illa zacan

La rô dl ciastel
demoli da
Ruac -
1912
La Ila

La Cüra d'animes da La Ila é stada
zënza prô i agn dal 1873 al 1875.

☆ ☆ ☆

L' maester ch'à tignì scola plö dî a
La Ila é ste berba Micorá Pizzinini
pur 47 agn alalungia (dal 1877 al 1924)
y à fat l' mone pur passa 50 agn. Al
mori ai 19.3.1935 al eté de 80 agn.

☆ ☆ ☆

Dl 1882 fôl ste de gran eghes pur les
plöies, ch'à duré pur 3 edemes alalun-
gia y â desdrüt oramai düta la racolta.

☆ ☆ ☆

L'ann 1884 morî jënt da na maratia
foresta; a La Ila morî 4 personnes dala
«variora».

☆ ☆ ☆

L'ann 1885 é indô ste n'ann dales

Na familia insciöche ai tëmp passà, chëla de mëda Carlina y bera Tita da Ciampidel

regosse, olach' la Gadra s'à tut düè i punç; plö tert spo fô gnü metü sö l' punt de «fer» d' Sotciastel. A La Ilà s'à tut la Granega la majun a Meztrù (Calbüsc') y a Altin chëla dl feur Batista Rinna.

★ ★ ★

L'ora söl ciampani da La Ilà, ch'à zirca 100 agn, é opera dl feur artist d'Altin, Batista Rinna, ch' bat ciámó tres inant les ores cun prezijiun da bel y da bur tëmp, zénza mai s'artiché.

★ ★ ★

Ai 3.4.1900 gnê assassiné a Rorai (Rovereto) l' professor y diretur dl ginajio-liceo Dr. Janbatista Alton y süa neza Maria.

★ ★ ★

Al scomenciamënt dl 1900 gnê metü sö pur l' ciantè de dlisia la

«Uniun de S. Zezilia». L' vedl ciantè «pairisc» s'à plan plan mudé in chël «zezilian» a 4 usc. L' prüm capochor y orglist fô ste berba Micorà y i prümz ciantarins fô sta chi dles families da Pecenin y de Mozl (Declara).

★ ★ ★

L'ann 1889 â zelebrè l' primiziant siur Franciasch Declara d' Mozl a La Ilà süa prüma Mëssa Noéla, ch'é stada la prüma primizia fata t' chësc païsc.

★ ★ ★

★ ★ ★

Ai 4 d'october dl ann 1892 gnê dàverta la strada nöia «stradun» dla val Badia y inaugurada dal Landeshauptmann da Desproch, Feldmarschall Graf Merveldt Reicher, in prejenza di umberolc di Cumuns dla val y de tröpa jënt a Corvara.

Dües tifoses
di "schî" in
gonela sôi
ciamp da d'in
vêr a La Ila

La tofia «record» (de brom) é da odëi dlungia l'hotel Posta Zirma a Corvara.

☆ ☆ ☆

L'ann 1909 gnêl metü sö les compagnîs di «Scizeri» (Schützen) tla val Badia, organisades tl bataliun Mareo – Enneberg – te 5 compagnîs, châ spo formè tla prüma vera mondial l' «Stanschützenbaon» Enneberg al commando dl Maior Franz Kostner da Corvara.

☆ ☆ ☆

Dan da 70 agn gnêl trat jö l'ann 1912 l' vedl ciastel da Ruac ch' fô plëgn de sfësses, pur l' prigo ch'al tomess adüm. Les 3 families ch'abitâ laí-

te, s'â spo fat sö les 2 ciases nöies nr. 46 y 47. Dl ciastel él ciamò conservè la talara de porta, fata de granit. L' ciastel cun l' gran mesc, fô naota ste propriété dla dinastia di nobli da Ruac (Rubatsc); l'ultimo é ste Hans von Rubätsch, châ fat sö l' ciastel Colz (Granciassa) ti agn dô l' 1530 sön les fondaméntes den vedl ciastel, burjé jö inciar l'ann 1300. L' nobl Hans gnê supulí a Sarns de Pursenù ai 24.3.1589 tl post dla pera tombal cun l' blasun dla nobiltê di Rubätsch.

☆ ☆ ☆

L'ann 1918 morì a Ortejëi l' gran benefatur dla dlijia da La Ila, l' compaejan Vijo Kostner (Lois Moler).

Ai 31.7.1914 èl ste la mobilitaziun general di reservisè pur la prüma vera mondial, ch' se finì ai 4.11.1918; i tomà da La Illa é sta in numer de 23.

☆ ☆ ☆

24.5.1915 declaraziun d' vera dal Italia al Austria, ch' se ruvâ ai 4 de novëmber 1918.

☆ ☆ ☆

1923/24 l' prüm ann de scola cun insignamënt completamenter talian, decretè dal guern fascist talian; tles scoles dla val Badia rüvel insignanc dles vedles provinzies.

☆ ☆ ☆

L'ann 1923 gnél metü sö l' prüm Corp di Stüdafüch a La Illa cun 21 omi Verdafüch; l'uniun fô gnüda ativada da nü l'ann 1948.

☆ ☆ ☆

1939/45 é sta i agn dla secunda vera mondial, olach'al tomâ 6 soldas da La Illa.

☆ ☆ ☆

Ai 23.9.1962 gnê fat l'inauguraziun dla ciasa sala scola elementar nöia dal umbolt de Badia Lois Crafonara. I grafic è sta facè dl 1961 sön la fazada sud dal artist Lois Irsara d' Badia.

☆ ☆ ☆

L'ann 1962 à scomencè la scola «mesana» pur scolarz di Cumuns de Corvara-Calfosch y Badia. L'«Istitut Professional Comercial» funzionëia dal ann 1971 inant pur i studënèc dla valada.

☆ ☆ ☆

L'ann 1968 á metü man la «scolina» cun zirca 20 mituns.

☆ ☆ ☆

Ai 2.3.1976 èl suzedü la desgrazia mortal sòi crëp de La Crusc dl Curat siur Richard Sottara.

La domënia ai 5.7.1981 gnél metü na crusc, alta 8 m, sön Para da Giài de Gherdenacia da jogn da La Illa y zebreà na S. Mëssa y benedida dal Curat siur Franz Sottara.

☆ ☆ ☆

Ai 15.11.1981 èl gnü portè reliquies de S. Ermagora y de S. Fortunat te la dlijia da Albeins dla vedla diozes Aquileia cun la prejënza de delegaziun de Consëis Parochiai dla val Badia.

☆ ☆ ☆

La domënia dl 27.6.1982 à La Illa fat festa a so miscionar dles Filipines, rev/do Pio Cazzolara da Cianins, pur l' 25. aniversar de süa consagraziu a prô.

☆ ☆ ☆

1982, I laurz d'ingrandimënt y de sistemaziun dla curtina é gnüs portà a termo chëst'ann.

F.P.

DEZËMBER

Sce dezember é frëit y da nëi,
él sëgn de n bun ann y chël é vëi.

☆ ☆ ☆

Sce dezember é da plöia y bun,
ne portel degüna benedisciun.

☆ ☆ ☆

Sc'al crësc da Nadé l' trafëi,
spo unse da Pasca la nëi.

☆ ☆ ☆

Sce l' corf mëss sté da Nadé tla nëi,
pôl da Pasca mangé trafëi.

Recordanza de mëda Colombina (na fancela da paur)

Mëda Colombina è nasciüda al 1. d'aurì 1884 a Spëscia da La Val. Can che ara è cater agn, êl vardü jö la ciasa y la majun de so pere. Ai â purdü düt cant y é restà cun cinch de pici mituns. L' plü vedl à 8 agn y à messé jì pro n paur famëi. I atri êl sté de buna jënt che à tut sö. Mâ la plü pice-ra, che à mez ann, à pudü sté pro so pere y süa uma, che à ciafé albergh pro n vijin.

Bel plan y cun gran fadies y straciarie s'ài indô fat sö la ciasa y la familia s'â indô mëte adüm.

Apëna che i mituns â ruvè de jì a scora, mëssâi jì, un indô l'ater, a patrun, purciudi ch'ai à pûcia campagna, che n'i dê nia da laur y da vire pur düc. A chi témpe messâ scialdi düc i jogn a patrun fora in Puster, ai messâ ince imparé tudësch. Chilò da nos n'êl nia da laur pur düc. Ince Colombina à messé jì fora in Puster.

Dô trëi agn êra indô gnuða zruch y à scumencé da jì fancela pro i paurs da La Val. Intratan êl ince chersciü sö la só Celestina, che è la uma de chëra che scrí chësta storia. Ares jê deburia da fanceles. Pro i gragn paurs da La Val êl laota döes fanceles y dui fanç. L' patrun y la patruna, i fanè y les fanceles, à düc so laur bele parti sö, side te ciasa, te stala y te campagna.

Da chilò inant me pròi da cunté la storia sciöche la uma me l'à cuntada.

«Iö y mëda Colombina è fanceles it'a Côz. Vëra è gran fancela y iö è picia fancela.

Mëda Colombina y Celestina

Mëda Colombina è na jona plëna de vita. Ara se devertî gion y al ti savò bel. Laota êl ite Al Bagn l' post, olà che la jënt jona da La Val s'abinâ y se devertî, ince val'iade cun na bela balada.

Ara à ince n crestian.

Al è l'altonn dl 1908. An à n gran laur de ruvè de mëte ite l' nüz. L' lüch da Côz é a 1600 metri y al stëntâ da maduri.

Mitans de Rü da La Val

Chi dis âNSE ruvÉ da sujuré les faus y les ân metü sön favà. Ân inè ruvÉ de èiavé i soni. Nos fanceles àn mâ plü da jì a dasces. Cun dasces da peciò gnél fat granares da scué la stüa y düta la ciasa...

Al è ai 27. de october, l' marcè da S. Scimun. L' patrun y l' fant jê a Bornech a marcè. Nos fanceles s'àl cumaneò l' patrun da jì a dasces. Èn piades ia, scebègn ch'al manaciâ bur tämp. Messân ji n' ora lunc cina ite in chi bosc sot l' Sas dla Crusc. la mëda Colombina â in chël dé extra la buna lüna. Iö n' è buna de capì purèiudì ch'al ti savô bel da chël tämp. Véra ciantâ y ara ti savô madér da ri. Iö jê daspavënt ingert y i â la ria lüna.

Dô n' ora ên ruvades te bosch. Al â bele metü man da pluvëi y spo da nuvëi dër dassënn. I lëgns è gnüs plëgns

de nëi y i messân la scassé jö cun les mans y spo se chirins fora les plü belles dasces y les metòn ti cestuns. Can ch'i ân albü plëgns, s'i àns tut söl spiné y ên piades fora cuntra ciasa.

Les dasces moles te cestun â tosc metü man da rogoare jö pur l' spiné.

Can che al gnê nöt êns ruvades a ciasa. Èn beles moles y meses dlaciades. L' prüm laur è sté de mëte ia les dasces te ciànô, olà che ares stê fresches düt invêr. Dô âns ciámó albü da fa ia i laurs te stala. Dô cëna y che àn albü dit la corona, ànse pudü jì a durmì, sö te ciamena fréida y mëssân durmì trames döes t'un let.

Dô trëi dis â mëda Colombina ciafè n gran burjù. Ara â messé sté te let y al è inè gnü l' dutur che ti â dé na gran botsa de ega da manëstri.

Dô valgûgn dis che ara ne varî nia,

se lâ l' pere cundüta a ciasa. Da ailò inant âl scumencé pur vëra l' gran Calvario.

Ara é stada plü de dui agn püra. Ara à albü na maratia, che degun durter n'à mai cunesciü. de medejines ciasfara val' gotes y polveri. Ara n'à mai podü jì t'en ospedàl, olà che ara ess ciafé n pü de aiüt. A chi témbs n'él degüna cassa maratia. Dötes les medejines â dagnora messé paié l' pere y i fredësc. Tan de iadi ch'an messâ jì a San Laurënz a pè.

Al ê l' terzo invêr che ara ê püra y al ê l' mëis de forà. L'amarada â so let te stüa. Laota ê mâ la stüa scialdada. Te stüa messân ince sté a mangé y dô cëna stén te stüa cina ch'an jêa durmì.

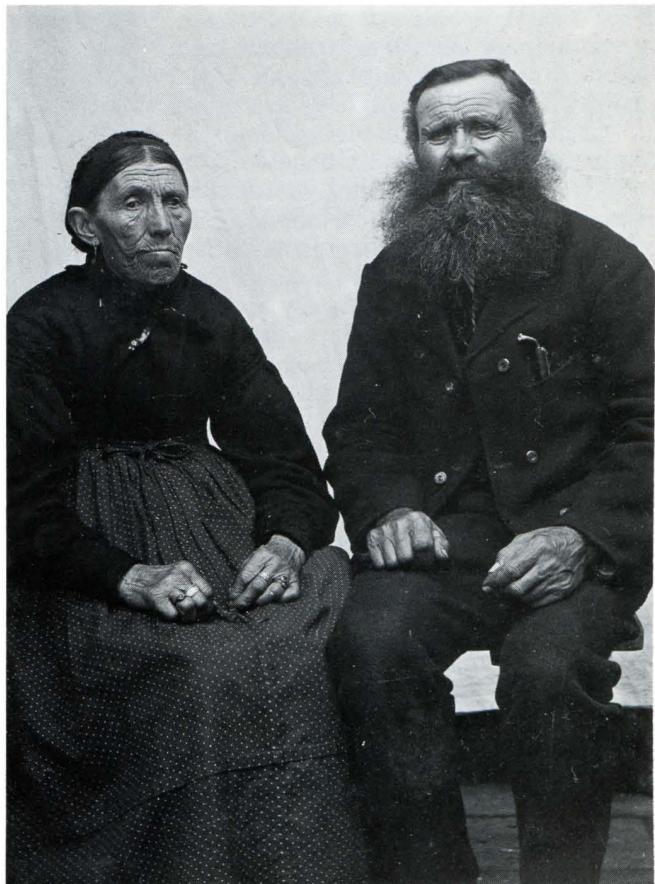
Na sëra ch'i ên pro cëna, l' pere, la uma y mi fré, sön mësa ànse ince la lüm, an ti dijô l' rumun, an messâ pa ciaré da ne soflé nia da baié, scenó se destudâra.

Mëda Colombina ê te so let. In chë sëra s'era tosc indurmedida y ara â metü man da baié tl sonn. Ara â madér metü man da dì: «Ci bela sciora ch'al é fora in plaza. degügn ne la inviëia ite; ara vëgn ca da porta...».

Spo ê jüda ia bel plan la uma a la cherdé, purciudi che ara minâ che ara durmiss tan pesoch.

Can che ara ê stada descedada, s'ara baudié y dijô: «Purciudi m'ëis pa cherde? I sumiâ tan bel!...»

La sëra dô sâNSE bele baié, sce ara

L'pere y la uma de
mëda Colombina

metô man da baié tl sonn, ne la cherdâns' nia plü.

An â apêna ruvé de céné, iö â porté i gnoch avanzà fora in ciasadafûch. L'amarada â tosc indô metü man da baié bel dadalt y ara dijô indô: «Ci bela sciora ch'al é fora in plaza, tan bela vistida ch'ar'é... mo degûgn ne la invièia ite... sëgn végnera! Jide a ti dauri la porta».

Iö ê lovada sö y ê jüda fora a dauri la porta. I ê curiosa da udëi, co che ara jê inant. Dô ch'i ê iindô stada te stüa, àra indô metü man cun dì: «Ah, sëis vos gnüda a me ciafè? Tan gion ch'i à. I sun bele tan dî püra».

Spo âra cunté dî de süa maratia. Èn düc me spurdüs y i ne savôn plü ci punsé. Al me parô che l' paraïsc s'ess dauri sö.

I essun urü udëi y aldi chësta bela sciora, che mia só udô mo nos aldîn mâ ci che l'amara da dijô.

Inurchëltan dijôra ince: «Urëis val' da mange? Déi val' da mangé!» dijôra spo dadalt a nos. Iö ê atira jüda fora in ciasadafûch a dô i gnoch avanzà. Can ch'i gnê impara, àra atira dit: «No chi gnoch smulà...» Iö i â indô porté fora y i à porté ite na copa de lat y bucuns.

«Ah, sëgn», dijôra spo, «sëgn jide mâ ia a mangé».

Dô n pez dijôra indô: «L'ega santa da vos scé ài gion. Tan dî minëis pa, che chësta maratia düres ciámó? Sce ara düra mâ plü n n'edema, spo ài bëgn ciámó paziënza. Gnëis bëgn ciámó val' iade a me ciafè... y dér bel giulan».

Spo àra indô dit dadalt: «Lascéla jì fora».

Iö ê indô jüda a dauri la porta.

Nos ne savôn plü ci se dì y se i se ciárân mâ un cun l'ater. L' pinsier che nos se fajòn, è ch'al è gnü Santa Maria a ciafè nostra püra só amarada. An ince l' presentimënt, che ara gniss prësc a s' la dô.

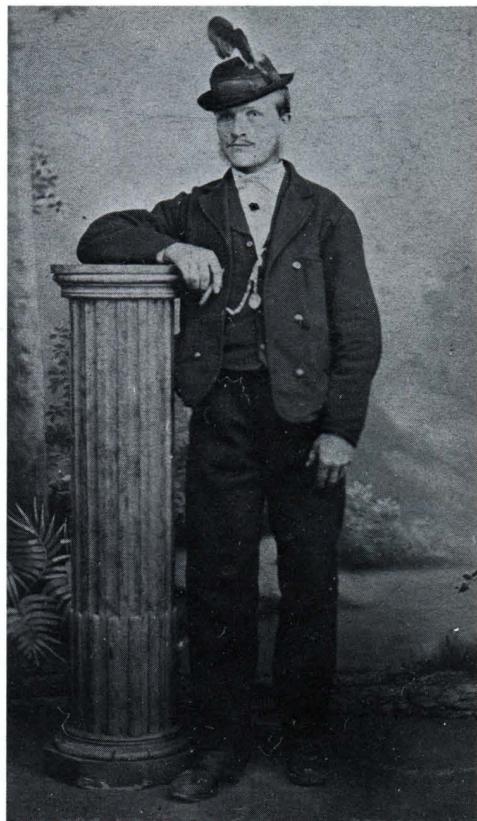
Dô n pez s'èra descedada. Nos essun tan gion salpü, che ch'al è chë bela

sciora, mo ara ne se dijô nia. Ara ti savô mâ de morvëia, che nos savôn chësc. Nos n'an gnanca plü albü l' coraje d' la damané.

Da chël dé inant àra metü man da gnì plü stleta. Ara n'é nia plü buna da lové y dô n n'edema él gnü santa Maria a s' la tó cun vëra sön paraïsc.

Al ê l' 27 de forà dl 1911. Ara â 27 agn».

(*Storia cuntada da Maria Tolpeit da La Val*).

Vistimënt da zacan a La Pli de Marò

Üsanzes da zacan

(cuntades da mëda Clara d' Laronz d' La Pli de Mareo)

Le guant

Zacan â les ères chitli da sis tères, de lana, drap co lominâ dôia. Dapè fora âi n «Belag» checio y en büst con vêtes de lü vêrdes y strisciores d'or; encér le col âres de bì zandli, ch'an i dijêa «Cresl».

Les manies blançes cun zndl fora ensom fat con drap de lin. Les magnes êa de drap de lin, de cianapia o de stopa. Les cialzes êa chécenés carmosin, i cialzà da na slara chécena fora ensom y a chi i dijén cialza da «zentena». Chi tolères mât les gran festes o magari inçè na bela domënia, o sanbëgn inçè da fa la nücia.

La moda plü tert

Plü tert, mo recordi, che mia laa â inçè en chitl de drapü. Drapü ô di dör trep drap y con trepes faldes dör da toch; en cepele da degüna colira, danjö trat toch, les magnes dör enfizades oramai cina fora dal comedun y ciámó ete ensom de té cuertli y vëta de lü y d'atres vêtes. Le chitl êa n pü cört, les cialzes blançes o inçè chécenés, le ciaz de lin dör drapü, i cialzà alc, oramai cina sò a mesa la iama, en fazorel de lana fosch con dör de beles flûs o reses chécenés y fëies vêrdes léite. Le ciapel alt de filz grô. La capüla âl pa bën de 15 cm alta con de gran pares y vêtes co piça jö.

Plü tert, mia oma êa jona

Enlò âres mât plü chitli da 4 tères y ciac da curûsc, mo inçè dör drapiüs, i cepli traç, mo empò val' vêtes lassora

por ester empü zinzolês; cialzes de lana grosses y da strisciores; plü da curûsc che ares êa y plü beles ch'ares êa; i cialzà alc, mo no tan alc co denant, y da brocès stortes. An i dijêa cialzà enforès.

En Unterkitl de drap gros de lana y na ciämëja de stopa. Le chitl â en büst gros. Ares â ciämó en Miederlaibl y encér le col na bela morona d'arjont da ji a mëssa, con na ora laprò. Por les festes âres de bì chitli de lana y dör de bì ciac bröms de lana laprò, ch'an n'en à belo trec agn nia plü ciafè o odü de chél bel drap.

Le ciapel êa feter desco sëgn, mo nia tan bel, con dör de pices pintes còrtess y mâ dui lac y nia con pintes desco sëgn, beles da ciöf y da zandli enceria. Da Pasca de mà cina segra da Rosare tolères vigné domënia les magnes blançes da ji a mëssa y i stizli fosc. Plü tert degün stizli plü.

Ares â dör de gran fazori da mocé, desch'an tol sëgn d'ancér le cé, mo blanç.

I òmeri êa laota dör gragn, bröms, grisc y checi y empè de chi fers, co é sëgn léite, êl laota òsc de pësc, co êa na sort de stran dör sterch, co crësc dalunc te chi parüsc.

Tai cêpli âres inçè dötes òsc de pësc dansö. Plü dadio êa i òmeri fosc con drap tiesciü te ciasa.

La moda dan 50 agn

Enlò êl de moda i chitli dör lunè, le ciaz de drap de bambësc, da ciolé da na pert o inçè döjö; les cialzes fosces. Enlò êl la moda foscia, le ciaz fosch da bostöch.

Familia da La Val - zacan

Can ch'i orèn ester beles da jì a mëssa, ànse dagnora le ciapel da Innaler o inè da Oberländer, belo con plü de beles pintes laprò, na té picia morona encér le col, cialzà empù alc magari con 15 aneles, y düc facè te ciasa dal cargà.

Dan 10 o 15 agn âres cialzes da corù empù plü sotides y spo ères gñudes dér sotides y le chitl dai jenèdli ia. Plü tert éa les cialzes de sëda y spo sëgn éres ciamó plü sotides, de nylon. Spo él gnü sô la moda dla minigonna coi chitli cörç a mez les chesses ca. Spo él endô gnü la moda dai chitli lunç.

Da jì a val' festa mondana tòleres endô le guant desco zacan, mo plü le-sier y con plü de bel drap, mo da jì a mëssa o a marcé ne tòleres degün ciaz.

Dér les gran festes tòleres trepes na bela iesta foscia y en bel ciaz de sëda (a La Pli, La Val, Lungiarü, Badia, S. Martin, Antermëia...). Chël foss le plü bel guant. Ares à inè n bel ciapel con dér de beles pintes da flûs y da zandli.

Ares porta aldédaincö na morona d'or scialdi lungia encér le col. I òmeri àn endô da ciöf y da curûsc.

Zacan êl dér de gran òmeri da strisciores encëria desco en anterbanch (ergobando). Sëgn manàcera endô chë moda, o ch'ara é belo. Sëgn à mâ plü dötes cialzà basc.

Le guant da êl dan 80 o 100 agn.

Iu mo recordi, che de té vedli berbesc à la braia fina sora jenèl ia de gorun y vëtes chéccenes o vérdes de na pert, en iàncherle dér picio cört y stront, dui de té pici snic dles perts y oramai degüna colira. Pa la colira êl dui de té pici pic cìariès ete de gorun. Amez ia âi en gran cionterin y enlò jéi dôjö a se scialdé les mans. Spo âi de gran cialzà da brocès stortes, en té picio ciapel toronn con batoçi d'or y d'arjont, spo âi inè la bursa dal tabach dô le cionterin jö. Chisc mo recordi iu ciamó, ch'i éa picera. Sëgn âi 73 agn.

Plü tert éa la moda enciö

I éi â les braies lunges y dër strontes, mo de drap dër gros de lana. Dansö êl n té curtl, ch'an messâ dagnora dejcio-lé y ciolé. Les gaiofes éa soraenjö, i comoc vërc o ince de coran, le ciapel empü plü alt da na gran vëta enceria. Les cialzes éa dër grosses, börnes o vërdes; la braia éa mâm tan lungia, ch'an odéa les cialzes. Da jì a mëssa âi na té bela pinta de sëda co jéa dô le laibl ete o scenó batoçi.

Ciamó plü tert, dai pici santusc, portâi le spënselerle checio y le ciaz blanch da jì a mëssa. Plü tert él gnü la moda dles braies còrtes, mo dër leries, spo endô lunghes y dër leries, spo dër strontes y sëgn éseres endô normal por la maiù pert, almanco da jì a mëssa les festes. An à metü man da porté sbetri de fi y cialzà basc.

La moda plü nea é chës börnes da moradù, o braies d'en drap da vigne curù, desco da Carlascé, magari ince dër leries y jö dapè ciolades pro. Al é la moda co vëgn da l'America ca y ne passenëia bën nët nia ete te nostes munts y valades. An oress datracì di, che ai jess a romené i sacà dla Caritas. Moda é moda y ara s'oj dô l'ont, mo an i fesc dô, borta o bela che ara é.

Üsanzes da plü dadio cina sëgn

Zacan gnêl fat vigne picio santù. Enlò podéa la servitù jì a mëssa tert, düc con le ciaz blanch y le spënselerle checio, desch'al é ince belo scrit en iade. Spo jéi empü a l'ostaria y s'an jéa pa prësc a ciasa. Dô marëna jéi a palsé o a via la carté te chës atres ciases, olà ch'al éa magari de beles mitans. Valch jéa ince de net sö por chi sorâsc. Anlò dijéi ch'ai jea a d'amoroses, plü tert dijéi «jì a mitans». Da S. Stefo da sëra jéi a cütles y enlò ciafai val' picio ciöf, dër en picio, da meter söle ciapel. En Santa Bogna da sëra jéi endô a fëies. Chël éa empü en maiù ciöf y ai s'al metêa söle ciapel en festa

Pire d'Laronz cun so Fì Angelo

dal Nom de Iejù y le lasciâ oramai döt l'ann.

Da Pasca jéi a üs. Önn co â na crestiana, ciafà 6 üs y 2 n'en ciafà ince i atri. En segra dai üs jéa spo düc a pechê (cufé), éi y ères. Ai tirâ ince sponn, chël ô dì ch'ai metéa l'ü en meter zirca dalunc, spo toléi en scioldo, le tirâ y messâ roé altamo na spaña damprò da l'ü. Vigne iade ch'al roâ tan damprò, davagnâl l'ü y zonza messâl meter i scioldi, che chël dal ü podéa spo se tocé ia.

Dla segra jéa i jogn endô a ciöf, en vëia dla segra domisdé o plü tert a scûr, spo le toléi en la segra söle ciapel y düc éa spo tan curiûsc: Olà él mo chël sté a ciöf? Ci öna i à mo dé chël bel ciöf a chël?

Dô ch'ai â soné la musiga, jéa ince

les ëres empü a l'ostaria, spo i païâ da bëre a söa möta chël jönn co â ciafé le ciöf.

Da Carlascé gnêl fat plü dadio de vigne sort de matades, desco le morin dles mitans vedles, olà ch'al gnêa spo na bela jona sotfora.

Can ch'ai fajêa pan, jêi a crosti i jogn y spo gnêl pa bën ince balé laprò.

Co ch'ai fajêa da lauré plü dadio

Zacan menâi la tera con de té pici gratuns da döes rodes; du ciariâ, en té möt roenêa le gratun, önn adurjêa le gratun sönsom y önn menâ la vacia, plü tert le ciaval. Sëgn ài le motor.

Ai menâ pa tera ince trëi edemes alalungia o de plü. Can ch'ai arâ zacan, tolëi dui bôs tachês pa n jù. Ara jêa sanbën pêgra daspaont. Spo ài metü man da aré coi ciavai. Sëgn n'él mâ plü dui co ara: Önn pa la cadria y l' atter pa la Seilwinde. Ai fesc le laur de 6 o 7 da zacan. Zacan n'él pa ciámó valgûgn da sapé la sûc.

Laota messân spo serié la blaa, chël ô di «trà danter fora la zizania» y porté l'erba con ciostuns a ciasa da i dé ales vacès da lat.

Spo gnêl pa da sojeré. Pa i gragn paurs êl pa ince 15 cina 18 sojeradësses y ares ne podêa pa baié nia, zonza i tolén pa la sojera. Can che le patrun o le gran fant gnêa ad agüzé, ciafâ la sojeradëssa tratan n n'atra sojera, ch'ara n'ess nia bria da sté sö.

Dal danmisdé o dla picia marëna ciafâres pa gonót lat toch con romuns léite (sce le patrun êa n gran avarun!). Le lat gnêa abiné sö döt l'ann por le tomp da sojeré. Laota êl pa la ciarestia. Da sëra ciafan na panicia o jopa d'arbëies, le pan êa laota dër fosch. Da doman ciafan da gosté na jopa bolida o scarté d'orde dër lüter, danmisdé ince n pü de lat desbramé, domisdé ince enscio.

Ensciö êra la spëisa dan zirca 100 agn, envêrs sëgn! Sëgn mëssel pa ester

so vin con Schinken, mortadela y pan blanch, zonza n'esun pa nia encontonc.

Laota dles vers 1914/18 ess bën mangé jont blot soni. Essun pö mât ciafé val'!

Plü dadio gnêl fat dui iadi a l'ann pan y enlò ne fajën con 30 star de farina, spo n'an por mez ann, de bun pan de siara o orde. Aih, ch'al sà pa tan bun! Aldédaincö n'él mâ plü danré n paür co fesc ciámó pan y al è mâ plü feter val' scior o l'ater co mangia pan da paür, sc'ai n'en ciafa ciámó enzai. La maiù pert dai lauranti o paurs ne s'encontonta nia plü con le pan sëch, al ô ester pan blanch y frësch.

Zacan fajêi cater iadi a l'ann crafuns. Sëgn n'él mâ plü püç co fesc crafuns, che cöstes patrones jones ne sà nia plü da fa crafuns. An n'en fajêa d'isté, can ch'ai â roé da sié i près da munt; d'la segra, da Gnißant y ciámó da Carlascé. Sc'al êa na noza, gnêl partì fora dlunch en poch de crafuns o sc'ai jêa a perié a noza. Sëgn dijon mâ plü «envié a noza».

Sc'al êa na noza, gnêl fat la vëia de net cancì checi por l'ater dé da gosté. Chi da noza jêa belo l'ater dé düc te ciasa dal nüç a gosté, sc'ai aldâa pa l' nüç y sc'ai aldâa pa la nücia. jêi te ciasa dla nücia a gosté. denant co pié da ciasa demez, gnêl val' vedla con le guant da nücia da üsc ete y saïà (savaïâ) de ester la nücia, spo êl mefo sanbën dér da rì, ch'ara strambiâ con le mënänücia.

Co ch'ai fajêa da cundü ete le nüz

Da porté manes s'abinâi en gröm y portâ döt con la cracia. Ai portâ ad encunté, che vignönn nen ciafass plü en picio toch. Spo êl la patrona co i portâ t'en tai de lén en pü d'ega de vita. Da sëra, dô cëna, gnêl ciámó fat damat, sonén cianté, balé y baié damat. Spo jêi endô, al luminüs de lóna, y portâ gonót manes cina les 3-4 da

doman. Can ch'ai â roé, dêl pa bën ca val' d'arestì.

Da forlé metèi man da Gnissant y ara jêa cina Nadé, zonza lascé dô (no de net sanbën!). Al gnêa motü man ales 4 da doman. Can ch'ai â roé da soné l'Anmaria, spo petâl jö le gran fant le pröm bot y spo düc, önn endô l'ater, y fajêa na bela tardeca a 4 o a 6 o a 8. Al sonâ pa tan bun y düc êa tan curiûsc, ci paur co roâ le pröm da forlé. Can ch'ai â roé, chël co petâ l'ultimo bot con le frel, chël êl la üsanza co ciafâ dér en gran pùncerle da paé (pavé) en vëia de Nadé. A chël i dijén «le puncerle dal schit» y düc damanâ sù ijins, che co â ciafé le schit da forlé enlò da ëi.

Co ch'ai fajêa da sié

Laota siâi döt con la falc y olà che ai ne podêa nia pro con la falc, enlò messâ les ères taié ia l'erba con la sojera. Al gnêa sié fora döt y vigne festia.

Ales 4 aldîn belo ch'ai batêa la falc con le mai sö l'ancügna y al gnêa pa batü dér sotì, che la falc taiass bën dér dio. Aldédaincö él bën trepa jont jona co ne sà gnanca ci che n mai y n'ancügna é.

Spo en S. Blaje êl la üsanza, che chi co ne nâ nia ciamó patrun, metêa le cazü y la forchëta sole ciapel da jì a mëssa, spo sâ i patruns ch'ai podêa i damané. Zakan êl dér rio da ciafé patrun, ch'al êa tan de jont encérch.

Sc'ara i bütâ en picio püch, ciarâi da sté pa l' medemo patrun. Le païamont êa bën dér picio. Dan circa 30/40 agn êa le païamont d'en bun fant 6 cina 7 ciont y de na fancela 200 Lires y laprò le guant y enlò ciafâres

les ères na iesta da festa, na pluse, en pêr de magnes, duí pêr de cialzà, önn da jì a mëssa y önn da gniidé, arsorès con brocés stortes y spo lana da se fa en pêr de cialzes.

Da san Blaje gnêl damané por sigü chi co jêa, spo sc'ai dijêa de jì, i dêa le patrun 10 lires, plü dadio en scioldo. A chi scioldi i dijén «les ares».

En san Blaje dô marëna êl le patrun co cherdâ ete te stangode la famëia a i paié, önn al iade, che sc'al â ciamó val' da dì, che i atri n'aldiss nia. «La famëia» i dijén a düc adöm chi co êa a sorvì.

Can ch'an fajêa pan, i gnêl dé na pücia por pasta a chères co fajêa pan, spo gnêl sanbën jogn a crosti y ai stêa döta net a daidé y a les cané.

Al n'en gnêa fat 12 de gran brëies al iade, ch'al n'ea 24 püces por brëia y spo metü a ciò duí iadi endô l'ater te furn. Can ch'al êa cöt, gnêl metü t'en ciostun y porté sö te na ciamena söi pontins y anlò gnêl lascé cina ch'al êa sêch.

Ciamó val' üsanze da zacan

Can ch'ai tolêa ia le porcel, taiái ia la coda con en bel gran toch de cêrn laprò y al i gnêa dé ala gran fancela, a chéra co messâ le prodéi (ojoré) döt l'ann. La lënga dal porcel gnêa sciömiada desco le cioce y gnêa portada a signé en Pasca y mangiada. I ôsc gnêa sciömiés y metüs tal formont o tachês sö ia por l'ann da meter tla panicia. Cösc ne féjai plü feter engnó.

En Pasca ne podêa degügn mangé val' denant co mangé val' de signé. sëgn vëgnel benedì le signé da mëssa adora y da mëssa tert, plü dadio mât da mëssa adora.

L'INVERÉP.

Regules dl tëmp

IENER

Pücia ega de iener é n bun sägn pur döt l'ann.

☆ ☆ ☆

Plöia de jené
é bëgn gran falé.

☆ ☆ ☆

Mo sc'al é frëit y bel tëmp,
porta i frùc dla tera or y arjënt.

☆ ☆ ☆

Da Santa Martina bel tëmp,
spo vägnel tröpa blaa y de bun vin.

☆ ☆ ☆

Sce San Vinzénz va sot tla näi,
dàl ca n gröm de fègn y de trafëi.

FORÀ

Da Santa Maria dal poch dessel
ester frëit y da vënt,
spo é l'invér passé y al vëgn
plü bel pur la jënt.

Sce l' tass vägn fora col cè
dant la S. Maria,
spo vál pa bëgn indô ite,
mo al é tres ót forapert.

Sce l' tass vägn fora da S. Maria
cun la coda foradant,
spo vál indô ite col cè
dant y al restarà codí laite.

☆ ☆ ☆

De forà mëssel novëi
y söl urì plovëi.
No de forà plovëi
y da Pasca nuvëi.

☆ ☆ ☆

La Carsëma zënza plöia
disc danfora n bun ann u pücia möia.

☆ ☆ ☆

Sciöch' San Pire fesc dan San Mattî,
fajaràl edemes o ciámó plü dî.

Vì te scrin

(scrit da siur Luije Comploj)

Al è i agn dan la próma vära mondiala, dan la vera dal catordesc al dejedot. L' fat é suzedü te na gran cité, olà ch'al è la université.

Sot a l'Austria gnél buiü tröpa bira, dai studénç spezialmënter y da chi da la gran sëi. Ai â i posc, olà che ai s' abinâ, tignî sëues adunanzes, se fajô la compagnia, fajô musiga, y a süt ne stôi mai. Gonót jêra in lunch, cina al cör dla nöt y sura fora. Inanter tanç n'él dagnora un o l'ater che â plü sëi. Sc'al è inçè pùc scioldi, mo da bëire n'an dagnora. Chi che l'à porvada sà, che na cioca da la bira pô ester trö peso co üna dal vin.

A un de chisc gran studenç i garatâr bëgn plü gonót, mo mai tan sterscia co in chësc iade. Al â fat na bala, chësc é massa püch, al â fat n balun, ciámó massa püch, al s'â ciarié sò na scimia, üna de chères grosses. dea ch'al è sté súa ultima, él bel da la cunté.

Al è adora da doman, can che jënt normal à bele durmì sis, set ores, nosc studio chirî l' tru da jì a ciasa. Al udô scioldi les ciases doples, mo al è impò sté bun de passé pur les cuntrades zënza splunfë. Finalmënter âl inçè abiné l' büsc dla tlé de súa ciasa, de so albergh. Spo, sc'al ess mât podü avalié ia

y ite, mo súa ciamena è tl plan dessura y al messâ jì sò pur stiga.

«Can da udine, co pëiun pa chësta a man? U sanç dëida mât jöpert, dijun. Bëgn. sc'ara é jüda cina chilò, la porvunse inant». N pér de scalins âl fat, ch'al podô se tignì pro la sì, mo fa la ôta! T'en iade él sté n splunder, al è splunfë ite, ch'al udô les stëres a grana dé. Chësta bota l'à n pü desmuntré fora. Ala fin dles finades àl ciafé súa ciamena, che pur furtüna n'è nia sarda.

Ruvé dlungia so let, al ne s'un capînia fora, êl plü tomé co senté dlungia ia y jö pur funz. Bestia, tandür ch'al è, mo fesc nia. l' plomac é tosc morjel assà, dô na té fadia da arjunje l' let.

Mo i mëss me trà plü cuntra l' parëi, scenó tomi fora. Insciö jël, zënza se despié fora, sot let ite y è rové a pone rudunt sot súa litiria.

Purnant ch'al s'â dé la pêsc, àl metü man da rosslé y al rosslâ sciöche na siëia vedla nia unta, che mëss sié fora na taia da blot rans. Tan dî ch'al è sté ailò insciö, sà mât la ora da pareï.

Can che nosc studio slisorâ sot let ite, mostrâ i zagri les trëi. Can che al rosedâ sò l' próm iade i edli, â i zagri fat dui iadi la curëta de plëgn y sëgn stôi ruduntasö, son les dodësc.

N dé y na nöt â l' studio passé a l'

ostaria y sëgn êle vint ores t'en sonn de plom. Al se sferiâ i edli, mo al n' odô nia sües mans. A mesanöt él sot litiria plü scûr co altró. Al s'à ôt söl' atra pert y s'ê ciámó indurmedi pur n' ora. Can ch'al s'ê descedé fora, se sintil mez püre. I cé ti bürâ sciöch' n'... L' magun àl pesoch schiöch'al ess mangé saurun, l' flé àl cürt sciöch'ara jiss ala fin. Sc'al ,ess plü gonót porvé n té mote, s' l'essel udüda perscia.

Finalmënter s'âl alzé sö, ciámó mez indurmedi y é ruflé cun l' cé te na brëia.

«Pur amur de Dî, olà sunsi pa? I sun pö jü te let a durmì. Al é sciöch'i foss t'en scrin, t'en vascel. Al ne me vëgn degün'aria, i soffiëi». L' studio se brodora y é ruvé dlungia pareï.

«Sëgn», al suiâ dal spavënt, «Sëgn sâi bëgn: i à boiù de massa, gnü a ciassa, me sun ponü sura let ia, i sun gnü da nescia, magari intossié da l'alcohol, al m'à zinghiné l' bot, jënt m'à tignì pur mort – a chësc pinsier trumurâl sciöche na fëia – ai m'à metü te scrin, sëgn gnëi prësc a me porté fora y me lascé jö te büsc.

Tan jönn, söl plü bel dles forzes, plëgn de idees pur ci che à da gnì, y sëgn te scrin! Malan de storna, malan de bira, malan de alcohol!»

Plü iadi àl porvé de splundré sö l' cuertl, sciöch'al minâ, mo nia ne dê dô.

Al s'à metü sólo punza düt stanch, incurjâ les mans y porvâ de perié. Te chësta posizion stêl daspavënt ert. Al udô dant a se l' passé, l' prejënt y ci che dô gnì. Sëgn él a l'Université, mo can che al è sté al ginasio, ailò él bëgn pros y al ti fajô plajëi ai geniturs.

Rové tles compagnies s'âl metü a ciaré n pü sot tl gote. Al fajô bëgn inçè de bugn proponimënc, mo sc'ai durâ tan püch dî.

Al se recorda les paroress dl professor ch'â dit: «L'alcohol n'en copa plü co la vera». Vël y i compagns ti dô dërt.

Giuria dl concurs pur ciánties ladines

Mo sciöch'ara va, al è fi su, scioldi ale, al amâ la compagnia, jê da na betola a l'atra y denant che al se n'ess anadé, él ruvé tles ciafes dl viz y al parô che al ne foss plü degun mitl da se fa lëde. I scioldi che so pere se davagnâ cun gran fadia, portâl tles betoles da la bira, in compagnia dles éres dla strada. Massa sot él ruvé col tämp tl parü dla imoralité. La cosciënça, che tl prüm tämp ti mordô dassënn, àl indurmedi cun l' tosser dl alcohol y sëgn él ponü tl scrin.

Al gnëi prësc dé, spo gnëi cun l' guant da pluré, cun i edli da pité, süa püra uma che â mä chësc fi, co pere, plü co ater dessené, che udô sües speرانzes tomades t'ega, les döes sorûs, che l'â inçè tan al col.

Spo süa patruna de ciasa ti dê bëgn inçè l'ultimo unur y conta spo ales vijines düt curioses y ales stlafes jön curt, sciöche l' student à podü ruvé tan inant, ch'al s'à boiù a mort. De morvëia ne n'él pa no, sciöch'al fajô. I sun mä cuntënta ch'i sun rovada a

paiamént! I sü se l'arà tosc desmentié. Al foss bëgn sciode sc'al ess inè metü pro sües surûs a ciaré tl gote.

Chisc baià saràle y insciö jarâra can ch'ai gnê a l' supuli. Te na gran cité ne fejun nia gran stories cun n studio, manco sc'al ti à zinghiné l' bun inom.

Al se tignî les mans dan i edli. Sc'an podess almanco stlü i edli a la fantasia, mo chëra laora l' plü a scurënta nöt.

Ci ch'al udô: so müs mené sö y döt bröm che cumbatô cun l' flé, i edli che ti stê fora sciöche dui üs de punjina, la scaia ala boçia y döt in sanch impornü, spo i ultimi sùsc, spo êl n cadaver, al fraidî...

Cun chisc pinsiers y d'atri ciámó êl daimprô a perde l' ciurvel. Mo almanco n'êl nia ciámó te fossa, l' scrin è ciámó te ciámena tuta in afit, o te curtina te capela di morc. Al ê ciámó adora assà, a val' moda messâl ester bun da se lascé adintène.

Al scarpetâ, al batô cui ciálzà cuntra l' funz, cuntra l' parëi, cuntra les brëies dla litiria - aiüt, aiüt! dauride, i ne sun nia mort, i n'o nia muri... dauride sö... aiüt!

Tla ciámena dlungia êl n sartù. Al l'à afitada, dea ch'al ê les festes daimprô, messâl lauré meses les nöts pur cuntenté i clienè. Cun so Gesell y n jönn che imparâ, cujil al luminüs de na picera lüm ciña che l'aodla gnê ciálida. T'en iade alda chisc trëi vijins n scrai, sciöche zacai messass se paré dan loter. Zënza n pez pisimé tol l' maester la picia lüm tla man y va danfora y i atrì dô, al scraia al patrun de ciasa: «Al n'é degun dubio, l' studio é rovè tles mans di assassins y al ti va l' sanch».

L' patrun de ciasa ne cherdô nia, ch'al fos tröp da tó fora de na ciámena d'en studént. N pü dessené rëflel da porta fora a chirì y avisé l' prüm post dla polizia. I atrì trëi dour sö l'usc dla ciámena de so vijin, che ê magari gnü

copé, slumina dô les cultrines, dô fornel, t'armé, mo al n'ê nia da udëi che somiass n delit. Mo sotite êl n sciüsciüre mat, che alzâ la litiria pesoçia y al scraiâ: «I ne sun nia mort, i ne sun nia mort, dauride sö, i mëss sofiè».

Defata êl ruvè adalerch n jendarm, che sluminâ sot litiria ite. Al à abiné n ciálzà, tira laite y tira fora l' mandl de plëgn sot litiria fora, l' liberëia dala porjun, olà ch'al s'â asmacé ite te süa storna.

Sëgn â l' sartù ciáf coraje y â metü man de rì sciöch'n mat y i atrì dui impara. L' patrun cun süa usc bassa scraia: «He, he, he, s'â bëgn indô boiü ite na scimia l' studiosus. Ne vëigheste nia, che t'ës ponü sot let ite, impé de ji te let? Ciudi n'est pa nia gnü sot litiria fora? Te n'es mine taché no!»

L' studio ciara cun de gran edli intorronn. Al odô la mësa olà che al à scrit tan gonót a so pere dô scioldi, al odô l' let che ê cuncé sö y sotite l'infér fosch. L' sartù y sü fanc l'à daidé sön pè y vël à trat l' flé tan sot, sciöch'al ess lascé jö n pëis da cënt chili.

Spo dijel: «Al me pê ch'i m'ài fat cuiné dassënn, i ne m'un pô nia avëi amal sce os me cuienëis, mo sc'i savesse èi ch'i m'â duré sot chësc let ite, se passassel inè a os l' ri y l' cuiné. Pur inant se diji chilò giolan, ch'i m'ëis salvé la vita, sëgn n'âi assà. Chësta é stada mia ultima».

«Bëgn dërt», disc l' polizist, «dër n bun proponimént, mo purchël ne pôi iö fa a manco de s'invie te mia stüa, iö mëss adoré mia faculté de polizist, dea che chësc é n cajo de desturbé la pësc dla nöt y impizé la guardia debann, pur nia».

Sön chërda à l' studio indô ciáf so bun coraje y à respognü: «I vëgni y pâi mi debit o l' sënti jö, sciöch'orëis. Mo spo unse rovè, che da sëgn inant sunsi sot les mans dla Alma Mater, che me dà asil, olà che os polizisè, dô n vedl privilegh, ne n'ëis nia da chirì. Nia purmal y dër na buna nöt».

Tratan madovines

(Na storia da Nadè)

Al è vöia de Nadè. Tomesc, n piè paur ch'â n lüch da n pér de vaces sö sot Pares, è te stüa sön bandafur ch'al se sumâ la pipa. Al è stanch, ciodì ch'al â döt l' domisdé desparè nëi pur fa n pü' de tru fina jö dai vijins. Pur furtüna àl lascè de novëi, mo sö al alt àl metü man de jì n vënt cialdin che ne impurmetò nia val' de bun. I crëp curis ite te sü grosç mantì de nëi, sluminâ jö söla picia ciasa de lëgn che parô jüda sot tla nëi. Al gnô bel plan jö la séra, la plü bela séra dl ann. Te dötes les ciases aspetâ pici y gragn cul cœur plëgn de ligrëza la santa nöt. Ma te ca picia ciasa sot Pares n'à la ligrëza da Nadè nia dër pudü ite. Degun sëgn dla bela festa n'ê da udëi te stüa.

Tomesc, sentè do mugun, ciarâ scûr ia pur funz. Gnanca la ciacola da orei bun de so pice möt de cin' agn n'ê buna de parè ia la ria löna dl pere. Püre Tomesc! Sciöch'al s'ê comedè da canch'al è gnü zeruch dala cité, olà ch'al â laurè pur trëi agn te na fabricch, pur podëi mantignì plü sauri süa picia familia. De perié y de jì a dlijia n'urôl plü n savëi nia. Süa fomena Lena se cruziâ da spavënt y ara les â purvades dötes pur l' cundüje indô söl dër tru, mo ara n'à derzè fora nia. In ca séra orôra ciámó n iade la purvè y purchël ti âra fat dër na buna cëna, ti l'â purtada ite sön mësa y â dit: «Catö, Tomesc, insnöt junse düc deburiada a madovines». «Ci? Madovines?» éle salte sö vël.

«La nöt é pur durmì y no pur saltè incérch a fa teater!» «N te spavënt, Tomesc, ne stè a di insciö! Madovines é les plü beles funziuns de döt l'ann y düc chi che po' va insnöt te dlijia a se

perié les grazies dl Pice Bambin». «Haha... les grazies, chères ma davagni cul laur iö».

«Döt l' laur n'é pa pur nia», dij sëgn vëra, «scce an n'à nia la benedisciun de Dî. Y spo messùn ince jì a ti lascè udëi a nosc pic' Paul l' bel Bambin ch'é sön altè». «Ne t'arâs mine metü tl cé de te to dô chësc pice chilò jö?» «Ciodì pa no? Nadè é pö la festa di pici mituns».

«T'és propi zënza ciorvel, Lena! Orëi stracè chësc pice chilò jö pur chëstes nuveres a se dlacè bel pur nial!» «Al n'é nia frëit insnöt, al va n vënt cialdin». «Frëit o no frëit, l' möt sta childò pro mè y bun, y tö va olà che t'ös!» Senza plü dì na parora se n'é Lena jüda dlun pitàn da üsc fora y te stüa éle restè l' pere cun l' pice Paul ch'urô a dötes les ries se vistì chël bel guant y jì cun la uma. L' pere à messè t'impurmëte de vigne sort y ti lascè ince chi bi vici de spidl pur l' fa scutè. Defata do les diesc se n'ê Lena chitamënter jüda da porta fora y ê piada jö cuntra la dlijia. La bela séra sarëna, l' sonn dles ciampanes da Nadè n'ê nia bugn de fa plü lisira la gran crusc che ti drucâ söl cœur. Rovada te dlijia, se n'éra jüda te proca, s'à curì prò l' müs cun les mans y à metü man de pitè y perié: «Pic Bambin», dijöra, «fa che mi om vëgnes indô sciöch'al è de-nant». Spo âra alzè l' cé y ti ciarâ sö al bel Bambin ch'è sön altè y al ti gnô inmënt ch'al ti ciarass jö a vëra y ch'al s' la riess. Tun iade ti è l' cœur gnü lisir y ince vëra ciántâ cun döta la jënt: Bela nöt, santa nöt... La mëssa da madovines à da püch metü man, che i vidri de dlijia à tremorè y an à aldì

Cripele dla dlijia da s. Martin

fora ala leria n buramënt, sciöche al foss jü dër da vënt. La jënt se ciarâ madér y la gran pert aratâ ch'al foss stè l' tremoroz, mo düc é sta te dlijia fina che la mëssa ê stada rovada.

Sö tla picia ciasa sot Pares â tratant Tomesc fat n pez ala lungia la bleïta cun so pic' Paul y al ti â ince n pü' sonè dant la zitra, fina ch'al s'ê indurmedi do mugun. Vël instës ne punsânia de jì a durmi; al n'â degöna pesc. Tres indô messâl punsè a süa fomena: Lena ê bela y prossa y al ti urô dër bun; mai ne s' n'essl dejidrè n'atra, madér ch'ara ne foss nia tan saltada a dlijia.

La mesa nöt ê da püch passada, canche l' chít dla nöt é tun iade gnu rot da n splundrùn sciöch'al éss tonè. Tomesc é saltè ia da finestra, mo n gran bof de vënt à druché ite i vidri y l'à sciuré zeruch. La löm s'ê destudada y la picia ciasa à metü man de tremore y de graciè. Döt chësc à ma duré püç secunc, spo ê döt indô bel chít sciöche denant.

Ci êl pa suzedü? L' vënt cialdin â destachè les gran masses de néi ch'ê sö pur i crëp y na gran lavina ê gnuða jö y â fracé ita la picia ciasa. Do da n pez é Tomesc indô gnu pro sè instës. Incér vël ia êl döt scür; al ne s' n capî

nia fora olà ch'al ê y al sintî frëit incér vël ia.

Al à purvè de se fa lëde, de luvè sö, mo les iames y i brac ê sarà ite tla nëi. Al ti toma ite che so möt ê pro vël te stüa y al mët man de cherdè: «Paul, Paul, olà éste pa?» mo al ne ciifa degöna resposta. Spavënt y desperaziun mët man dl cöie y al scraia: «Lena, Paul purdeneme... iö sun la gauja de chësta desgrazia..., chësta é sëgn mia fossa, mia fin!» Mo ci aldl pa sëgn? La usc debla y sprigurada de so piç Paul che chérda: «Uma, Uma, gnide a me scialdè, i à tan frëit!» «La uma n'é nia chilò, mo ara vägn pa prësc» scraia Tomesc y cöi adöm dötes sües forzes pur purvè de se fa lëde, mo al é ma bun da se fa n pü' de lerch inçer l' müs. «Pere, pere, al é tan scûr, i me tëmi, vi ca da mè!» chérda indô l' pice, mo l' pere ne po fa nia y chësc ti fëj ciámó plü mè co la nëi ch' l' fracia. Incér l' piçë möt ê la nëi plü löcra y al é bun da se tra n pice toch inant, fina ch'al sint val' de cialt, la man de so pere.

Al sla téggn ci ch'al é bun cun les pices mans dlacíades y al prëia: «Pere, meteme te let, i à tan frëit; i diji atira la oraziun al Pice Bambin, spo dormi». Y püch de dô, cun na usc che vägn tres plü debla, l'alda l' pere perian: «Pic Bambin vi ca da mè, fëj n pros pic' möt cun mè, mi cör é pice y ne lascia ite degügn ater co té Pic Bambin».

Tomesc sint na fiçiada tl cör. So pice é dailò dlungia ch'al chérda aiüt, mo vël ne po' nia l' daidé. Al sint che les pices mans vägn tres plü frëides, stares, y ch'ares lascia bel plan ia süa man. «Al mör, al mör!» scraiel sëgn fora de sè dala desperaziun. «Y iö sun la gauja ch'i ne l'a nia lascè jì cun süa

uma a madovines!» Sëgn tun iade udôl ite che al adorâ inçe vël l'aiüt de Dî y al à metü man de perié: «O bun Pic' Bambin, purdona mia superbia, castiëia mè ch'i m' l'à miritada, mo salva chësc mi pice inozënt da chësta fossa de nëi!» Al à apëna albü rovë de dì chëstes parores, ch'al à aldi usc sura de vël. Al é la usc de süa fomena che cherdâ: «Tomesc, Paul... olà sëis' pa? Tomesc orô respogne, mo al n'é nia plü bun. Ma plü pur n püch âl aldi les usc, tres plü debles, tres plü da lunç, spo plü nia.

Al é Nadè da sëra. Tomesc é tun let, te na ciamaña de spítol y dlungia é sentada süa fomena Lena y ti téggn na man. Püch ia d'là dorm te n pice let so möt Paul. Tomesc n'é nia ciamañ gnü pro sè instës, mo l' dutur à dit che al é fora de prigo. Na monia vägn sëgn ite te ciamaña cun n pice lëgn da Nadè, l' mët sön mësa y mët man d'impiè sö les ciandères. Tomesc doura sëgn tun iade i edli y ciara incerche ciamaña. Al ne sun capësc nia fora olà ch'al é, mo sëgn väighel Lena y al sint sües man cialdes che drüca la süa. Sënsa dì na parora ti mostra Lena l' pice Paul che dorm ia d' là da vël.

«O Lena», díj sëgn Tomesc cun i edli plëgns de legremes, «chël Pic' Bambin à daidé, ma cun so aiüt sunse ciámó düc trëi adöm. Sëgn sunse indô sciöche denant, Lena, sëgn ôi inçe iö indô perié y jì a dlijia».

Inçe l' pice Paul s'ê tratan descedè y la uma l'à tut sö y ti lasciâ udëi les ciandères che vardô söl bel lëgn da Nadè. Sot sües rames n'èle degönes scincundes da odëi, mo Tomesc y Lena savô che l' Pice Bambin ti à portë in chël Nadè la plü bela scincunda: la cuversciun y la pesc.

PB

Cuntrasć da al dé da incö

Tan rič co al dé da incö
ne sunse mai sta,
mo tan egoisè co al dé da incö
ne sunse gnanca mai sta.

Tan de guant co al dé da incö
n'unse mai albü,
mo tan bludri co al dé da incö
ne sunse gnanca mai sta.

Tan pasciüs co al dé da incö
ne sunse mai sta,
mo tan rî da pascenté co al dé da incö
ne sunse gnanca mai sta.

Tan de beles čiases co al dé da incö
n'unse mai albü,
mo tan püch a čiasa co al dé da incö
ne sunse gnanca mai sta.

Tan assigurà co al dé da incö
ne sunse mai sta,
mo tan malsigüsc co al dé da incö
ne sunse gnanca mai sta.

Tan rodè incerch co al dé da incö
n'unse mai pudü,
mo tan da baudié dla strëntöra
co al dé da incö
n'unse gnanca mai albü.

Tan de tëmp co al dé da incö
n'unse mai albü,
mo tan da stufé co al dé da incö
ne s'âl gnanca mai salpü.

Tan na gran scicarià co al dé da incö
n'unse mai albü,
mo tan de bunes normes de vita
co al dé da incö
n'unse gnanca mai purdü.

Tan tröp co al dé da incö
n'unse mai odü,
mo tan verè co al dé da incö
ne sunse gnanca mai sta.

Tan de löms co al dé da incö
n'unse mai albü,
mo tan scür co al dé da incö
n'éle gnanca mai stè.

Tan adöm co al dé da incö
n'unse mai messè vire,
mo tan püch tigni adöm
co al dé da incö
n'unse gnanca mai.

Tan d'amur y de pesc co al dé da incö
n'éle mai gnü baié,
mo tan püch amur y tan pücia pesc
co al dé da incö
n'éle gnanca mai stè.

Y la moral de döt chësc é
al dé da incö,
che an dess se comedé
y mai la dé so!

PB

L'ann dla jënt vedla é passé, mo inèc
ti agn ch'à da gni orunse se to a còr ci
che na pursona vedla ô se dì:

- Beaç chi ch'à paziënza y cumpren-
sciun cun mi pîsc che ciompêda y
cun mies mans che trémora.
- Beaç chi che capësc ite che mies
orëdles stënta da intëne ci ch'al me
vëgn dit y m' l' dîj plü iadi.
- Beaç chi che conësc che mi edli é
turgheri y debli y che mi pinsir é
pëigher.
- Beaç chi che se tôl dlaurela de stè n
pü' pro me a cuntè.
- Beaç chi che ne dîj mai «Chësta sto-
ria m'ëise incö bele cunté dui iadi».
- Beaç chi che me dëida recordè ci
ch'al é suzedü plü da dî.
- Beaç chi che me lascia sintì amur y
respet y ne me lascia nia tan su.
- Beaç chi che me fëj plü lisirz i dis
che me resta ciámó söl trù che me
cundüsc ala patria eterna.

PB

Cronich

Sc'an ciara zruch tl'ann passé, spo
messunse imprüma de döt dì, che al é
sté dër n bun ann, sanbëgn general-
mënter.

Sciöche ara é mefo dagnora, insciö
éra mefo inèc stada l'ann 1982, che al
n'é sté de chi l'à albüda dër buna y an
spera che al side sté la maiù pert, mo
pur valgûgn sarâl inèc sté n ann da
crusc, da tribulaziuns y da legremes;
can che na familia à magari messé per-

de la uma o l'pere o l'om o la fomena o
inèc zënza val'familiar pur dagnora. I
ne savun nia can che Chëlbel'dî se cher-
da, mo can ch'al cherda, spo mëssunse
jí. Impurtant éle ch'i sun arjignà.

Mo generalmënter mëssunse dî, che
l'ann 1982 é sté n ann denedî. Püè se
recorda ciámó n te ann da tan de frûc
de vigni sort. Vigni brüscia, podunse
dî, â sù frûc. Inèc te nosta valada ê i
lëgns da pom, da pér, da sunjins plëgns

de frùc y ci bì frùc ch'ai à porté, zënza bëgn dî sprinzé o rincuré. Dlasenes, granètes y funguns él gnü assà, che jënt n'à gnanca purdejü da cõi dôt cant.

La maiù pert di paurs à podü se fa dér de bun fëgn da ciasa y da munt y inè de bun artigöi. Les blåes é stades manco bunes, mo al vëgn mâ plü metü dér pücia blaa y dea che al n'un vëgn metü tan pücia, él i vici che la sighthëtie.

Inè la sajun di furesti é stada dér buna. Cina a mez messé paròl, ch'al gniss püch y nia, mo spo n'él ciamicó gnü assà. Inè la sajun da d'invêr é stada dér buna cun dôt ch'al è pücia nëi.

L'temp è inè dér bun pur i artejagn. Sc'i se recordéis ciamicó, sciöche al è de mà y de jügn bel ia pur l'dé y la plöia de nöt. Mâ püç dis d'isté à desturbé i artejagn alaleria y insciö éra jüda inant cina a l'altounn tert.

Nëi él sté pücia, mo dea che al n'é feter mai sté meste d'invêr, mo dagnora scialdi frëit, spezialmënter de forà y de merz y in pert inè d'aurì. àra tigni dí. Forà y merz in pert inè auri é stà tröp da vënt.

Dlunch incërch tla valada él inè indô gnü frabiché y fat strades. Te nosta valada él ciamicó laur pur chi che ô lauré. Strades él gnü fat tl comun de Marô pur chi dla Munt y pur chi de chës costes da Rina. Na strada à finalmënter inè ciafé la vijinanza da Jù da S. Martin. Chi l'adorâ veramënter, spezialmënter inè pur i scolari, che â tan dalunc da gní a scora y èrt da dlacia y sot a vigni ttemp. La strada n'é veramënter nia plü n caprise aldedaincö, ma na nezescité inè pur i paurs.

D'aiscioða ài inè metü man l'gran fabricat dl spitol nü a S. Martin.

A s. Martin él sté ai 6. de jügn les eleziuns comunales y l'ombolt nü é l'professor Pepi Dejaco dl Maier da Picalin. A l'ombolt y ai omi de comun ti augurunse na bona y gran ativité pur l'bëgn dla comunità y ch'ai pôis svilu-

pé chësta ativité cun pesc y concordia.

L'ann 1982 él ence indö sté la gran prozesciun de Jënn, che vëgn tignida vigni trëi agn. Chësta ota n'él jü dér tröc, an n'à cumpedé zirca 800. La prozesciun de Jënn é bëgn val'dér de bel, mo i mëssun pa bëgn ciaré che al ne devëntes nia na marcia lungia o n folclore.

Sòn piz La Illa valà sëgn na bela "ferata tl'aria" che pô cundüje sö dér tröpa jënt a l'ora.

D'aisciüda ài inè metü man da restauré la dlilia da la Crusc, olà che al è gnü a löm pitüres vedles, che an ô sanbëgn cunservé. Pur chësta ota saràra pa bëgn indô metüda a post. Döta la Val Badia à impü contribui pur chësc bel laur tla dlilia dla Crusc, ciudi ch'al è impü l'santuare de döta la valada.

S. Ciascian à fat gran festa de duicënt agn de dlilia parochiala y chëra é veramënter gauja da fa festa, sc'an pënsa impü, tan che la popolaziun à contribui pur arjigné na te bela dlilia y la tigni ordinanda pur tan de agn. Na té dlilia é mefo impò l'zentro plü impurtant de na popolaziun y sciöche la dlilia é, insciö stàra inè cun la popolaziun.

Chi da La Illa à ingrandi la curtina y sciöche vignun pô udëi, éra dér garatada. Sòn les gherlandes da mort ne dessun mai scri "ultimi salùc", mo i dessun saludé tres inant nüsc defonc. Chësc record se mostra sanbëgn imprüma de döt tl tigni ordinada na curtina.

Siur Bruno Majoni ne se sinti nia dér bëgn de sanité y insciö él jü in punsiun. I ti dijun tan de giulans pur tan de bëgn che al à fat pur Badia y inè, scioche degan, pur la valada y ti augurun ciamicó tröc agn de vita chilò da nos.

L'degan nü de nostra valada y lapró curat nü de Badia é siu Sepl Granruaz, da Paracia. Ai 4. de setëmber l'à l'veesco Mons. Ujöp Gargitter acumpagné a Badia y ti à surandé la Cöra de Badia y l'decant de Marô cun la "sede" a Badia.

A siur Sepl da Paracia ti augurunse

döt l'bun cun tan de santé pur l'laur da curat de Badia y da degan nü dla valada y i urun l'daidé te so laur, che n'é aldedaincö sigü nia sauri.

Inciö àl indô metü man n ann nü. I ne savun nia ci che à da gni y chël é ince dërt. Üna na cossa savunse dessigü: Sc'i se porvun a fa vigni dé de nostra

vita la orienté de Dî, spo fajunse dërt y spo pôl gni ci ch'al ô. L'bel y l'burt orunse porté cun la dërta intenziun y cun l'aiüt de Dî.

A düè chi che li l'Calënder y ince ai atri düt l'bun pur corp y anima pur l'ann 1983 y a s'udëi.

L'calënder

Siur Bruno Majoni, degan vedl che é jü in punsiun.

Foto A. Piccolruaz

Siur degan nü, Sepl Granruaz, ciafa les tlês de dlilia da Mons. Ujöp Gargitter,
vësco dla diozeje.

Foto A. Piccolruaz

La dlilia dla Crusc vëgn restaurada

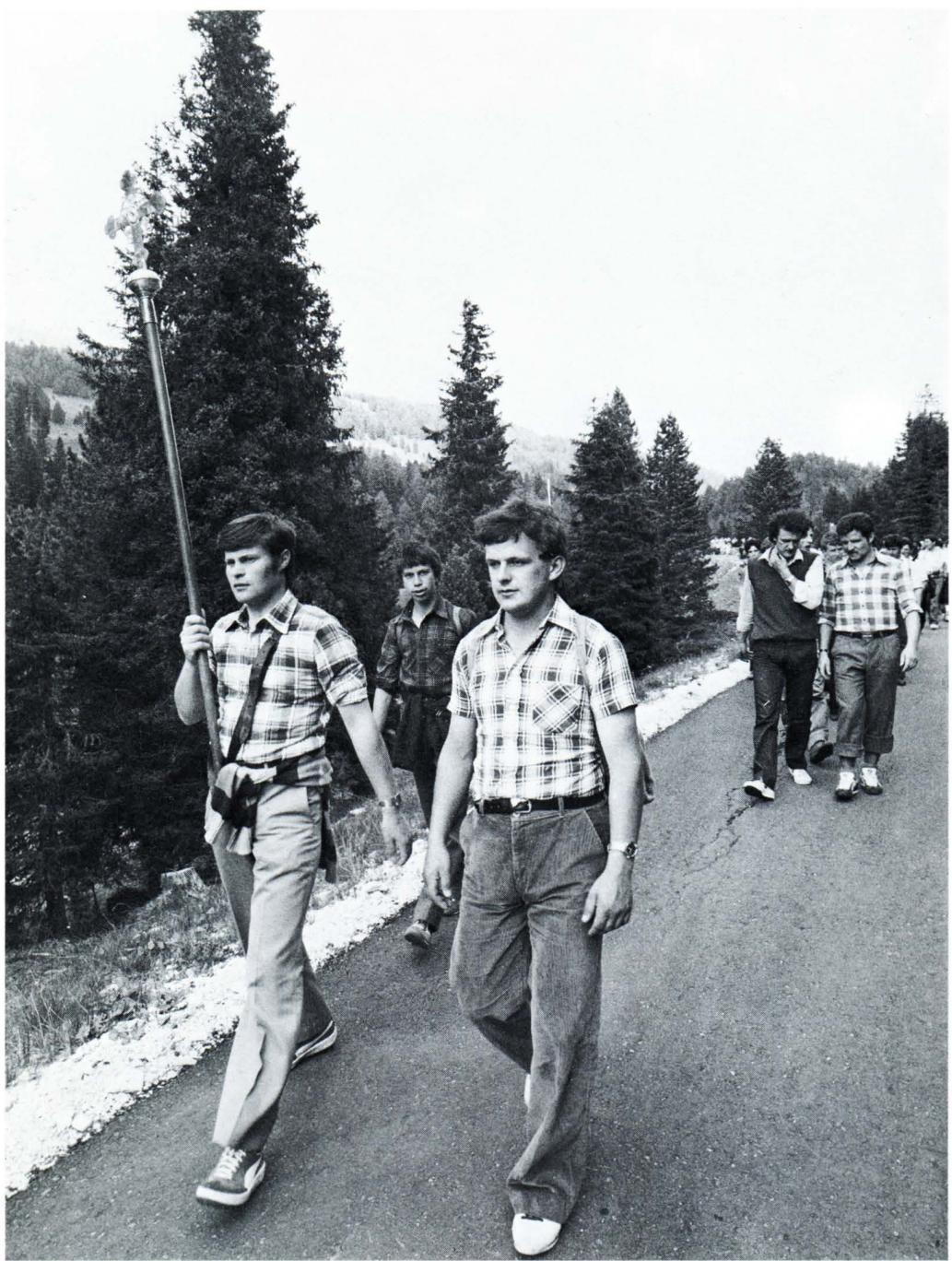
**La prozesciun de Jênn palsa söl “Halsl” (sign. Merch Graffonara, ploan d’La Pli,
y Jan Ellecosta, che mëna la prozesciun)**

Foto Dr. Karl Gruber

Fotos dla prozesciun de Jênn 1982

Foto Dr. Karl Gruber

Fotos dla prozesciun de Jênn 1982

Foto Dr. Karl Gruber

Fotos dla Prozesciu de Jênn 1982

Foto Dr. Karl Gruber

Franz Bioc, un di plü vedli tla prozesciun de Jênn 1982

Foto Dr. Karl Gruber

LADINIA

Sföi culturâl dai Ladins dles Dolomites

- Articui sön lingaz, storia y usanzes dai Ladins dles Dolomites, dal Friûl y dal Grijun, scriç pur ladin, tudësch y talian
- ara vën fora en iade al ann
- abunamënt pro:

Istitut Ladin “Micurà de Rü”
San Martin de Tor
39030 Piculin
Tel. 0474/53110

Südtirol Fenster

Finestres Südtirol
Interpack OHG
de Seeber Davide

GAIS (BZ), Zona industriala
Tel. (0474) 54257

- **FINESTRES de lëgn**
- **PORTES y ÜSC sön mosöra**
- **LISCIOS y rolôs con cuertl**

RESTORANT y PIZZERIA "LA MAJUN" a LA ILA
tel. 0471/85 030

Butëga

W. KOSTNER

Curvara

Tel. 83117

**Articli de sport - CONFEZIUNS
Folieć y Suvenîrs**

De vigne sort de roba - Mangiarìa

C O N F E Z I U N S

Sport ciasa "Roch"

Corvara - Pescosta

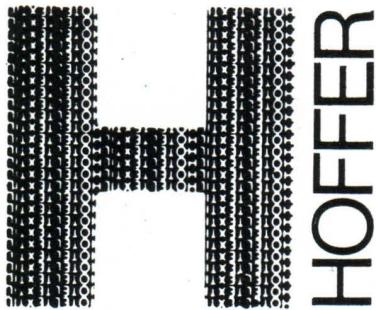
Sport Tony
LAILA

Confeziuns - Roba da mangé - Articoli de sport
Chertes y Folieç

SPORT TIES

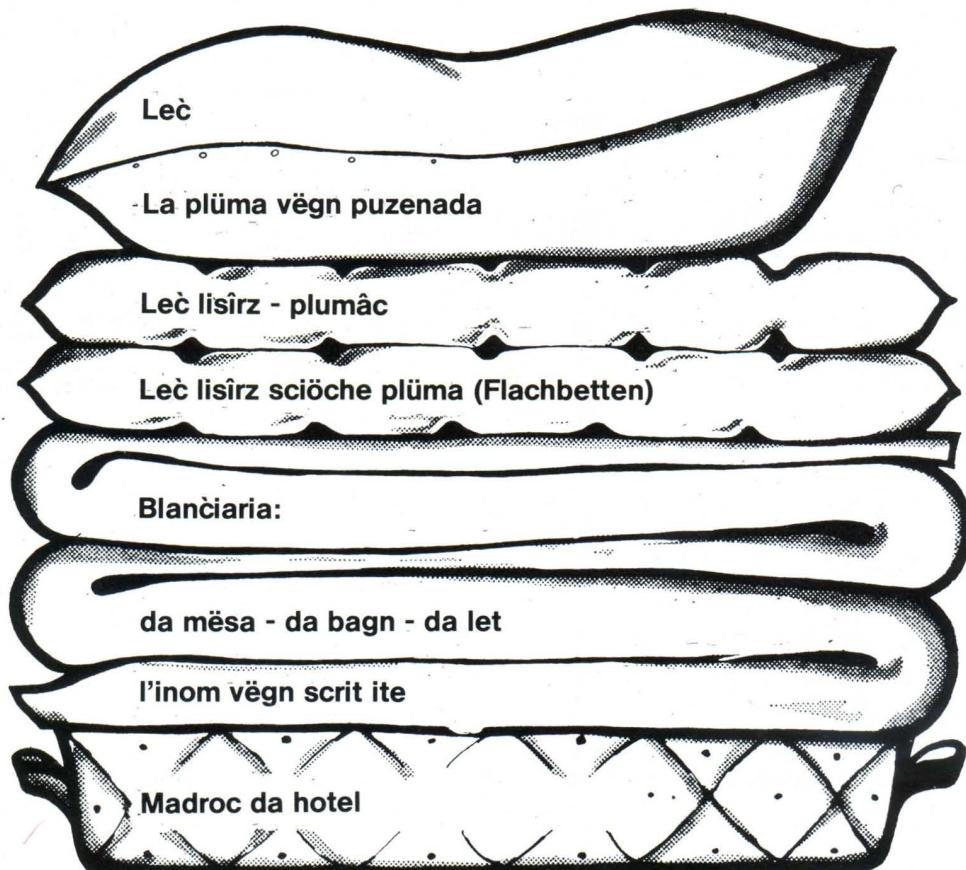
AL PLAN DE MAREO
tel. 51 107

Sport da d' invern y sport da d' isté a n bun prisc

MAX HOFFER HOTELTEXTIL

BURNECH

Pur Osc Hotel: Blançaria da Max Hoffer Hoteltextil al engros
39031 Burnech, Str. Beda Weber 28 Tel. 84424

NUOVO
98.4

Sc' adurëis mascines da lauré da paur,
sturjéde pro a Lungega tla butëga por i paurz.

Dailò ciafëise tractorz y dötes les mascines ch' alda laprò;
i toć, sc' al ess da falé val';
massafies da lauré da paur,
ojuradöra por vüsc tierz.

Sistem nü de finanziamënt:
paié jö les mascines te cin' agn a rates y a n pice fit.

J. Vallazza

I-39030 Longega - Tel. 0474/51215
I-39030 La Val - Tel. 0471/84165

MACCHINE ATTREZZATURE AGRICOLE
MASCHINEN UND ARTIKEL DER LANDWIRTSCHAFT

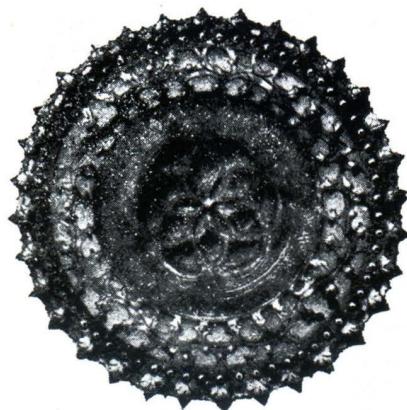
BUCHER

Frenademetz Iaco

ÖRI DA SCIALDE'

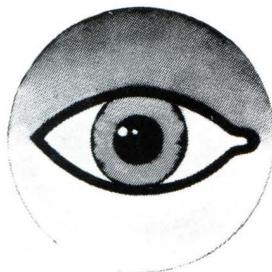
PIDRO - BADIA (BZ)
Tel. 0471/84133 - abit. 85251

Milio Castlunger y mituns

**S. MARTIN
Tel. 53.119**

Fej laurs de fer batü a man por
ciases privates, hotì y botëghes;
feriades de finestra y de porta,
crusc da mort, de bel patük por
inforì la ciasa y por scincundes.
Fej inè cintönes por guanç da
zakan y massaries de fer por paurs.

Odëi da mi, ciarè fora da mi con nösc ODLA' nüs

- ODLA' DA SOREDL y da SPORT - SPIDL A CONTACT
- BAROMETRI, TERMOMETRI, COMPASC, ALTIMETRI
MICROSCOPS, SPIDLI DA ENGRANDI'
- **APARAC' DA FA JÖ, PROIECTURS
ALBUMS POR FOTOGRAFIES y CHEDRI**
- Svilupé fotografies y fa dô

Bornech - Str. Zentrala, tel. 0474 - 84551

SËGN INČE A BORNECH

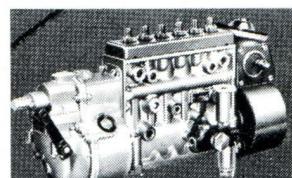
DIESEL - EINSPRITZPUMPEN

Reparaziun cun Magazin de Toć da baraté fora, Düses y Filtri

AUTOELEKTRIK

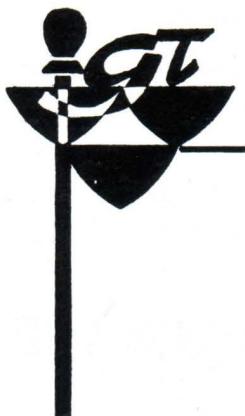
GROHE
B O R N E C H
Tel. 0474/85420

**SPORT
EDOARD
COLFOSCH**

La botëga de sport col survisc familiar

Canche urëis dorturé dö la ciasa, sciöche:

- depënje les talares
  - fa bela la falzada
  - o inçë möter ite d' atri func
  - y fà stramëses de plates de ghips
- cherdéde la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/84 1 16

POR OSC INTERESSE: Sce ëis da cumprè

Mascins da cujì

Mascins da lavè y dütes les atres mascins pur ciasa
y Hotei y Pensiuns y mascins da strichen
Radio y aparac dla Televisiun y de vigne sort d'aparac
electrisc por ciasa, da pozenè func, dlaciadöres

Electro PAUL DAPOZ

LA ILA - Tel. (0471) 85005

Al vägn cuncè mascins da cujì "Necchi" y fat d'atres reparatures

CIASA DE AREDAMËNT

gaderform

Longega

Fajun por l' pic' y por l' gran düt sön musöra:

čiamenes da durmì
čiamenes por mituns
čiaxes da füch
stües y studios
tafladöres y döt l' aredamënt pur locai da sté sauri.

Gnide instësc te nüsc locai de mostra a ti čiaré a nosta cualité o telefonesse al numer **0474/51178**, spo gnuñse nos a Se ciafé.

Dr. Arch. Erich Agreiter

büro de progetaziun y musuraziun

BORNECH
Strada Roma 5 - Tel. 0474/84373

BUTËGA DL PAPIR Y DI LIBRI

G. PUERARI

BORNECH — Via Bastioni nr. 2/E

Libri — Papir — chertes — giornai — roba d'uffizio; Comisciuns po laurs de timbri y tipografia; Filatelia cun servisc de novités; Tabach — stempli, marches y chertes da bollo

Un tres de plü fer toronn de dötes les lunghèzes y grossèzes da 10 cm a 40 mm ø cun guida y zénza guida, a dér de bugn prisc. Insciö ince bandes da diversces grossèzes y larghèzes, taidades pro avisa sciöch'i urëis. - Damanesse, i Se menun döt y a bun prisc.

P. KAMMERER & SÖHNE - CHIENS

RÔS Y ZEISTERNES

TEL! (0474) 55-3-17 / 55-3-86

Düc Üsc dejideri por s'arjigné ite la čiasa pò gnì ademplis
Ciaféis da nos in gran lîta
MEBLI de vigne sort y grandeza

T E P I H S

MEBLI FAÇ SÖN MESÜRA pur vignun l' dërt in qualité y prisc.
Al vägn ince dé cunséis dl mestir in chësta materia.
Gnide a se ciafé y a udëi tla

Čiasa di Mebli PEINTNER SAN LAURËNZ - Tel. 86 3 28

PASTICCERIA - KONDITOREI

R. WINKLER

BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/84635

Tortes desvalies por noza - complì i agn - sant inom
"Confetti" por noza - batejimo - crejima - próma comuniun

SPORT · SOUVENIR · HANSI · FOTO

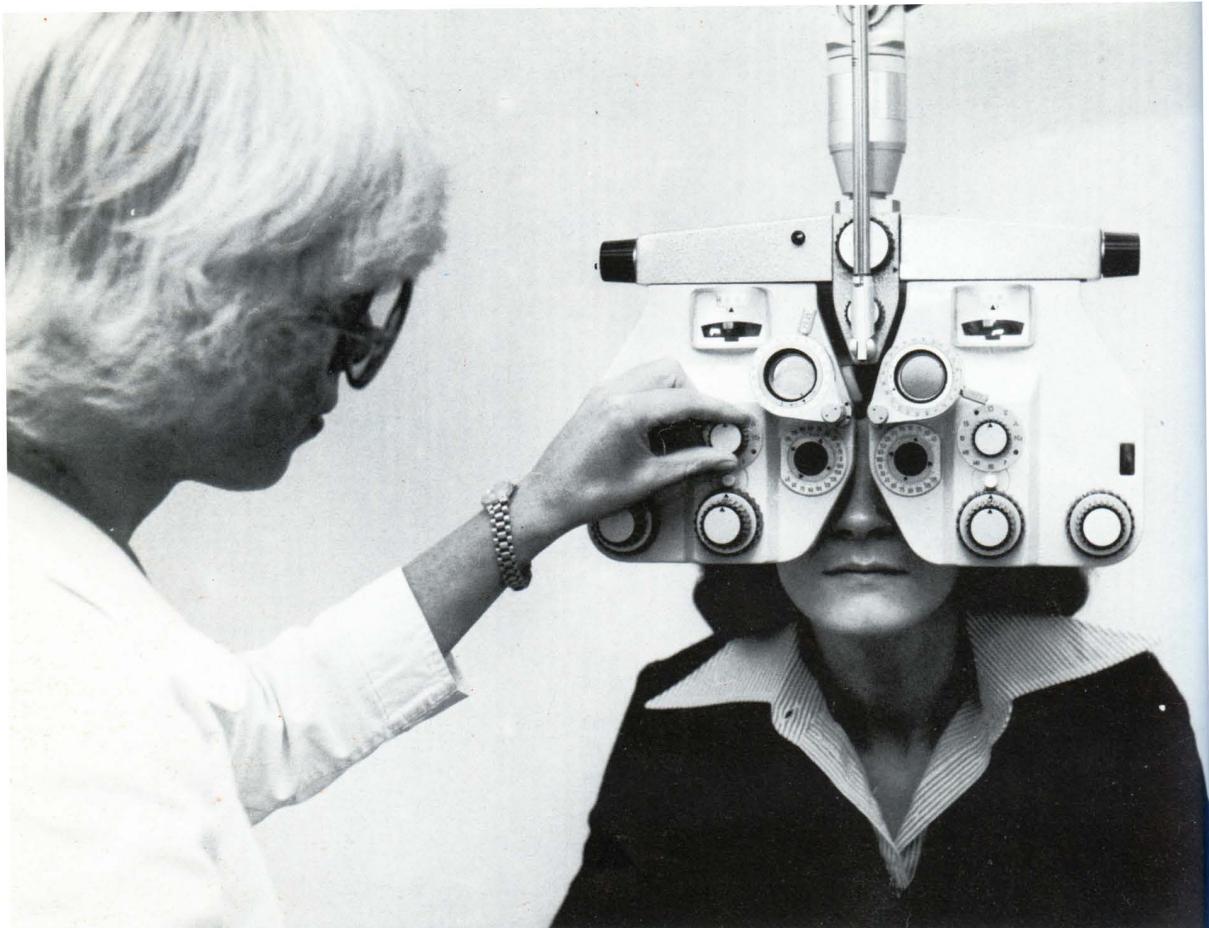
Al Plan de Mareo

articui de sport
guant sportiv
scincundes y júc

patuç da fotograf
artejanat local
retraç da noza

-Bia Colombe-

Udëi miù con
Udlà y Linses a contact
mosurà indertöra
da

Termometri y barometri
Macro- y microscops
Musöra-altëza y compasc
Rôs da čiaré lunc
Cumpëda-vari
Aparac da fà jó
Albi por retrac

Optic Rapid Bornech
Strada de Cité 31

CASSA POPULARA

ÚSC SCIOLDI
TE DE BONES MANS

BORNECH, STRADA ZENTRALA, 30
TEL. (0474) 21122

dales 8 cina ales 13
dales 16 cina ales 17

PEZZEI HANNI

BORNECH - Strada dla staziun - Tel. 85 8 11

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè l'urt — Mantì, gormà, manèces
y stivà de gumi — Cioi a cone (Keilriemen) — Anì de
gumi por mascins dal lat — Condles, bozes y copes de
plastica — Tovaies de mësa — Tapec de plastica y
ros de plastiga y ros pur la condüta da l'ega.

H. STAUDACHER

BORNECH — Strada entrala, 50 — Tel. 85 3 61

La butëga spezialisada por roba de coran de moda y de patük por iadi
Na gran lîta de patük por scincundes

LA GRAN LÎTA Y LA BONA QUALITE'
ACUNTENTËIA DÜC ÜSC DEJIDERI

“TRACHTEN” – “LODEN”

MODES por l' tëmp lëde - da fà sport
por ëi - éres - mituns

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 — Strada Zentrala nr. 70

BUTIËGA SPEZIALISADA POR:

Radio
Televijiùn
Impianç stereo

Mascins da lavé
Dlaciadoies
Forgurés a gas y electrisc

Plates y cassëtes de musiga - Reparaziuns de radi y aparać TV

Makita **Makita**

FERAMËNTA

Mair-Zeugschmied **Bornech**

Anton Mariner

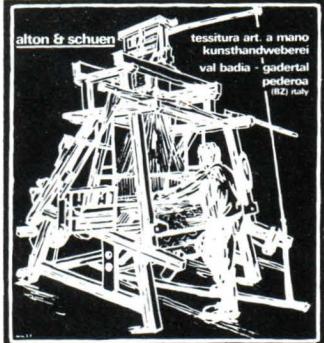
Robes d'or y d'arjënt - Anì

O r e s

Copes y medaies

Robes de pelter y de latun

BORNECH - Strada Zentrala 45
Tel. 0471/21204

Tescere d'ert
Alton & Schuen
PEDEROA

VIDER Y PORZELANN
MASSARIES POR CIASA Y CIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA
PATÜC DE CIASA
COSSES D'ERT POR LA CIASA
ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

J. Schönhuber srl
GmbH

39031 BURNECH · Tel. 0474/85425

LA BUTEGA SPEZIALISADA:

- pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütl pur ciasa,
- pur patüc da rì da fà belaîta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona cualitë y in gran lita.

DROGHERIA SPEZIALISADA - PERFÖMERIA
- CORSETTERIA - CORUSC - ARTICOLI DE
COSMETICA Y ARTICOLI SANITERS - ERBES

**OSTA BUTÉGA
SPEZIALA PUR:**

- material isolant termoacustich studié aposté
- produc da stagné l'égå conesciüs y purvà fora
- "Fließmittel" senza clôr por petuns de cualité
- produc de têr de gran valüta
- l' nü cadrel termich POROTON
- material da frabiché de dütes les sôrts pur
l' temp d'aldedaincö

Laprò cunsëis de jënt spezialisada da:

BAUMEX

BORNECH
Str. da Dletonheim 9
Tel. 0474/85451

C. AMBACH & CO.

B U T Ë G A E L E C T R O - T E C N I C A
B O R N E C H

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

Se pîta

Aparaç dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electrisc y aparaç da assüié i čiavéis - Soprësces - Mascins dal caffé - Aparaç electrisc da to jö la berba y duc i atri aparaç electrisc

BUTËGA DE LIBRI Y PAPIR

BORNECH

Strada Zentrala, nr. 54

Tel. 85 1 46

- Papir - libri - foliec - roba d'ufizio

- Chertes - Articoli de scola y de hotel

- Gran lita de albums pur fotografies - Chertes da cartè

BORNECH - Tel. 85348

La Butëga spezialisada por:

- Tepihs - Cultrines -
- Drapamënta por mobilia

BLANCIARIA DA LET Y DA MESA

SĒGN LAURUNSE INCE PUR I PAURS

I FAJUN:

- botes pur mëte ite de vigne sort
- Botes da mëte sön transporteri y sön nulli
- Massaries pur tigni sö liché
- Silos pur ojeradöra värda
- Silos pur liché
- Ros d'acià

Damanede ofertes y cunséis a

P. KAMMERER & SÖHNE - CHIENS

RÔS Y ZISTERNES

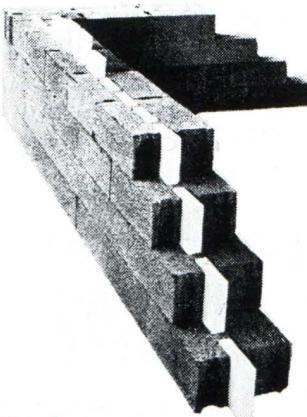
Tel. (0474) 55-3-17 / 55-3-86

Leca L' MATERIAL PORVÈ DA FRABICHÉ

Leca -plus

L' nö cadrel lisir da frabiché
cun Polystirol danterite.
N dër "Plus" pur Os.

Massa cm 30÷38/20/50
Pëis ca. kg 18÷24

**Da extra n bun prîsc por gauja
ch'al sparagna laûr y ch'al isolëia bun.**

La desmostrazion: valüta con Polystirol danterite: 38 cm = 0,59; 30 cm = 0,65;
valüta sënza Polystirol danterite: 38 cm = 0,65; 30 cm = 0,70.

Leca-Block 39030 G A I S
Tel. (0474) 54 143

Stamparia
PRESEL
Bulsan

Edizions y depliants
a culëures
D'uni sort de stampac!

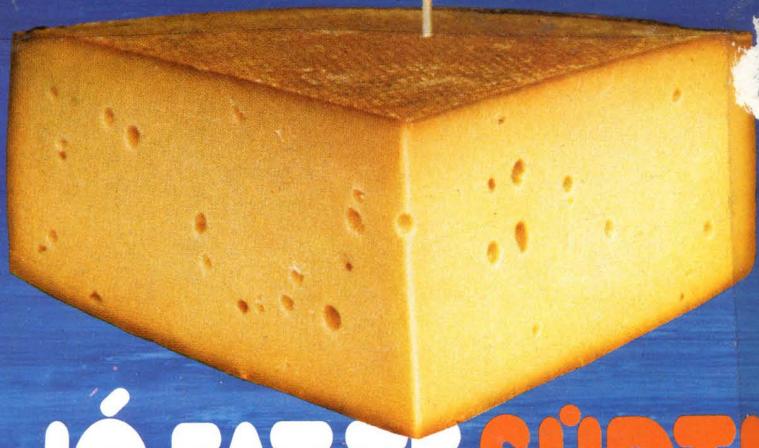
Ankershoffen

PILICES
DIRETAMENTE DALA FABRICH

ČIASA DALES PILICES ANKERSHOFFEN
39030 S. Laurenz/Burnech
Tel. (0474) 21182-86364

ĆIAJÓ FAT TE SÜDTIROL

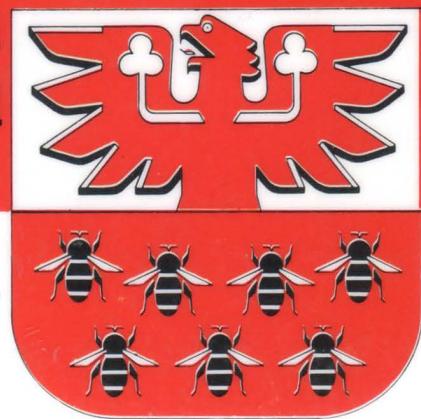
...romagn sann y entun
lascet' al ester bun!

senni le miù dal lat de munt
Curt dal lat - Bornech

Por
tü scioddi
l'miù
post

Cassa di Sparagn
dla Provinzia
da Balsan

Vi a tacunsié!